

"व्यवस्थित वन, सन्तुलित पर्यावरण,
विपद उत्थानशील तथा जलवायु अनुकूलित समृद्ध पुनर्वास"

क्षेत्रगत रणनीतिक योजना

(वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र)

आ.व. २०८१/०८२-२०८५/०८६

पुनर्वास नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

पुनर्वास, कञ्चनपुर

सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

"व्यवस्थित वन, सन्तुलित पर्यावरण,
विपद उत्थानशील तथा जलवायु अनुकूलित समृद्ध पुनर्वास"

क्षेत्रगत रणनीतिक योजना

(वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र)

आ.व २०८१/०८२ - २०९५/०९६

प्रकाशक

पुनर्वास नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, पुनर्वास, कञ्चनपुर

सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

इमेल : info@punarbasmun@gov.np

सम्पर्क नं : ०९९-४२००५४ | ४२००५५

प्रकाशन मिति

: २०८१ जेष्ठ

सर्वाधिकार

: © प्रकाशक, पुनर्वास नगरपालिका, कञ्चनपुर

प्राविधिक सहयोग

: के.सी मल्टीप्रपोज कन्सलटेन्सी प्रा. लि.

तुलसीपुर उपमहानगरपालिका-५, दाङ, नेपाल

पुनर्वास नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, कञ्चनपुर
Punarbas Municipality
Office of the Municipal Executive, Kanchanpur

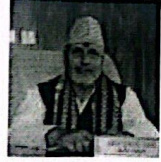
☎ - ०९९-४२००५५
०९९ - ४२००५५
ई-मेल-punarbasnagarपालिका55@gmail.com
web-site :punarbasmun.gov.np

प.सं. :- ०८०/०८९
च.नं. :-

पुनर्वास (Punarbas)
सुदूरपश्चिमप्रदेश नेपाल

शुभकामना

नेपाल बाढी, पहिरो, भूकम्प, महामारी, आगलागी, हावाहुरी, चट्याङ्ग, शीतलहर, खडेरी, हिमपात, असिनापानी, परजिवी संक्रमण, वन्यजन्तु आतङ्क लगायतका अन्य विभिन्न प्रकोपको जोखिममा रहेको मलुक हो । यसका साथै विश्वव्यापी जलवायुजन्य परिवर्तनका प्रतिकुल प्रभावबाट पनि नेपाल जोखिममा रहेको छ । धरतलीय विविधता, कमजोर भौगर्भिक वनावट, कमजोर पारिस्थितिकीय प्रणाली र जलवायु क्षेत्रको विविधता यसका मुख्य कारणहरू हुन । पुनर्वास नगरपालिका पनि बहुप्रकोपको उच्च जोखिममा रहेको पालिका हो यहाँ प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्का घटनाहरू भइ वर्षेनी जनधनको क्षति हुने गरेको छ । विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, जलवायु अनुकूलित तथा उत्थानशील स्थानीय तह निर्माण गर्दै दिगो विकासमा योगदान पुर्याउने दीर्घकालीन सोचका साथ नगरपालिकाले यो क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गरिएको हो । योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनले वन, वातावरण तथा विपद् क्षेत्रका क्रियाकलापहरूलाई सङ्गठित, व्यवस्थित बनाई सम्बन्धित क्षेत्रका क्रियाकलापहरू कार्यान्वयनमा दिशानिर्देश गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन विकासको "वनको दिगो व्यवस्थापन र न्यायोचित पहुँच, पर्यापर्यटन, जलाधारीय स्रोतहरूको बहुआयामिक व्यवस्थापन, सुरक्षित र सर्भसुलभ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशीलता विकास" वृहत सोच सहितको वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गरी प्रकाशन गर्न पाउदा गौरवबोध भएको छ । वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरूको सूची सहितको योजनाहरूको स्रोतको रूपमा तयार गरिएको यस क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाले समृद्ध पुनर्वासको वृहत सोचमा वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन विकासको क्षेत्रमा ठूलो योगदान पुऱ्याउनेछ भन्ने कुरा म विश्वस्त छु ।

क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयारी पश्चात यसले राखेका परिमाणात्मक लक्ष्य र निर्देश गरेका रणनीतिहरूको अवलम्बन गर्दै आगामी १५ वर्षको अवधिमा सम्पन्न गर्नु पर्ने आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्ने जिम्मा पुनर्वास नगरपालिकाको भएको हुँदा जसरी योजना तयारी गर्ने कार्यमा नगरपालिका वासीहरूको सहयोग प्राप्त भएको छ त्यसरी नै कार्यान्वयनको क्रममा पनि साथ र सहयोग मिल्ने छ भन्ने अपेक्षा छ । अन्तमा, यो क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयारका क्रममा सहयोग गर्नुहुने नगर उपप्रमुखज्यू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतज्यू, वडाध्यक्षहरू, कार्यपालिका सदस्यज्यूहरू, कर्मचारी वर्ग, विषय विशेषज्ञ, स्थानीय राजनीतिक दलहरू र सम्पूर्ण नगरवासीहरू प्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । यसका साथै प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने के.सी मल्टीप्रोजेक्ट कन्सलटेन्सी प्रा.लि प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

तोय प्रसाद शर्मा
(नगर प्रमुख)

पुनर्वास नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, कञ्चनपुर
Punarbas Municipality
Office of the Municipal Executive, Kanchanpur

☎ - ०९९-४२००४४
०९९ - ४२००४४
ई-मेल: punarbasnagarपालिका55@gmail.com
web-site : punarbasmun.gov.np

प.सं. :- ०८०/०८१

च.नं. :-

पुनर्वास (Punarbas)

सुदूरपश्चिमप्रदेश नेपाल

शुभकामना

वनको दिगो व्यवस्थापन र न्यायोचित पहुँच, पर्यावरण, जलाधारीय स्रोतहरूको बहुआयामिक व्यवस्थापन, सुरक्षित र सर्भसुलभ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशीलता विकास"वृहत सोच सहितको पुनर्वास नगरपालिकाको क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गरि प्रस्तुत गर्न पाउँदा समग्र पुनर्वास नगरपालिकाको तर्फबाट खुसी व्यक्त गर्न चाहन्छु । वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरूको सूची सहितको योजनाहरूको स्रोतको रूपमा तयार गरिएको यस क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाले समृद्ध पुनर्वासको वृहत सोचमा वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन विकासको क्षेत्रमा ठूलो योगदान पुऱ्याउनेछ । दीर्घकालीन परिकल्पना तथा कार्यान्वयनको रणनीति सहित योजना तयार गरिएको हुँदा योजना सफल र प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा जाने विश्वास लिएको छु ।

संविधानले स्थानीय तहलाई आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रको विषयमा वार्षिक, आवधिक तथा क्षेत्रगत रणनीतिक योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ भने विपद् जोखिम व्यवस्थापनको आधारभूत जिम्मेवारी पनि मूलतः स्थानीय तहमै रहेको छ । यहि अधिकार क्षेत्र र आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै यो क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गरिएको हो । दस्तावेजलाई यथार्थपरक र जिवन्त बनाउन अध्ययन अनुसन्धानका आधुनिक विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको थियो भने समावेशी र बहुपक्षीय सहभागिता सुनिश्चित गरिएको थियो ।

यो क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गर्ने क्रममा दिगो विकासका लक्ष्यहरूले राखेका परिमाणात्मक लक्ष्यहरूलाई समेत मध्यनजर गर्दै राष्ट्रिय विकास लक्ष्य, प्रदेश विकास लक्ष्य, लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट, जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई समेत ध्यानमा राखि आयोजनाहरू तय गरिएको हुँदा पुनर्वास नगरपालिकाले आगामी दिनमा तय गर्ने वार्षिक कार्ययोजनाहरू यहि क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाले निर्धारण गरेका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू पूरा गर्ने दिशामा अगाडि बढ्नेछन र सो कार्यका लागि समग्र नगरवासीहरूको एक आपसमा पारस्परिक सहयोग र समन्वय सहित कार्यान्वयनमा जानेछ भन्ने अपेक्षा लिएको लिएको छु ।

भुलिया कुमारी राना
(नगर उपप्रमुख)

पुनर्वास नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, कञ्चनपुर
Punarbas Municipality
Office of the Municipal Executive, Kanchanpur

☎ - ०९९-४२००५५
०९९ - ४२००५५
ई-मेल-punarbasnagarपालिका55@gmail.com
web-site :punarbasmun.gov.np

प.सं. :- ०८०/०८१

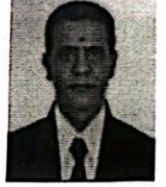
च.नं. :-

पुनर्वास (Punarbas)

सुदूरपश्चिमप्रदेश नेपाल

प्रकाशकीय

नगरपालिकाको समग्र विकासका लागि आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन र सुशासन तथा संस्थागत विकास सहितको एकिकृत विकासमा जोड दिई समृद्ध पुनर्वास निर्माणको बाटोमा अगाडि बढ्ने उद्देश्यले वनको दिगो व्यवस्थापन र न्यायोचित पहुँच, पर्यापर्यटन, जलाधारीय स्रोतहरूको बहुआयामिक व्यवस्थापन, सुरक्षित र सर्भसुलभ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशीलता विकासवृहत सोच सहितको यो क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ - २०९५/०९६ अवधिका लागि तयार गरिएको यस क्षेत्रगत रणनीतिक योजनामा दीर्घकालीन कल्पना गरेर अल्पकालीन, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन योजना तथा कार्यक्रमहरू प्रस्ताव गरिएका छन् । नगरपालिकाको हालको विद्यमान परिदृश्यलाई आधार मान्दै दीर्घकालीन सोच तय गरिएको छ भने क्षेत्रगत रूपमा संघीय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारका प्राथमिकता तथा लक्ष्यहरूसँग पनि तादम्यता मिलाउने कोशिस गरिएको छ ।

योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि परिमाणात्मक लक्ष्य तथा नतिजा खाका राखिएको छ । योजननामा प्रस्ताव गरिएका कियकलापहरूको कार्यान्वयनका लागि संघीय सरकार, प्रादेशिक सरकार, विकासका साझेदार, गैर सरकारी संस्था तथा नीजी क्षेत्रसँग समन्वय तथा सहकार्यको अपेक्षा गरिएको छ ।

अन्तमा, योजना तयारीका क्रममा आवश्यक सल्लाह तथा उत्प्रेरणा गर्नुहुने आदरणीय नगरप्रमुख ज्यू, नगर उपप्रमुख ज्यू, वडाअध्यक्ष तथा कार्यपालिका सदस्यज्यूहरू, नगरपालिकाका विषयगत शाखा प्रमुखहरू तथा सबै कर्मचारीहरू र योजनालाई यथार्थपरक र जीवन्त बनाउन आवश्यक सहजीकरण गर्ने के.सी मल्टीप्रोजेक्ट कन्सलटेन्सी प्रा.लि.लाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

.....

लक्ष्मी दत्त भट्ट

(प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत)

संक्षिप्त शब्दावली

हरित गृह ग्यास (Greenhouse Gases): प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित स्रोतबाट निस्किएर पृथ्वीको वायुमण्डलमा मिसिएका ग्यासहरू। जसले सूर्यको परावर्तित प्रकाशलाई केही मात्रामा पृथ्वीको वायुमण्डलमा नै रोकेर पृथ्वीलाई न्यानो बनाउन कार्य गर्छन् ।

हरित गृह प्रभाव (Greenhouse Effect): हरित गृहमा झैं ताप सञ्चय गर्ने हरित गृहग्यासहरूका कारण पृथ्वीको तापक्रम दिन र रातमा धेरै अन्तर नराखी सन्तुलित बनाउने प्रक्रियालाई हरित गृह प्रभाव भनिन्छ । यसले पृथ्वीको सतहलाई केही न्यानो बनाउँछ र जीवन बाँच्नका लागि योग्य बनाउँछ ।

खडेरी (Drought): सामान्य अवस्था भन्दा कम वर्षा हुने र त्यसले भू-स्रोत एवं उत्पादन प्रणालीमा नकरात्मक प्रभाव पारेको स्थितिलाई खडेरी भनिन्छ ।

अतिवृष्टि (Heavy Rainfall): वर्षा हुँदा ७.६ मि.मि. प्रति घण्टा भन्दा बढी पानी परेमा त्यसलाई अतिवृष्टि भन्ने गरिन्छ ।

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अन्तरसरकारी समूह (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC): IPCC ले जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी आधिकारिक, सत्य, वैज्ञानिक ज्ञान र बुझाई प्रदान गर्दछ । यस संस्थाले जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी तथ्यांकहरूको अध्ययन, विश्लेषण, प्रक्षेपण र नीति निर्धारण गर्न विश्व समुदायलाई सचेत गराउने काम गर्छ ।

आर्द्रता (Humidity): हावामा भएको जलवाष्पको मात्रालाई आर्द्रता भनिन्छ ।

उच्च हिमाली जलवायु (Alpine Climate): समुद्री सतहबाट ४००० मि. देखि माथिका क्षेत्रहरू, जहाँ प्रायः बाह्र महिना हिउँ परिरहने र अत्यधिक चिसो हुने हावापानीलाई उच्च हिमाली जलवायु भनिन्छ । सामान्यतः यस क्षेत्रमा मानव बसोबास हुँदैन ।

ओजोन (Ozone-O₂): ओजोनले सूर्यबाट आउने हानिकारक परावैजनी किरणलाई पृथ्वीसम्म आइपुग्नुबाट रोक्ने गर्छ र यो अक्सिजनको तीन ओटा परमाणु मिलेर बनेको ग्यास हो ।

ओजोन तहको विनाश (Ozone Depletion): पृथ्वीको वायु मण्डलको ओजोन तह विभिन्न कारणले पातलिदै जाने प्रक्रियाहरूलाई ओजोन तह विनाश भनिन्छ । क्लोरोफ्लोरो कार्बन जस्ता ग्यासहरूका अणुहरूले वायुमण्डलमा रहेको ओजोन तहलाई विनाश गर्ने गर्दछन् ।

उत्सर्जन (Emission) : मानवीय गतिविधिले गर्दा पृथ्वीको वायुमण्डलमा ग्याँस, ताप, विकिरण आदि उत्पन्न तथा विसर्जन हुने कार्यलाई उत्सर्जन भनिन्छ ।

अनुकूलन (Adaptation) : वातावरणसँग मिल्दो जीवन शैली अर्थात् जीवले आफ्नो अस्तित्व बचाउन वरिपरिको वातावरणसँग बाहिरी रूप, संरचना तथा प्रक्रियामा परिवर्तन गरेर आफैँले आफुलाई वातावरणमा अनुकूल हुने र जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई बुझेर सो अनुरूप ढाल्ने प्रवृत्तिलाई अनुकूलन भनिन्छ । यस्तो अदलबदल या समायोजनले हानी नोक्सानी कम गर्न र प्राप्त अवसरलाई आफ्नो हितमा प्रयोग गर्न मद्दत पुर्याउछ ।

जलवायु कोष (Climate Funds) : जलवायु परिवर्तनका असर सम्बोधन गर्न बहुपक्षीय र राष्ट्रिय स्तरमा छुट्याइएको स्रोत नै जलवायु कोष हो । जलवायुका हिसाबले गरिब तथा जोखिममा रहेका विकासशिल मुलुकलाई सहयोग गर्नका लागि निर्माण गरिएको हरित जलवायु कोष, अतिकम विकसित राष्ट्र कोष, अनुकूलन कोष जस्ता जलवायु लगानी कोष स्थापित छन् ।

क्षमता (Capacity) : निर्धारित लक्ष्य प्राप्त गर्नका लागि समुदाय, समाज वा संघ-संस्थामा अन्तर्निहित, सबलता, विशेषता तथा उपलब्ध स्रोत-साधन ।

क्षमता विकास (Capacity Development) : सामाजिक एवम् आर्थिक लक्ष्य प्राप्तिका लागि जन समुदाय संघसंस्था तथा समाजले निश्चित समयावधिमा व्यवस्थित ढंगले आफ्नो क्षमतालाई उकास्ने र त्यसको विकास गर्ने प्रकृया । यस अन्तर्गत ज्ञान, सीप, प्रणाली तथा संगठनात्मक सुदृढीकरणका प्रयासहरू पनि पर्दछन् ।

उत्थानशिलता (Resilience) : जलवायु तथा विपद्जन्य प्रकोपका कारण जोखिम रहेका प्रणाली, समुदाय वा समाजमा अन्तर्निहित क्षमता जसले जलवायु तथा विपद्का असरहरूलाई समयमा नै प्रभावकारी ढंगले प्रतिरोध तथा समायोजन गर्नुका साथै पुनः पहिलेकै अवस्थामा फर्कने सामर्थ्य गराउनुलाई उत्थानशिलता भनिन्छ ।

प्रकोप (Hazard) : विपद्को परिस्थिति सृजना गर्न सक्ने कारक तइभ्वहरू जस्तै बाढी, पहिरो, भूकम्प, हुरीबतास, आगलागी आदि लाई प्रकोप भनिन्छ । प्रकोप हुँदा वा आउदा सम्हाल्न नसकिने किसिमको क्षति हुन्छ नै भन्ने हुँदा ।

विपद् (Disaster) : प्रभावित समाज वा समुदायले आफ्नै स्रोत साधन र सामर्थ्यको प्रयोग गरी धान्न नसक्ने गरी भएको त्यस्तो व्यापक मानवीय, भौतिक, आर्थिक वा वातावरणीय

क्षति एवं असरहरू जसका कारण समुदायको सामान्य जीवन पद्धति गम्भीर रूपमा अवरुद्ध हुन पुग्छ ।

विपद् जोखिम (Disaster Risk) : कुनै खास समुदाय अथवा समाजमा भावी समयमा हुन सक्ने जनधन, जीविकोपार्जन, स्वास्थ्य लगायत अन्य सेवामा विपद्बाट हुन सक्ने सम्भाव्य क्षति ।

सम्मुखता (Exposure) : विपद् प्रभावित क्षेत्र अव्यवस्थित भएका कारण सम्भाव्य क्षति बेहोर्ने अवस्थामा रहेका मानिस, धनमाल, संयन्त्र या अन्य तत्वहरू ।

संकटासन्नता (Vulnerability) : कुनै समुदाय, कार्यप्रणाली वा जायजैथा माथि प्रकोपका असरहरू प्रत्यक्ष पर्न सक्ने अवस्था वा परिवेश ।

विपद् पूर्वतयारी (Disaster Preparedness) : सम्भावित सन्निकट वा हालको प्रकोप घटना अथवा अवस्थाका असरहरूको प्रभावकारी ढंगले पूर्वानुमान गर्न सक्ने, प्रतिकार्य गर्न सक्ने र त्यसबाट पुनर्लाभ दिनसक्ने सरकारी निकाय, पेसागत, व्यवसायिक संस्था, प्रतिकार्य तथा पुनर्लाभ संस्था, समुदाय र स्वयं व्यक्तिहरूद्वारा विकसित ज्ञान तथा क्षमता ।

विपद् अल्पीकरण (Disaster Mitigation) : विपद्को प्रतिकूल असरलाई कम गर्ने वा प्रतिकूल तुल्याउने कार्यविधि ।

पूर्वसूचना प्रणाली (Early Warning System) : विपद्को सम्भावित हानी, नेक्सानी एवं क्षति कम गर्न जोखिम क्षेत्रमा रहेका व्यक्ति समुदाय एवं सघसंस्थाहरूलाई पूर्वतयारीमा रहन र समयमा नै उपयुक्त ढंगले कार्य गर्न आवश्यक पर्ने पूर्वचेतावनी दिने प्रणाली ।

विपद् प्रतिकार्य (Disaster Response) : विपद्को समयमा वा विपद्को तुरुन्त पश्चात खोज तथा उद्धार र राहतका लागि गरिने कार्यहरू ।

विपद् पुनर्लाभ (Disaster Recovery) : विपद् प्रभावितहरूलाई खोज तथा उद्धार र राहत वितरण पश्चात पहिलेको अवस्थामा वा अझ राम्रो किसिमले बसोबास, निर्माण तथा जीविकोपार्जनका लागि गरिने कार्यहरू ।

क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाको सारांश

दीर्घकालीन सोच	<ul style="list-style-type: none"> • "व्यवस्थित वन, सन्तुलित पर्यावरण, विपद् उत्थानशील तथा जलवायु अनुकूलित समृद्ध पुनर्वास "
लक्ष्य	<ul style="list-style-type: none"> • वनको दिगो व्यवस्थापन र न्यायोचित पहुँच, पर्यापर्यटन, जलाधारीय स्रोतहरूको बहुआयामिक व्यवस्थापन, सुरक्षित र सर्भसुलभ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशीलता सहितको नमूनायोग्य नगरपालिका
उद्देश्य	<ul style="list-style-type: none"> • वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको संरक्षण, पुनर्स्थापना र दिगो तथा बहुउपयोग गर्ने । • घरेलु, औद्योगिक तथा सेवा क्षेत्र लगायत सबै स्रोतबाट निष्कासन हुने फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्ने । • संकटासन्न र जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेका व्यक्ति, परिवार, समूह र समुदायको जलवायु परिवर्तन अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । • विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायुजन्य जोखिम व्यवस्थापनका कार्यहरूलाई संस्थागत गरी विपद् जोखिमबाट सुरक्षित तथा अनुकूलित हुने उपायहरू प्रवर्द्धन गर्ने । • स्थानीय तहको शासन प्रणालीलाई जोखिम संवेदनशील र विपद्मैत्री बनाई आपतकालीन अवस्थामा जोखिममा रहेका व्यक्ति तथा समूहको तत्काल खोज तथा उद्धार र राहतको सुनिश्चित गर्ने ।
मार्गदर्शक सिद्धान्त	<ul style="list-style-type: none"> • वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू एकीकृत र समन्वयात्मक तवरमा सञ्चालन हुने र सबै गतिविधिहरूको नेतृत्व नगरपालिकाले गर्नेछ । • योजना तथा कार्यक्रमहरूको पभावकारी कार्यान्वयनका लागि बहुपक्षीय सहकार्य • स्थानीय ज्ञान, सीप, श्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग • विपद्का लागि पूर्वाधार विकास र सुदृढ पूर्वतयारी • जोखिम संवेदनशील र विपद्मैत्री स्थानीय शासन प्रणाली • आवश्यक नीतिगत, कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था • प्रभावकारी अनुगमन, मूल्याङ्कन • विपद् व्यवस्थापनका साभा वुझाइ भइ "अझ राम्रो र अझ बलियो" अवधारणा कार्यान्वयन • महिला, बालबालिका, सीमान्तकृत वर्ग, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, जनजाति र अल्पसङ्ख्यक व्यक्ति/वर्गको अर्थपूर्ण सहभागिता

मूलमान्यता	<ul style="list-style-type: none"> • जलवायुमैत्री कृषि प्रणाली • पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान, प्रचार प्रसार तथा आवश्यक पूर्वाधार निर्माण • बाली विविधिकरण, जैविक विविधताको संरक्षण र प्रांगारिक खेती प्रणाली • वन, जैविक विविधता तथा जलाधार संरक्षण • वनमा लाग्ने रोग, किरा, खडेरी र मिचाहा प्रजातिको न्यूनीकरण • हरियाली प्रवर्द्धन, वृक्षारोपण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन • वातावरणीय सन्तुलन, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद् उत्थानशीलता • विद्यमान क्षमता तथा प्रणालीको सवलीकरण • मानवीय सिद्धान्तहरू, मानवता (Humanity), तटस्थता (Neutrality), निष्पक्षता (Impartiality) को पालना तथा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (Gender Equality and Social Inclusion) • जोखिम संवेदनशील र विपद्मैत्री स्थानीय शासन प्रणाली • पारदर्शी तथा जवाफदेही शासनप्रणाली, 		
योजनाको अनुमानित रकम	विषयक्षेत्र	अनुमानित रकम रु. (लाखमा)	प्रतिशत
	वन तथा जैविक विविधता	17500	25
	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	10500	15
	वातावरण संरक्षण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन	10500	15
	विपद् व्यवस्थापन र जलवायु उत्थानशीलता	31500	45
	जम्मा रकम रु.	70,000	100

विषयसूची

खण्ड एक : परिचय तथा अवधारणा

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाको अवधारणा	३
१.३	वन तथा वातावरण विकासको क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाका उद्देश्यहरु	५
१.४	योजनाको प्रकार	५
१.४.१	राष्ट्रिय/संघिय विकास योजना	५
१.४.२	प्रादेशिक विकास योजना	६
१.४.३	स्थानीय तहको विकास योजना	७
१.४.४	दीर्घकालीन योजना	८
१.४.५	मध्यकालीन योजना	९
१.४.६	अल्पकालीन र वार्षिक योजना	९
१.५	अपेक्षित उपलब्धीहरु	९
१.६	नगरपालिकाको वन तथा वातावरण विकासका समृद्धिका आधारहरु	१०
१.७	क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमाका मार्गदर्शक आधारहरु	१०
१.८	क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया	११
१.८.१	सन्दर्भ सामग्रीको अध्ययन	११
१.८.२	बहुपक्षीय सरोकारवालाहरुसँग छलफल तथा अभिमुखीकरण	११
१.८.३	तथ्यांक/सूचना संकलन र विश्लेषण	१२
१.८.४	वडा स्तरीय परामर्श भेला	१२
१.८.५	क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा कार्यशाला	१२
१.८.६	वस्तुगत तथ्याङ्कको प्रशोधन, योजना विश्लेषण तथा मस्यौदा प्रतिवेदन तयारी	१३
१.८.७	प्रमाणीकरण कार्यशाला	१३
१.८.८	अन्तिम प्रतिवेदन पेश	१३
१.९	वातावरण विकास क्षेत्रमा स्थानीय तहका एकल तथा साझा अधिकार र दिगो विकासका लक्ष्यहरुको अन्तरसम्बन्ध	१४

खण्ड दुई : वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको वस्तुस्थिति विवरण

२.१	भौगोलिक विवरण	१५
२.२	जनसांख्यिक विवरण	१५
२.३	वन तथा वातावरण विकासको विवरण	१९

२.३.१ वन तथा जैविक विविधता	१९
२.३.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	२०
२.३.३ वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन	२०
२.३.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु उत्थानशिलता	२१

खण्ड तीन : पुनर्वास नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्यहरू, रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

३.१ सोच (Vision)	२२
३.२ लक्ष्य (Goal)	२२
३.३ उद्देश्यहरू	२२
३.४ रणनीतिक प्राथमिकताहरू लक्ष्य	२३
३.५ मूलमान्यता	२३
३.६ अपेक्षित परिणाम	२३
३.७ दीर्घकालीन सोचका मुख्य आधारहरू	२४
३.८ नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचको कानुनी तथा नीतिगत आधारहरू	२६
३.९ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको दीर्घकालीन लक्ष्यका आधारहरू	२८

खण्ड चार : वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रका उपक्षेत्रहरू र रणनीतिक कार्ययोजना

४.१ वन तथा जैविक विविधता	३०
४.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	३३
४.३ वातावरण संरक्षण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन	३४
४.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु उत्थानशिलता	३७
४.५ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत रणनीति अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजनाहरूको कार्यान्वयन तालिका	४१
४.६ परिमाणात्मक लक्ष्य	५६
४.७ वन तथा वातावरण क्षेत्रको तार्किक खाका [Logical Framework Analysis of Forest and Environment Sector]	५९

खण्ड पाँच : योजनाको अनुगमन, मूल्यांकन तथा अद्यावधिकता

५.१ परिचय	६२
५.२ बजेट विश्लेषण	६३
५.३ आवश्यक श्रोत व्यवस्थापन योजना तथा स्रोत परिचालन रणनीति	६३
५.४ समन्वय र सहकार्य	६५
५.५ कार्यान्वयन गर्ने निकाय र जिम्मेवारी	६५
५.५.१ क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयन सल्लाहकार समिति	६६
५.५.२ क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयन समिति	६६
५.५.३ क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति	६७
५.६ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना	६७
५.६.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता	६७
५.६.२ नतिजामा आधारित अनुगमन ढाँचा अनुसार वार्षिक समिक्षा	६९
५.६.३ मध्यावधि मूल्याङ्कन	७०
५.६.४ अन्तिम मूल्याङ्कन	७०

तालिकाहरु

तालिका नं १ - उमेरगत जनसङ्ख्या विवरण	१६
तालिका नं २ - वडागत जनसङ्ख्या विवरण	१७
तालिका नं. ३ - अपाङ्गताको आधारमा जनसङ्ख्या	१८
तालिका नं ४ - जातिगत आधारमा घरधुरी विवरण	१८

अनुसूचीहरु

अनुसूची-१ योजना तर्जुमा बैठकमा उपस्थित सहभागीहरुको विवरण	७२
अनुसूची-२ नगर स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति	७४

सन्दर्भ सामग्रीहरु	७५
--------------------	----

खण्ड एक

परिचय तथा अवधारणा

यस खण्डमा नगरपालिकाको वन,वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको दीर्घकालीन क्षेत्रगत योजना तयारीको नीतिगत पृष्ठभूमि, योजना तयारी गर्नुका उद्देश्यहरू, अपेक्षित उपलब्धीहरू, योजना तयार गर्दा अपनाईएका प्रक्रियाहरू, नगरपालिका समृद्धिका आधारहरू र रणनीतिक योजनाले समेटेका विषयवस्तु बारेमा प्रस्तुत गरीएकोछ।

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान २०७२ को कार्यान्वयन पश्चात् नेपाल एकात्मक राज्य प्रणालीको परम्परागत स्वरूपबाट परिमार्जित हुँदै संघीय लोकतान्त्रिक राज्यमा रूपान्तरण हुन पुगेको हो । संवैधानिक व्यवस्था अनुसार संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने र राज्य शक्तिको प्रयोग तीनै तहले संविधान र कानून बमोजिम गर्ने प्रबन्ध गरीएको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको आर्थिक अधिकार सम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था संविधानको धारा ५९ ले गरेको छ । संविधानको धारा २३२ ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सह-अस्तित्व र समन्वय गरी तीन 'स' मा आधारित सिद्धान्तको अङ्गिकार गरेको छ । यसले शासन सञ्चालन प्रक्रियालाई सु-संस्कृत, सहिष्णु र परिणाममुखी बनाउनमा सहयोग गर्ने अपेक्षा गरीएको छ । नेपालको संविधानको भाग-५ ले राज्य संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाँड गर्ने सन्दर्भमा स्थानीय तहको व्यवस्था गरेको छ । नेपालको संविधानले आत्मसात गरेको संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको सफल कार्यान्वयन गर्न, नेपाल सरकारले लिएको "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न बि .सं. २०७५ मा दीर्घकालीन सोच २१०० तय गरेको छ । अर्कोतर्फ बि .सं. २०८२ (सन् २०२६) मा नेपाललाई अति कम विकसितबाट विकासशील देशमा स्तरउन्नती गर्ने र बि.सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकमा पुग्ने लक्ष्य तय गरेको छ । सोही आधारमा जारी भएको पन्ध्रौं योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) को कार्यान्वयन अवधि २०८१ असारमा सकिएको हुँदा त्यस त्यस पछिको ५ वर्ष (२०८१/८२-२०८५/८६) अवधिमा कार्यान्वयन गर्ने गरी "सुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धि" को सोच सहित सोही योजना योजना तर्जुमा गरीएको छ ।

नेपालको संविधानले आत्मसात गरेको सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको सफल कार्यान्वयन गर्न, नेपाल सरकारले लिएको "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को सोचलाई साकार पार्न, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले तोकेका स्थानीय तहका काम कर्तव्य र अधिकारहरू पूरा गर्न, नेपाल सरकारको सोही योजना र सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना (आ.व.२०७८/०७९-२०८२/०८३) ले लिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न, दिगो विकासका लक्ष्यहरू र ती लक्ष्यका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू सहित सूचकहरू पूरा गर्न र सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउनका लागि सङ्घीय

सरकार र प्रदेश सरकारद्वारा तयार गरीएका आवधिक योजनाहरूका लक्ष्यसँग तादात्म्य दाताम्यता हुने गरी हरेक स्थानीय तहले विभिन्न प्रकारका दीर्घकालीन योजनाहरू तयार गर्दै कार्यान्वयन गर्दै जानु अपरिहार्य देखिन्छ। प्रभावकारी सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनले आम्दानीका श्रोतहरूको अधिकतम उपयोग गर्ने, वितरणमा प्रभावकारिता ल्याउने, प्रभावकारी खर्च गर्न सक्ने क्षमता बढोत्तरी गर्ने र वित्तीय जोखिमहरूको पूर्वानुमान गरी जोखिमहरूबाट निम्तिन सक्ने नकारात्मक प्रभावहरूको न्यूनीकरण गर्ने जस्ता काममा सहयोग पुऱ्याउने भएको हुँदा यस प्रकारका अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजनाहरू तयार गर्दा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको नीतिगत व्यवस्थालाई समेत मध्यनजर गरी योजनाहरू तय गरीने हुँदा पालिका सुखी र समृद्धिको लक्ष्य प्राप्तिका लागि पनि योजनाहरू तयार गर्नु पर्ने हुन्छ। बिना योजना परिणाममुखी नतिजा हासिल गर्न नसकिने हुँदा दीर्घकालीन सोच सहित योजना निर्माण गर्ने तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ध्यान नदिनेहो भने अपेक्षाकृत नतिजा हासिल गर्न सम्भव छैन।

नेपाल सरकार राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा पनि हरेक स्थानीय तहले विकासका क्रियाकलापहरू अगाडि बढाउनु पूर्व स्थानीय तह, प्रदेश र सङ्घीय सरकारले तयार गर्ने योजनामा एकरूपता आउने गरी योजना निर्माण गर्नका लागि स्थानीय तहले आवधिक/रणनीतिक योजना निर्माण गर्न सहज होस भन्ने उद्देश्यले सबै स्थानीय तहको एउटै खाकामा योजना आउने गरी निर्देशन दिइएको छ। नेपार सरकारका विभिन्न विषयगत मन्त्रालयहरूले पनि आफ्ना क्षेत्रगत नीति तथा रणनीतिक योजनाहरू तयार गरेका छन जसले तत् तत् क्षेत्रमा दिशानिर्देश गर्दछन। यसका साथै नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०८१/८२-२०८५/८६ अवधिमा कार्यान्वयन गर्ने गरी ल्याइएको सोहौं योजना र सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (२०७८/०७९-२०८२/०८३) **आत्मनिर्भर उन्मुखसमृद्ध सुदूरपश्चिम** सोच सहितको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना कार्यान्वयनको मध्यम चरणमा रहेको वर्तमान परिवेशमा यस पुनर्वास नगरपालिकाले तयार गरेको यस दीर्घकालीन योजनाले सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारद्वारा तयार गरीएका दस्तावेजहरूलाई आधार मानेर आर्थिक वर्ष २०७९/०८० लाई आधार वर्ष र आ.व. २०८०/०८१ लाई कार्यान्वयनको पहिलो वर्ष मानेर नगर विकासका एकीकृत पक्षहरूमा सामुदायिक अन्तरक्रियात्मक विधिबाट योजना छनौट गरी गरी वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको यो क्षेत्रगत रणनीतिक/दीर्घकालीन योजना २०८१/०८२-२०९५/२०९६ तयार गरीएको छ। वर्तमान परिदृश्यका आधारमा भावी गन्तव्य तथा परिमाणात्मक सूचक सहित तयार गरीएको यस रणनीतिक योजनाले नगरपालिकालाई क्षेत्रगत रूपमा समृद्ध बनाउन आवश्यक दिशानिर्देश गर्नेछ।

नेपालको संविधान, २०७२ तथा स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को अनुसूची ८ मा उल्लेख भएका स्थानीय तहका एकल अधिकारहरूको थप व्याख्या गरी स्थानीय स्तरका समग्र विकासका योजनाहरू निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ। ऐनको परिच्छेद-३ दफा ११ को उपदफा २ (छ) (१) मा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजना सम्बन्धी नीति,

कानून, मापदण्ड आदि तर्जुमा, कार्यान्वयन अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन, (२) मा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय, प्रविधि र पूर्वाधारजन्य विकासका लागि आवश्यक आयोजना तथा परियोजनाहरूको तर्जुमा कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको हुँदा यस यसै अधिकार क्षेत्र र स्थानीय आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै पुनर्वास नगरपालिकाले क्षेत्रगत योजना तयार गर्ने निर्णय गरेको थियो।

१.२ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाको अवधारणा

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा स्थानीयस्तरको विकासको लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक र विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन योजना बनाइ लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ७, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको समन्वय र अन्तरसम्बन्ध सम्बन्धमा व्यवस्था गर्नबनेको ऐन, २०७७ को परिच्छेद ३ को दफा ८, १३ र २२, स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७ लगायतका कानुनी प्रावधानले स्थानीय तहहरूले आवधिक तथा रणनीतिक योजना निर्माण गर्नु पर्ने कुरालाई बाध्यात्मक बनाएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले वन तथा जैविक विविधता, भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन, वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन, विपद् तथा जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु उत्थानशीलतासँग सम्बन्धी अवस्थाको अध्ययन गरी पहिचान गरीएका आवश्यकताको आधारमा अल्पकालीन, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन योजनाहरू तय गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ । शक्ति राष्ट्रहरूले शक्ति प्रदर्शनका नाममा गर्ने विभिन्न प्रकारका आणविक हतियारको प्रयोग, विश्वका विभिन्न कलकारखानाहरूबाट निस्कने प्रदुषित धूँवा, पृथ्वीमा गरीने विभिन्न प्रकारका निर्माण सम्बन्धी कामहरूका कारण उड्ने धूलो, धूँवा, मानव वस्तीबाट निसक्ने ठोस तथा तरल फोहोरमैला र जङ्गलमा जथाभावी लगाइने आगोका कारण पृथ्वीको तापक्रम दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको तथ्याङ्कले देखाउछ जसले जलवायु परिवर्तनका न्यूनतम असरहरूलाई बढोत्तरी गरीरहेका छन् । यी सबै प्रकारका समस्याहरूको एक मात्र समाधान भनेको वातावरणलाई संरक्षण गर्ने, विपद्को पूर्वमूल्याङ्कन गरी सकभर विपद्लाई नै रोक्ने प्रयास गर्ने र त्यसो हुन नसकेको खण्डमा क्षति न्यूनीकरण, विपद्बाट पिडित व्यक्तिको समयमा नै उद्धार तथा राहत र जलवायु परिवर्तनका असरबाट बच्नको लागि बैकल्पिक आधारहरू तय गर्ने गरी कार्ययोजना बनाउनु जरुरी रहेको देखिन्छ । यसका अतिरिक्त फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई Reduce, Reuse and Recycle-3R प्रणालीबाट व्यवस्थापन गर्ने गरी योजना तयार गर्न जरुरी देखिन्छ । मानव वस्तिमा तयार गरीएका शौचालय तथा ढलहरूबाट निस्काशन हुने फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि आधुनिक प्रशोधन प्रणालीको विकास गर्न सकिएको खण्डमा वातावरण संरक्षणको क्षेत्रमा दिगो व्यवस्थापनका कार्यहरू गर्न सकिने देखिन्छ । वृक्षारोपण,

तटवन्धन तथा आगलागी नियन्त्रणका लागि सम्बन्धित निकायहरूले ठोस एवम परिणाममुखि योजनाहरू तयार गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने गरी कार्ययोजना बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

नेपालमा कुनैपनि समयमा विपद् आउन सक्ने सम्भावना रहेको मानिन्छ । त्यसैले नेपालको परिप्रेक्ष्यमा “कहाँ” वा “यदि” भन्दापनि कहिले भन्ने प्रश्न उचित रहन्छ भनिन्छ । बाढी, पहिरो तथा भूकम्प जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरूबाट नेपाल उच्च जोखिममा रहेको छ । भूकम्प तथा मिश्रित विपत्तिहरूको जोखिमका सन्दर्भमा नेपाल क्रमशः ११ औँ र १६ औँ स्थानमा रहेको छ । भारतीय र युरोसियन प्लेट्स (tectonic plates) एक-आपसमा ठोक्किएको भूभाग माथि नेपाल अवस्थित छ, जसको कारण यहाँ ठुला भूकम्पहरू बारम्बार गइरहन्छन् (युनिसेफ, २०७९) । जलवायु परिवर्तन जोखिममा रहेकाहरूको सुचिमा पनि नेपाल चौथो सबैभन्दा जोखिममा रहेको मुलुक भनिएको छ जस अनुसार नेपालको स्थान “सर्वोच्च जोखिम” को समूहमा पर्दछ । नेपाल जलवायु परिवर्तनका असरहरूबाट पनि जोखिममा रहेको छ र यहाँ तापक्रम बढ्दै जानुका साथै वर्षा पनि अनियमित हुने गरेको छ । पुनर्वास नगरपालिका बाढी, भूकम्प, हावाहुरी, बन्यजन्तुको आतंक, सडक दुर्घटना, आगलागी, चट्याङ, असिनापानी, सुख्खा/खडेरी, कृषि बालीमा लाग्ने रोगकिरा, सर्पको टोकाई शीतलहर लगायतका अन्य विभिन्न प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको छ । यसका साथै विश्वव्यापी जलवायुजन्य परिवर्तनका प्रतिकूल प्रभावबाट पनि असरहरू देखिन थालेको महशुस गर्न थालिएको छ । पछिल्लो ४५ वर्ष (सन १९७१ देखि २०१५) को समय अवधिमा नेपालमा करिब ४०,००० भन्दा बढि व्यक्तिहरूले विपद्का घटनाहरूका कारण ज्यान गुमाउनु परेको देखिन्छ । यसैगरी उल्लेखित अवधिमा ७५,००० भन्दा बढी व्यक्तिहरू घाइते भएको देखिन्छ भने करिब ३०,००,००० व्यक्तिहरू विपद्का कारण प्रभावित भएको देखिन्छ । (श्रोत मृह मन्त्रालय, २०१८) ।

विश्वव्यापी जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभावबाट समेत थप जोखिममा रहेको छ । यहाँ तापक्रम बढ्दै जानुका साथै वर्षा पनि अनियमित हुने गरेको छ । नेपालको भौगोलिक भू-वनोटका आधारमा हिमाल, पहाड र तराईमा फरक फरक प्रकारका विपद्का घटना घटने गरेका छन् । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्न संयुक्त राष्ट्र सङ्घका सदस्य राष्ट्रहरूबाट प्रतिबद्धता भएको विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाई कार्यढाँचा (सन् २०१५-२०३०) लाई आत्मसाथ गरी नेपाल सरकारले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था गरेको छ भने देश एकात्मक व्यवस्थाबाट सङ्घीय व्यवस्थामा रूपान्तरण हुँदा विपद् व्यवस्थापनमा तहगत भूमिका पनि प्रष्ट गरीएको छ । यहि अधिकार क्षेत्र र मार्गदर्शन अनुसार आवश्यक ऐन, नियमावली, नीति, रणनीति, तथा मार्गदर्शनहरू तर्जुमा गरी तत् तत् निकायले कार्यान्वयन गरीरहेका छन् । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन (२०७४), विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति (२०७५), विपद् जोखिम न्यूनीकरण नियमावली (२०७६) तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (सन् २०१८-२०३०) सम्बन्धित क्षेत्रमा शासकीय सुधार सम्बन्धी प्रमुख कानून तथा नीति एवं योजनाहरू हुन् । यी कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्थाहरूका अतिरिक्त विपद् जोखिमका विभिन्न

चरणहरू सम्बन्धित मार्गदर्शन, कार्यसंरचना तथा कार्यविधिहरू पनि रहेका छन् । यसै परिप्रेक्ष्यलाई मध्यनजर राखी नगरपालिकाले यो दीर्घकालीन रणनीति कार्यान्वयनमा ल्याएको हो ।

१.३ वन तथा वातावरण विकासको क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाका उद्देश्यहरू

नगरपालिकाको योजनाबद्ध विकास प्रयास र प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्नु दीर्घकालीन क्षेत्रगत योजना तयारीको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । सङ्घीय सरकारले लिएको **समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली** का साथै सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारले लिएको **आत्मनिर्भर उन्मुख,समृद्ध सुदूरपश्चिम** को दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न नगरपालिकामा उपलब्ध स्रोत, साधन र क्षमता एवं प्रादेशिक तथा संघीय सरकारबाट प्राप्तहुने आर्थिक, तथा प्राविधिक सहयोगलाई योजनजाबद्ध र प्राथमिकताका आधारमा एकीकृत तथा व्यवस्थित रूपमा परिचालन गर्दै **“वनको दिगो व्यवस्थापन र न्यायोचित पहुँच, पर्यापर्यटन, जलाधारीय स्रोतहरूको बहुआयामिक व्यवस्थापन, सुरक्षित र सर्भसुलभ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशीलता विकास”** भन्ने नगरपालिकाको वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत दीर्घकालीन सोचलाई व्यवहारमा उताउँदै संघीय र प्रदेश सरकारको सहयोगमा स्थानीयस्तरको आर्थिक, पूर्वाधार तथा सामाजिक, वातावरणीय विकास र सुशासन कायम गर्दै **सुखी र समृद्ध नगरको** दिशामा अगाडि बढ्नु यस दीर्घकालीन क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस वन,वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाले राखेका अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू यस प्रकार रहेका छन् :

- क) वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्षेत्रमा दीर्घकालीन सोच सहितको अल्पकालीन, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन योजनाहरू छनोट गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- ख) सम्भावित विपद् एवम् जलवायुको जोखिम कम गर्न, विपद्को समयमा आपत्कालीन कार्य सम्पादन तथा प्रभावकारी प्रतिकार्य गर्न आवश्यक दिशानिर्देश गर्ने
- ग) छनौट गरीएका योजनाहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने लागतको प्रक्षेपण र स्रोत विश्लेषण गरी क्षेत्रगत योजनाहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न आवश्यक दिशानिर्देश गर्ने
- घ) वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु परिवर्तनका क्रियाकलापहरूलाई नियमित विकास निर्माणमा मूलप्रवाहीकरण गर्दै एकीकृत र समन्वयात्मक तवरमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

१.४ योजनाको प्रकार

१.४.१ राष्ट्रिय/संघिय विकास योजना

वि.स.२०१३ सालमा योजनाबद्ध विकासलाई मार्गदर्शन गर्न संस्थागत संरचनाको रूपमा प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा गठित योजना आयोगले प्रथम पञ्चवर्षीय योजना जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएसँगै नेपालमा योजनाबद्ध विकासको थालनी भएको हो । वि.स.२०१७ देखि २०४६ सम्म मुलुकमा विद्यमान

पञ्चायती शासन व्यवस्थामा दोस्रो देखि सातौं आवधिक योजना तर्जुमा भई कार्यान्वयन भए । वि.स.२०४६ मा बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाको पुनर्स्थापना भए पश्चात संघीय स्वरूपको शासन व्यवस्था स्थापना हुनु अघिसम्म आठौं योजना देखि तेह्रौं योजना सम्म तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरीएको थियो । संविधानले निर्दिष्ट गरेको तहगत व्यवस्था अनुसार राष्ट्रिय योजना आयोगले सङ्घीय सरकारको आवधिक योजना तयार गर्ने गर्दछ । राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गर्ने आवधिक योजनाको ऐतिहासिक विश्लेषण गर्दा प्रथम पञ्चवर्षीय योजना २०१३-२०१८, दोस्रो पञ्चवर्षीय योजना २०१८-२०२२, तेस्रो पञ्चवर्षीय योजना २०२२/०२३-२०२६/०२७, चौथो पञ्चवर्षीय योजना २०२७-२०३२, पाँचौं पञ्चवर्षीय योजना २०३२-२०३७, छैठौं पञ्चवर्षीय योजना २०३७-२०४२, सातौं पञ्चवर्षीय योजना २०४२-२०४७, आठौं पञ्चवर्षीय योजना २०४७-२०५४, नवौं पञ्चवर्षीय योजना २०५५-२०५९, दशौं पञ्चवर्षीय योजना २०५९-२०६४, एघारौं त्रिवर्षीय योजना २०६४/०६५-२०६६/०६७, बाह्रौं त्रिवर्षीय योजना २०६७/०६८-२०६९/०७०, तेह्रौं त्रिवर्षीय योजना २०७०/०७१-२०७२/०७३, चौधौं त्रिवर्षीय योजना २०७४-२०७६ र पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजना २०७६/०७७-२०८०/०८१ सम्म रहेको छ भने २०८१/८२-२०८५/८६ अवधिमा कार्यान्वयन गर्ने गरी ल्याइएको सोह्रौं पञ्चवर्षीय योजना कार्यान्वयन हुने क्रममा रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०१८/१९, २०४७/४८ र २०४८/४९ गरी तीन वटा आर्थिक वर्ष योजना कार्यान्वयनका दृष्टिकोणले योजना विहीन वर्षका रूपमा रहे दोस्रो र एघारौं देखि चौधौं सम्मका पाँचवटा योजनाहरू त्रिवर्षीय र अन्य दशवटा योजनाहरू पञ्चवर्षीय योजनाका रूपमा तर्जुमा गरीएका थिए ।

पन्ध्रौं आवधिक योजना कार्यान्वयनको यो अन्तिम वर्ष भएको हुँदा अब नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले सोह्रौं आवधिक योजना २०८१/०८२-२०८५/०८६ कार्यान्वयनको तयारी थालेको छ । यसका अतिरिक्त हरेक वर्षको जेष्ठ १५ गते भित्र सङ्घीय सरकारले बजेट र नीति तथा कार्यक्रम ल्याउने गर्दछ जसमा देशका सात वटै प्रदेश र ७५३ स्थानीय तहहरूमा वर्षभरमा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि बजेट उपलब्ध गराउने गरीएको छ । सङ्घीय सरकारले उपलब्ध गराएको बजेट सीमाको अधिनमा रही प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारहरूले पनि वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम ल्याउने गर्दछन् । यसका अतिरिक्त, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, विपद् व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण, कृषि तथा पशुपालन, पर्यटन विकास, सहकारी व्यवस्थापन, वैदेशिक रोजगारी व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधार विकास लगायतका क्षेत्रमा विभिन्न सम्बन्धित मन्त्रालयहरू र विभागहरूले आवधिक योजनाको अधिनमा रहि योजनाहरू निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने गरेका छन् । केन्द्रिय मन्त्रालय तथा विभागहरूले ल्याएका कार्यक्रमहरू तत् तत् मातहतका निकायहरूले कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने गरेका छन् ।

१.४.२ प्रादेशिक विकास योजना

नेपालको संविधान २०७२ को कार्यान्वयनसँगै देश एकात्मक राज्य प्रणालीकोको परम्परागत स्वरूपबाट संघीयतामा रूपान्तरण हुन पुग्यो र फलस्वरूप देशमा अहिले तीन तहका सरकारहरू रहेको छन् र संविधानले नै तीनै तहका सरकारका तहगत अधिकार तथा केही साझा अधिकार पनि तय गरेको छ । राज्य पुनर्संरचनामा गएसँगै संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन प्रकारका सरकारहरू कार्यान्वयनमा आएका हुन । यसभन्दा अगाडी देशमा विकास क्षेत्र, अञ्चल र जिल्लाको अवधारणा

अनुसार धेरैजसो क्रियाकलापहरू केन्द्रबाट निर्देशित हुने गरेका थिए भने अहिले तीन तहका सरकारले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रको विषयमा योजना बनाउने तथा कार्यान्वयन गर्ने कुरामा स्वायत्त रहेका छन् । संविधानले प्रदान गरेको यही स्वायत्तता र अधिकार क्षेत्र प्रयोग गरी हरेक प्रदेशले वार्षिक, क्षेत्रगत, रणनीतिगत तथा आवधिक योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयन गरीराखेका छन् । सुदूरपश्चिम प्रदेश पहलो आवधिक योजना २०७६/०७७-२०८०/०८१ ल्याई कार्यान्वयनमा रहेको छ र उक्त आवधिक योजनाको कार्यान्वयनका यो आर्थिक वर्ष अन्तिम वर्ष हो । अब सुदूरपश्चिम प्रदेशले दोस्रो आवधिक योजना २०८१/०८२-२०८५/०८६ ल्याउनका लागि तयारी गरीरहेको छ । संघिय सरकारका योजनाहरूको कार्य जिम्मेवारी सम्हाल्न राष्ट्रिय योजना आयोगले काम गरे जस्तै प्रदेशका योजनाहरू तयार गर्न प्रदेश योजना आयोग हरूले काम गरीराखेका छन् । यसका अतिरिक्त, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, विपद् व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण, कृषि तथा पशुपालन, पर्यटन विकास, सहकारी व्यवस्थापन, वैदेशिक रोजगारी व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधार विकास लगायतका क्षेत्रमा विभिन्न सम्बन्धित मन्त्रालयहरू र विभागहरूले आवधिक योजनाको अधिनमा रहि योजनाहरू निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने गरेका छन् ।

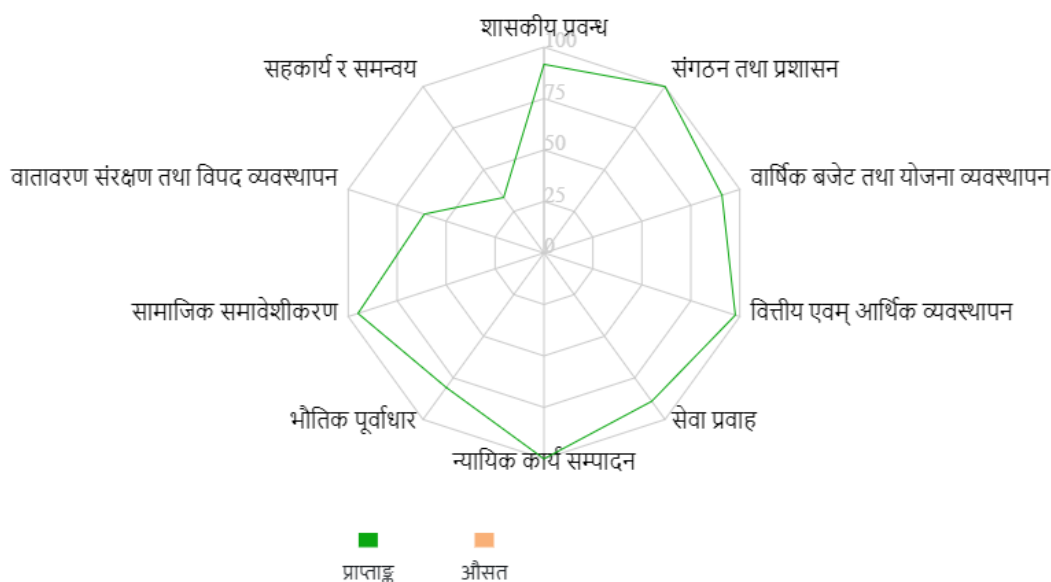
१.४.३ स्थानीय तहको विकास योजना

स्थानीय तहको रूपमा गाउँपालिका, नगरपालिका, उपमहानगरपालिका र महानगरपालिकाहरू रहेका छन् । हाल महानगरपालिका-६ वटा, उपमहानगरपालिका-११ वटा, नगरपालिका-२७६ वटा र गाउँपालिका-४६० वटा रहेका छन् । (<https://www.sthaniya.gov.np/gis/>) नेपालको संविधानको अनुसूची-८ मा स्थानीय तहका एकल अधिकारहरूको सुची तयार गरीएको छ जसमा स्थानीय तहले सार्वभौम जनतालाई समन्यायिक प्रणाली अनुसार विकासमूलक गतिविधि सञ्चालन गर्नका लागि स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने र सहभागितामूलक तरिकाले योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने कुराहरू पनि समावेश गरीएका छन् ।

यसका अतिरिक्त संविधानले सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकास मार्फत (क) उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालनद्वारा तीव्र आर्थिक वृद्धि हासिल गर्दै दिगो आर्थिक विकास गर्ने तथा (ख) प्राप्त उपलब्धिहरूको न्यायोचित वितरण गरी आर्थिक असमानताको अन्त्य गर्दै शोषणरहित समाजको निर्माण गर्न राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भर, स्वतन्त्र तथा उन्नतिशील बनाउँदै समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको विकास गर्नुलाई राज्यको आर्थिक उद्देश्यको रूपमा अंगिकार हुँदा सो कार्य गर्नका लागि स्थानीय तह नै जनताको सबै भन्दा नजिकको सरकार भएको हुँदा यो कार्यको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई छ ।

स्थानीय तहले योजना निर्माण गर्ने क्रममा वार्षिकरूपमा हरेक वर्ष सात चरणहरू पूरा गरी समुदायबाट योजना छनौट गरी संघिय सरकार र प्रदेश सरकारले ल्याउने बजेट र नीति तथा कार्यक्रमको आधारमा स्थानीय तहको वार्षिक बजेट र नीति तथा कार्यक्रम ल्याउने गरेका छन् । ती नीति तथा कार्यक्रमहरू मध्ये के कति कार्यक्रमहरू सम्पन्न हुन्छन्, कति योजनाहरू अधुरा रहन्छन्, त्यसको प्रमुख कारण के

हो र योजनामा राखिएका कार्यक्रमहरू समयमा नै सम्पन्न गर्न के कस्ता रणनीतिहरू अपनाउनु पर्ने हो यस विषयमा स्थानीय तहहरू बढि Proactive and strategic बन्नु पर्ने देखिन्छ । यसका साथै स्थानीय तहहरूको हरेक वर्ष स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन Local Government Institutional Capacity Self-Assessment (LISA) गरीने त्यसमा केहि दस्तावेजहरूको सुची तयार गरीएको हुँदा सो अनुसार स्थानीय तहले आवधिक योजना (Periodic Plan), गुरु योजना/क्षेत्रगत योजना(Master Plan/Sectoral Plan), शैक्षिक रणनीतिक योजना, कृषि विकास योजना, पर्यटन विकास योजना, सहकारी विकास योजना, रोजगार व्यवस्थापन योजना लगायत अन्य विभिन्न योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ । आ.व २०७९/८० मा पुनर्वास नगरपालिकाले यस स्वमूल्याङ्कन मा ८५.७५ प्रतिशत औषत अंक प्राप्त गरेको छ । (<https://lisa.mofaga.gov.np>)

१.४.४ दीर्घकालीन योजना

योजनावद्ध विकास सन्तुलित, दिगो र समन्यायिक विकासको आधार हो । आवधिक योजनाले स्थानीय तहको विकास प्रयासहरूलाई निर्दिष्ट दिशा प्रदान गर्ने व्यवस्थित रूपरेखा तयार गर्दछ । स्थानीय आवधिक योजनाले स्थानीय जनता र स्थानीयस्तरको आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक परिवेशबीचमा अन्तरसम्बन्ध कायम गरी नागरीकको आर्थिक सामाजिक सुविधा र समृद्धिलाई प्रवर्द्धन गर्दछ । यस्तो योजना स्थानीय तहको विकास र समृद्धिको रूपरेखा मात्र नभएर उक्त क्षेत्रको सुन्दरता, प्रकृतिको संरक्षण तथा मानव र प्रकृतिबीचको तालमेलको रूपरेखा पनि हो । समयको हिसावले केही लामो अवधिमामा सम्पन्न हुने, लगानीका हिसावले बढि खर्च आवश्यक पर्ने, लाभान्वित वर्ग सम्म पहुँचका हिसावले अलि बढि जनसंख्यालाई लाभ पुऱ्याउने योजनाहरू दीर्घकालीन योजना मानिन्छन् । सामान्यतया दीर्घकालीन योजनाले कुनै पनि योजनाकार निकाय वा संघसंस्था वा व्यक्तिले तयार गरेको

दूरदृष्टि सम्म पुग्न पुन्याउन मद्दत गर्दछ । स्थानीय तहले संख्यात्मक हिसावले सामान्यतया दीर्घकालीन योजना निर्माण गर्न सक्ने अवस्था हुँदैन । तथापी दूरदृष्टि सम्मको गन्तव्य पूरा गर्न दीर्घकालीन योजना छनौट गर्न र कार्यान्वयन गर्न सक्नु पर्दछ । उदाहरणको रूपमा पालिका भित्र चक्रपथ निर्माण गर्नु, पालिकामा बसोवास गर्ने युवाहरु मध्ये ६० प्रतिशत भन्दा बढि युवाहरुलाई स्वरोजगार बनाउनु, पालिका भित्र आर्थिक उन्नतीका लागि उद्योग स्थापना गर्नु, वातावरणीय दृष्टिकोणले सुरक्षित पालिकाको रूपमा विकास गर्नु आदि दीर्घकालीन योजनाहरु हुन ।

१.४.५ मध्यकालीन योजना

सामान्यतया समयका हिसावले ५-१० वर्षको अवधिमा समाप्त हुने, मध्यम तहको लगानीमा सम्पन्न गर्न सकिने किसिमका योजनाहरु मध्यकालीन योजना अन्तर्गत पर्दछन् । स्थानीय तहमा पदाधिकारीहरु ५ वर्षका लागि चुनिने भएको हुँदा अल्पकालीन योजनाहरु नै बढि छनौटमा पर्ने गर्दछन् । उदाहरणका खाली जग्गामा हरियाली विकासका आयोजनाहरु सञ्चालन गर्नु, अत्याधुनिक ल्याण्डफिल साइट तयार गरी ३ आर विधिबाट फोहरमैला व्यवस्थापन गर्नु आदि मध्यकालीन योजनाहरु हुन ।

१.४.६ अल्पकालीन र वार्षिक योजना

अल्पकालीन योजना भन्नाले सामान्यतया छोटो अवधिमा सम्पन्न गर्न सकिने, लागतको हिसावले पनि तुलनात्मक रूपमा थोरै रकम खर्च हुने र लाभान्वित वर्गका रूपमा पनि थोरै जनसंख्यालाई समेट्न सक्ने योजनाहरु यस अन्तर्गत पर्दछन् । अल्पकालीन योजनाहरु यदि एक वर्षको अवधि वा सो भन्दा कम समयमा सम्पन्न हुने प्रकृतिका भएको खण्डमा ती योजनाहरु वार्षिक योजना अन्तर्गत पर्दछन् भने २-५ वर्षको अवधिमा समापन गर्न सकिने योजनाहरु हुन भने ती योजनाहरु आवधिक योजना अन्तर्गत पर्दछन् । जस्तै वार्षिक योजनाका रूपमा समुदायलाई वृक्षारोपन कार्यमा संलग्न गराउनु, सम्भावित विपद्को आकलन गरी क्षति न्यूनीकरणका लागि सचेतनामूलक अभियानहरु सञ्चालन गर्नु, दैनिक फोहरमैला सङ्कलन गरी व्यवस्थापन गर्नु आदि पर्दछन् भने आवधिक योजनाका रूपमा वातावरणमैत्री स्मार्ट पालिकाको विस्तार, वातावरणमैत्री कृषि तथा पशुपालन व्यवसाय सञ्चालन, फोहरबाट अन्य वस्तु निर्माण तथा प्रशोधनका कार्यहरु सञ्चालन गर्नु आदि रहेकाछन् ।

१.५ अपेक्षित उपलब्धीहरु

यो वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाको सफल तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन पश्चात नगरपालिकाले अपेक्षा गरेका उपलब्धीहरु यस प्रकार रहेका छन् :

क) वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजनाहरु सहभागितामूलक विधिबाट छनौट भई ति योजनाहरुको कार्यान्वयन तालिका तयार भएको हुनेछ ।

ख) नगरपालिकाले हरेक वर्ष नीति तथा कार्यक्रम र बजेट तयार गर्नुपूर्व समुदायबाट सहभागितामूलक तरिकाले योजनाहरु छनौट गर्ने भएता पनि नगरपालिकाको वन तथा वातावरण विकासको क्षेत्रमा नगरपालिका विकासको लागि योजना बैंकको रूपमा लागू गर्न सकिने योजनाहरुको सुची तयार हुनेछ

ग) नेपाल सरकारको १६ औं आवधिक योजना, सुदूरपश्चिम प्रदेशको पहिलो आवधिक योजना, दिगो विकासका लक्ष्यहरूले निर्धारण गरेका लक्ष्यहरू र क्षेत्रगत रणनीतिहरूको अधिनमा रहि नगरपालिकाको विकासको नतिजा खाका र लक्ष्य निर्धारण गरीएका हुनेछन्

घ) वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका कार्यनीति तथा रणनीतिहरूको खाका तयार भएको हुनेछ ।

१.६ नगरपालिकाको वन तथा वातावरण विकासका समृद्धिका आधारहरू

तराइको समथर भूमि रहेको यस पुनर्वास नगरपालिकाको समग्र विकास मार्फत समृद्ध नगरपालिकाको रूपमा विकास गर्नका लागि लिइने समृद्धिका आधारहरू यस प्रकार हुनेछन् :

- ❖ वन तथा जैविक विविधताको क्षेत्रमा समुदायलाई नै जिम्मेवार बनाउने गरी कार्यक्रम डिजाइन गरी कार्यान्वयन गरीनेछ ।
- ❖ सार्वजनिक वनक्षेत्र, सडक किनार र उपयोग विहीन सार्वजनिक, सरकारी जग्गामा फलफूल लगायत अन्य बहुमुल्य प्रजातिका बिरुवा रोपण गर्ने र संरक्षण गर्ने कार्यक्रम अभियानको रूपमा सञ्चालन गरीनेछ
- ❖ एक रुख काट्दा दुई रुख रोप्ने नीति लिइनेछ ।
- ❖ फोहरमैला व्यवस्थापनको क्षेत्रमा घर-घरमै फोहर घटाउने अर्थात Reduce, फोहरलाई पुनः प्रयोगमा ल्याउने अर्थात Reuse, र फोहरलाई पुनः चक्रिय प्रणाली अनुसार औद्योगिकरण उन्मुख गर्ने अर्थात Recycle प्रणाली अनुसार व्यवस्थापन गर्ने र शौचालयलाई ढलमा मिसाउन प्रतिबन्ध लगाउने नीति लिईनेछ ।
- ❖ मानव अधिकार, लैङ्गिक समानता र सामाजिक न्यायको संरक्षण एवम् प्रवर्द्धन सहितको समन्यायिक सेवा प्रवाहमा जोड दिइनेछ ।
- ❖ वन, वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनका सवालहरूको मूलप्रवाहीकरण तथा स्थानीयकरणमा जोड दिइनेछ ।
- ❖ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरूलाई आवधिक, क्षेत्रगत तथा रणनीतिक योजना तथा कार्यक्रमहरू बनाउदा प्राथमिकता दिइनेछ ।

१.७ क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमाका मार्गदर्शक आधारहरू

यस पुनर्वास नगरपालिकाको वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनको क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमाका मार्गदर्शक आधारहरूमा :

- ❖ नेपालको संविधान २०७२
- ❖ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
- ❖ दिगो विकासका लक्ष्य लगायत नेपालले अन्तराष्ट्रियस्तरमा गरेका प्रतिबद्धताहरू

- ❖ दीर्घकालीन सौच सहितको पन्ध्रौँ राष्ट्रिय आवधिक योजना
- ❖ दीर्घकालीन सौच सहितको पहिलो प्रादेशिक आवधिक योजना
- ❖ नगरपालिकाले विगतमा तयार गरेका नीति तथा कार्यक्रमहरू
- ❖ नगरपालिकाको स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तथा क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गर्ने क्रममा विभिन्न चरणहरूका गरीएका छलफलहरू
- ❖ सङ्घीय सरकारको १६ औँ योजना
- ❖ नेपाल सरकारका क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाहरू

१.८ क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा २४(५) को सहभागिता सम्बन्धी प्रावधानहरू अनुसरण गरीएको छ । वडास्तरीय भेला आयोजना गर्दा स्थानीय सरोकारवाला निकायहरूको समावेशी र अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता गरीएको छ । दिगो विकासका लक्ष्य र परिमाणात्मक लक्ष्य अनि सूचकहरूले तोकेका सबै सिमान्तकृत तथा लोपोन्मुख वर्ग, महिला, युवा, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा जेष्ठ नागरीकहरूको सहभागितामा आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वन तथा वातावरण संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन र संस्थागत सुशासनका क्षेत्रमा स्थानीय समुदाय र सरोकारवाला पक्षको गुनासा, माग एवम् सुझाव सल्लाह समावेश हुनेगरी योजनाहरू सङ्कलन गरीएको छ । यसका अतिरिक्त नगरपालिकामा भएका विषयगत समितिहरूसँगको अन्तरक्रियात्मक छलफलबाट समुदायस्तरबाट आएका योजनाहरूको समीक्षा गरी ती योजनाहरूलाई अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन समयमा कार्यान्वयन गर्ने गरी वर्गिकरण गरी वस्तुनिष्ठ तरिकाले योजनाहरूलाई समूहमा एकिकृत गरीएको छ । यो क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयारीका क्रममा अपनाइएको प्रक्रिया यस अनुसार रहेको छ :

१.८.१ सन्दर्भ सामग्रीको अध्ययन

क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमाका लागि पुनर्वास नगरपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक, प्राकृतिक लगायतका सम्भावनाका विविध पक्षको समीक्षा गरीयो । यसका अतिरिक्त पुनर्वास नगरपालिकाको समग्र सम्भावना तथा चुनौतीका क्षेत्रको विश्लेषणका साथै नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्तिय आयोग अन्तर्गतका ऐन, कानुन तथा निर्देशिका, प्रदेश सरकारका नीति तथा कार्यक्रम, पुनर्वास नगरपालिकासँग सिमाना जोडिएका स्थानीय सरकारका नीति तथा कार्यक्रम, राष्ट्रिय योजना आयोग अन्तर्गतका आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशिका तथा अन्य सम्बन्धीत स्रोत सामग्रीहरूको अध्ययन गरीयो । उल्लिखित अध्ययनहरूको आधारमा पुनर्वास नगरपालिकाले अंगिकार गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूको विश्लेषण गरीयो ।

१.८.२ बहुपक्षीय सरोकारवालाहरूसँग छलफल तथा अभिमुखीकरण

प्रारम्भिक चरणमा बहुसरोकारवालाहरूसँग योजना निर्माणको सैद्धान्तिक पक्षलाई समेटेर सरोकारवाला (कार्यपालिका सदस्य, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, विषयगत शाखाका प्रमुख, स्थानीय जानकार, संस्थाका

प्रतिनिधि, शिक्षक, कृषक समूह, महिला तथा लक्षित वर्गका प्रतिनिधि आदि) को सहभागितामा गरीएको छलफलमा संघियताको संरचना अन्तर्गत स्थापित स्थानीय सरकारहरूले अवलम्बन गर्नुपर्ने योजनाबद्ध विकासको आवश्यकताको बारेमा अन्तरक्रियात्मक छलफल गरीएको थियो । यसका अतिरिक्त पुनर्वास नगरपालिकाले तयार गर्न गइरहेको स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना र क्षेत्रगत रणनीतिक एवम दीर्घकालीन योजनाहरू तयार गर्दा आवश्यक पर्ने आधारभूत तथ्याङ्क, आवधिक योजना तथा क्षेत्रगत रणनीतिक योजनामा समावेश गर्नु पर्ने विषयवस्तु र योजना निर्माणका क्रममा सबै पक्षको जिम्मेवारीका विषयमा छलफल गरीएको थियो ।

१.८.३ तथ्यांक /सूचना संकलन र विश्लेषण

क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्नु पूर्व नगरपालिकाको जनसांखिक तथा आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वन वातावरण तथा संस्थागत विकास सम्बन्धी आधारभूत तथ्याङ्क संकलनका लागि नगरपालिकामा भएका पूर्व सूचनाहरूको जानकारी प्राप्त गरीयो । तथ्यमा आधारित योजनाले मात्र नगरपालिकाको दीर्घकालीन सौँच र लक्ष्यलाई दिशाबोध गर्न सक्ने भएकाले नगरपालिकाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्कका आधारमा नगरपालिकाको वस्तुस्थिती विश्लेषणको गरीएको थियो । यस चरणमा नागरपालिकाको पाश्र्वचित्र, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरू, वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापना क्षेत्रका नीति तथा रणनीतिहरू, नगरपालिकाका प्राथमिकताका क्षेत्रहरू तथा नगरपालिकाले यस क्षेत्रमा गरेका राम्रा काम तथा असल अभ्यासहरू आदि संकलन तथा विश्लेषण गरीएको थियो । सुचना संकलन गर्ने क्रममा विषयगत मन्त्रालयका क्षेत्रगत रणनीतिहरू, सुदूरपश्चिम सरकार तथा संघीय सरकारका आवधिक विकास योजनाहरू तथा नेपाल सरकारले राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा यस क्षेत्रमा गरेका प्रतिवद्धताहरू आदि पनि संकलन तथा विश्लेषण गरीएको थियो ।

१.८.४ वडा स्तरीय परामर्श भेला

पुनर्वास नगरपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, पुरातात्विक, ऐतिहासिक, प्राविधिक, भौगोलिक, मानवीय र प्राकृतिक श्रोतको वर्तमान अवस्थाको आंकलन गर्दै वन,वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा कार्यका लागि वडा-वडाको वस्तुस्थिति विश्लेषण र योजना सङ्कलन कार्यका लागि प्रत्येक वडामा सम्बन्धीत वडाका जनप्रतिनिधिज्यूहरू, राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, स्थानीय जानीफकार, विभिन्न संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरू, नीजि क्षेत्र, उद्यमी, आमा/महिला समूहका प्रतिनिधिहरू, कृषक समूह आदिको उपस्थितिमा वडास्तरीय वस्तुस्थिति तथा योजना छनौट परामर्श भेला आयोजना गरीएको थियो । लैङ्गिकमैत्री बजेट (Gender Responsive Budget अर्थात GRB) को सिद्धान्त अनुसार नेपालको संविधानमा नै उल्लेख गरीएका सबै वर्गलाई विकासको मूलधारमा ल्याउन गर्नु पर्ने पहलमा कुनै कुराको कमि नहोस भन्ने हेतुले महिला, दलित, जनजाती, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बाल क्लव प्रतिनिधिहरू, युवा, जेष्ठ नागरीक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक वर्गको समान सहभागिता होस भन्ने उद्देश्यले वडास्तरीय भेला आयोजना गर्नु पूर्व सबै वर्ग/समूहलाई उपस्थितिका लागि जानकारी गराइएको थियो ।

१.८.५ क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा कार्यशाला

पुनर्वास नगरपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, पुरातात्विक, ऐतिहासिक, प्राविधिक, भौगोलिक, मानवीय र प्राकृतिक श्रोतको वर्तमान अवस्थाको वस्तुपरक विश्लेषण, सोको आधारमा दीर्घकालीन सोच, आवधिक लक्ष्य, विषय क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति, समष्टिगत लक्ष्य सहित कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्ने उद्देश्यले राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, नगरपालिका, स्थानीय बुद्धिजीवी वर्ग, विभिन्न संघसंस्थाका प्रतिनिधि, नीजि क्षेत्र, उद्यमी, आमा/महिला समूहका प्रतिनिधिहरू, कृषक समूह आदिको उपस्थितिमा नगरपालिकाको सवल पक्ष (Strengths), सुधार गर्नु पर्ने पक्ष (Areas to be Improved/Weaknesses), अवसरहरू (Opportunities) र विकासका लागि सामना गर्नु पर्ने चुनौतीहरू (Threats) अर्थात् SWOT Analysis सहित योजना तर्जुमा कार्यशालाको आयोजना गरीएको थियो । यो कार्यशाला पश्चात विषयगत समितिहरूसँग अन्तरक्रियात्मक छलफल चलाएर समुदायस्तरबाट आएका योजनाहरूको विषयमा छलफल गरी विषयगत शाखाहरूका अल्पकालीन, मध्यम र दीर्घकालीन योजनाहरू समेत समावेश गरीएको थियो ।

१.८.६ वस्तुगत तथ्याङ्कको प्रशोधन, योजना विश्लेषण तथा मस्यौदा प्रतिवेदन तयारी

नगरपालिका स्तरीय कार्यशालाले निर्धारण गरेको दीर्घकालीन सोच अर्थात् दुरदृष्टी, लक्ष्यलाई दृष्टिगत गरी विषयगत क्षेत्रहरूका अवसर र चुनौतीको विश्लेषणका आधारमा समूहबाट आएका विषयगत उद्देश्य, रणनीति र प्रमुख कार्यक्रमहरू, उपलब्ध मापनका सूचकहरूलाई विस्तृत छलफल गरी अन्तिम रूप दिईयो । यसका अतिरिक्त अन्तरपालिका, प्रदेश तथा संघीय सरकारसँग सरोकार राख्ने योजनाहरू, पालिकाले सेवाग्राहीलाई सेवा प्रदान गर्न आवश्यक पर्ने जाने पालिकाको प्रशासनिक भौतिक पूर्वाधार, संस्थागत विकास र मानव श्रोत संसाधनको विकास र व्यवस्थापनलाई पनि छलफल गरीएको थियो । यस छलफलको आधारमा आएका निश्कर्ष र योजना विद्हरूको छलफलबाट वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत रणनीतिक योजना (२०८१/०८२-२०९५/०९६) को मस्यौदा तयार गरीएको थियो ।

१.८.७ प्रमाणीकरण कार्यशाला

माथि उल्लिखित अध्ययनका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरू पुरा गरी तयार गरीएको वन तथा वातावरण विकासको क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाको खाकाको प्रमाणीकरणका लागि पुनर्वास नगरपालिकाका सम्बन्धीत सरोकारवालाहरूको सहभागितामा क्षेत्रगत रणनीतिक योजना प्रमाणीकरण गोष्ठीको आयोजना गरीएको थियो । प्रमाणीकरण गोष्ठीमा नगरपालिकाको योजनामा समावेश भएका सम्पूर्ण विषयवस्तु तथा अध्ययनको सम्पूर्ण प्रारूप प्रस्तुत गरी सरोकारवालाबाट प्राप्त सल्लाह सुझावलाई समेत समेटेर वन तथा वातावरण विकासको क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाको प्रमाणीकरण गरीएको थियो ।

१.८.८ अन्तिम प्रतिवेदन पेश

प्रतिवेदनको मस्यौदा खाकामा भएको छलफल तथा सुझावहरूलाई समावेश गरी अन्तिम प्रतिवेदन तयार पारी नगरपालिकामा पेश गरियो ।

१.९ वातावरण विकास क्षेत्रमा स्थानीय तहका एकल तथा साझा अधिकार र दिगो विकासका लक्ष्यहरूको अन्तरसम्बन्ध

स्थानीय तहका एकल अधिकार तथा कार्यदिश (अनुसूची-८)	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका साझा अधिकार (अनुसूची-९)	दिगो विकासका लक्ष्यहरू
९. सरसफाइ (फोहरमैला व्यवस्थापन) १०. वातावरण संरक्षण र जैविक विविधता २०. विपद् व्यवस्थापन २१. जलाधार, वन्यजन्तु, खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण	७. वन, जंगल, वन्यजन्तु, चराचुरुङ्गी, जलउपयोग, वातावरण, पर्यावरण तथा जैविक विविधता ८. खानी तथा खनिज ९. विपद् व्यवस्थापन	लक्ष्य १२: उत्तरदायी उपभोग तथा उत्पादन लक्ष्य १३: जलवायु कार्य लक्ष्य १५: जमिनमाथिको जीवन

स्रोत: नेपाल दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरण स्रोत पुस्तिका, २०७७ राष्ट्रिय योजना आयोग ।

वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको वस्तुस्थिति विवरण

२.१ भौगोलिक विवरण

जिल्लामा रहेका ९ वटा स्थानीय तहहरू मध्ये पुनर्वास नगरपालिका वि.स २०७४ सालमा स्थापना भएको थियो । वि.स.२०७४ साल फाल्गुण २७ गते राज्य पुर्नसंरचना हुँदा साविकका ४ वटा गाविसहरू परासन, त्रिभुवनवस्ती, कालिका र बाईसेबिचवा गाविसका वडा नं १,२,३,४ र ५ लाई मिलाई हालको पुनर्वास नगरपालिका बनेको हो । कुल ६१,७४८ जनसंख्या, पुरुष २८,१५५ (४५.६%) र महिला ३३,५९३ (५४.४%) (श्रोत राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) रहेको यो नगरपालिका करीव १०३.७१ वर्ग कि.मि क्षेत्रफलमा फैलिएको छ (श्रोत:नगर पाश्र्वचित्र, २०७५) भने यसको पूर्वमा कैलाली जिल्ला र भारतको उत्तर प्रदेश अन्तर्गत दुधुवा राष्ट्रिय निकुञ्ज, पश्चिममा बेलौरी नगरपालिका, उत्तरमा लालझाडी गाउँपालिका र कृष्णपुर नगरपालिका तथा दक्षिणमा भारतको दुधुवा राष्ट्रिय निकुञ्ज रहेका छन् । तत्कालिन नेपाल पुनर्वास कम्पनीद्वारा वि.स. २०२८ सालमा बसोवासको काम गरीएको हुँदा सोही समय देखि यस क्षेत्रलाई पुनर्वास क्षेत्र भनिएको हो

२.२ जनसांख्यिक विवरण

कुल ६१,७४८ जनसंख्या, पुरुष २८,१५५ (४५.६%) र महिला ३३,५९३ (५४.४%) (श्रोत राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) रहेको यो नगरपालिका करीव १०३.७१ वर्ग कि.मि क्षेत्रफलमा फैलिएको छ । नगरपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै १७,०१७ (२७.६%) क्षेत्री, दोस्रोमा ८,३७७ (१३.६%) विश्वकर्मा, तेस्रोमा ८,२१३ (१३.३%) रानाथारु र चौथोमा ६,६२० (१०.७%) तामाङ्ग, पाँचौमा ६०७१ (९.८%) ब्राम्हण तथा छैटौमा ४५०६ (७.३%) थारु रहेका छन् । त्यसैगरी ठकुरी २७२३ (४.४%), मिजार २१४७ (३.५%), परियार २०६४ (३.३%), लोहार ९०३ (१.५%), मगर ७२८, गुरुङ्ग ६६६, नेवार ३९०, सन्यासी/दशनामी २६० लगायत ब्राम्हण-तराई, घर्ती/भुजेल, कुमाल, माझी, सोनार, सुनुवार, राई, मुशलमान, राजवंशी, वादी आदि जातजातिहरूको बसोवास रहेको छ यस नगरपालिकामा पुरुष र महिला जनसंख्याको अनुपात ८३.८१ अर्थात हरेक १०० जना महिलामा ८३ जना पुरुष पर्दछन् । यस नगरपालिकाको जनघनत्व ५९५ जना प्रति वर्ग कि.मि रहेको छ । कुनै पनि स्थानको जनसंख्या परिवर्तनको लागि बसाइसराई एक प्रमुख कारक हो । यस नगरपालिकामा बसाइसराइ तिब्र रूपमा रहेको छ । यस नगरपालिकाबाट पहाडबाट बसाइसराइ गरर आउनेहरूको संख्या बढि रहेको छ । मानिसलाई चाहिने आधारभुत आवश्यकताहरू जस्तै: शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, यातायत, जागिरको अवसर लगाएतमा गुणस्तरीयता तथा समग्र गुणस्तरीय जीवनशैलिको खोजिमा यस नगरपालिका मा अन्यत्रबाट बसाइसराई गरेर आएको देखिन्छ । (स्रोत: पुनर्वास नगरपालिकाको वस्तुगत विवरण, २०७५)

क) उमेरगत जनसंख्या विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नगरपालिकामा बसोबास गर्ने जनसंख्यालाई उमेरगत विश्लेषण गर्दा ४ वर्ष मुनिका बालक २९३३ र बालिका २४९४ गरी जम्मा ५४२७, ५-९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या बालक ३२४४ र बालिका २८९८ गरी जम्मा ६१४२, १०-१४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या बालक ३७७१ र बालिका ३५५९ गरी जम्मा ७३३०, १५-१९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या केटा ३२१२ र केटी ३६७१ गरी जम्मा ६८८३, २०-२४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या केटा २२३५ र केटी ३५९३ गरी जम्मा ५८२८, त्यसरी नै २५-२९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या पुरुष १८८३ र महिला ३२०६ गरी जम्मा ५०८९ रहेको देखिन्छ। ३०-३४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष १६२८ र महिला २४५६ गरी जम्मा ४०८४ रहेको देखिन्छ भने ३५-३९ उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष १६१८ र महिला २३५२ गरी जम्मा ३९७०, ४०-४४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष १४१६ र महिला २०५७ गरी जम्मा ३४७३ रहेको छ । ४५-४९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष १२२७ र महिला १६०२ गरी जम्मा २८२९ रहेको छ । ५०-५४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष १३३३ र महिला १६०३ गरी जम्मा २९३६ रहेको छ । त्यसैगरी ५५-५९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष ९७५ र महिला १०४१ गरी जम्मा २०१६ रहेको छ । ६०-६४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष ८३८ र महिला ९६३ गरी जम्मा १८०१ रहेको छ । ६५-६९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष ७२८ र महिला ७६१ गरी जम्मा १४८९ रहेको छ । ७०-७४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष ५९८ र महिला ७७४ गरी जम्मा १३७२ रहेको छ । ७५-७९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष ३२० र महिला ३०५ गरी जम्मा ६२५ रहेको छ । ८०-८४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष १२६ र महिला १४३ गरी जम्मा २६९ रहेको छ । ८५-८९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष ४७ र महिला ५७ गरी जम्मा १०४ रहेको छ । ९०-९४ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यामा पुरुष १७ र महिला २७ गरी जम्मा ४४ रहेको छ । त्यसरी नै ९५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्यामा पुरुष ६ र महिला ३१ गरी जम्मा ३७ रहेको छ ।

तालिका नं १ : उमेरगत जनसंख्या विवरण

उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा
७५+	५१६	५६३	१०७९
७०-७४	५९८	७७४	१३७२
६५-६९	७२८	७६१	१४८९
६०-६४	८३८	९६३	१८०१
५५-५९	९७५	१०४१	२०१६
५०-५४	१३३३	१६०३	२९३६
४५-४९	१२२७	१६०२	२८२९

उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा
४०-४४	१४१६	२०५७	३४७३
३५-३९	१६१८	२३५२	३९७०
३०-३४	१६२८	२४५६	४०८४
२५-२९	१८८३	३२०६	५०८९
२०-२४	२२३५	३५९३	५८२८
१५-१९	३२१२	३६७१	६८८३
०१०-१४	३७७१	३५५९	७३३०
००५-०९	३२४४	२८९८	६१४२
००-०४	२९३३	२४९४	५४२७
जम्मा	२८१५५	३३५९३	६१७४८

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

ख) वडागत जनसङ्ख्या विवरण

वडा अनुसार महिला पुरुष तथा जम्मा जनसंख्यालाई विश्लेषण गर्दा यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका नं २ : वडागत जनसङ्ख्या विवरण

वडा नं.	घरधुरी संख्या	महिला जनसङ्ख्या	पुरुष जनसङ्ख्या	जम्मा जनसङ्ख्या
१	१६५९	४०७२	३५५१	७६२३
२	१४६४	३५७४	३०६९	६६४३
३	५६७	१२३५	११०३	२३३८
४	१०३१	२४५७	१९८२	४४३९
५	१४७८	३८६७	३१८१	७०४८
६	१३४५	२९६६	२५१८	५४८४
७	६५८	१७५९	१५४५	३३०४
८	११०७	२७०१	२२२२	४९२३
९	१६०१	४१५२	३१३७	७२८९
१०	१३५६	३५०६	३०२१	६५२७
११	१३६०	३३०४	२८२६	६१३०
जम्मा	१३६२६	३३,५९३	२८,१५५	६१,७४८

स्रोत राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

ग) अपाङ्गताको आधारमा जनसंख्याको अवस्था

नगरपालिका भित्र रहेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको कुल जनसङ्ख्या १९५३ रहेको छ भने अपाङ्गता नभएका व्यक्तिहरूको जनसङ्ख्या ५९,७९५ रहेको छ । सबैभन्दा धेरै शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जनसङ्ख्या ६५९ रहेको छ भने न्यून दृष्टियुक्त भएका व्यक्तिहरूको जनसङ्ख्या ५९१ त्यस्तै गरी न्यून श्रवणशक्ति १६३, बहुअपाङ्गता १२७, बहिरोपना ११६,

मानसिक वा मनोसामाजिक ९१, दृष्टिविहीन ७७, मनोसामाजिक अपाङ्गता ६०, बहिरोपना एव. दृष्टिविहीन ३१, बौद्धिक अपाङ्गता २३, अटिजम ९ र अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया) ६ रहेको छ । अपाङ्गताको प्रकारका आधारमा जनसङ्ख्याको विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरीएको छ

तालिका नं. ३: अपाङ्गताको आधारमा जनसङ्ख्या

अपाङ्गताको विवरण	पुरुष	महिला	जम्मा जनसङ्ख्या
शारीरिक अपाङ्गता	३९४	२६५	६५९
न्यून दृष्टियुक्त	२८१	३१०	५९१
दृष्टिविहीन	४३	३४	७७
बहिरोपना	५९	५७	११६
मनोसामाजिक अपाङ्गता	२९	३१	६०
न्यून श्रवणशक्ति	७५	८८	१६३
बहिरोपना एवं दृष्टिविहीन	१६	१५	३१
मानसिक वा मनोसामाजिक	४९	४२	९१
बौद्धिक अपाङ्गता	१०	१३	२३
अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया)	३	३	६
अटिजम	३	६	९
बहुअपाङ्गता	६६	६१	१२७
जम्मा	१०२८	९२५	१९५३

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

घ) लाभान्वित जातजातिको अवस्था

जनसंख्याको जातिगत विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै १७,०१७ (२७.६%) क्षेत्री, दोस्रोमा ८,३७७ (१३.६%) विश्वकर्मा, तेस्रोमा ८,२१३ (१३.३%) रानाथारु र चौथोमा ६,६२० (१०.७%) तामाङ्ग, पाँचौमा ६०७१ (९.८%) ब्राम्हण तथा छैटौमा ४५०६ (७.३%) थारु रहेका छन् । त्यसैगरी ठकुरी २७२३ (४.४%), मिजार २१४७ (३.५%), परियार २०६४ (३.३%), लोहार ९०३ (१.५%), मगर ७२८, गुरुङ्ग ६६६, नेवार ३९०, सन्यासी/दशनामी २६० लगायत ब्राम्हण-तराई, घर्ती/भुजेल, कुमाल, माझी, सोनार, सुनुवार, राई, मुशलमान, राजवंशी, वादी आदि जातजातिहरूको बसोवास रहेको छ । वडागत जनसंख्या तथा जातजातिको विवरण तालिका नं ४ मा प्रस्तुत गरीएको छ ।

तालिका नं ४: जातिगत आधारमा घरधुरी विवरण

जातजाति	पुरुष	महिला	जम्मा जनसंख्या
क्षेत्री	७४९८	९५१९	१७०१७
विश्वकर्मा	३६८२	४६९५	८३७७
रानाथारु	४०४९	४१६४	८२१३
तामाङ्ग	३०६०	३५६०	६६२०
पहाडी ब्राम्हण	२८४०	३२३१	६०७१

जातजाति	पुरुष	महिला	जम्मा जनसंख्या
थारु	२१०९	२३९७	४५०६
ठकुरी	१२२८	१४९५	२७२३
मिजार	९३८	१२०९	२१४७
परियार	९२३	११४१	२०६४
लोहार	४०७	४९६	९०३
मगर	३२३	४०५	७२८
गुरुङ्ग	२८८	३७८	६६६
नेवार	१८८	२०२	३९०
वैदेशिक	१५७	१२१	२७८
सन्यासी/दशनामी	११५	१४५	२६०
अन्य	६८	७१	१३९
तराई ब्राम्हण	५३	६७	१२०
घर्ती/भुजेल	४८	६२	११०
सुनुवार	४०	५१	९१
सोनार	४१	४७	८८
कुमाल	२९	५३	८२
माभी	३४	४६	८०
मुशलमान	१८	१८	३६
राई	९	९	१८
राजवंशी	६	५	११
वादी	४	६	१०
जम्मा	२८,१५५	३३,५९३	६१,७४८

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.३ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन विकासको विवरण

२.३.१ वन तथा जैविक विविधता

समृद्ध राष्ट्रका लागि वातावरण संरक्षण, प्रदूषण नियन्त्रण, जलवायु उत्थानशीलता, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र हरित हर्थतन्त्रलाई सबै तह र क्षेत्रको विकास प्रक्रियामा अभिन्न अवयवका रूपमा स्वीकार गर्न थालिएको छ । प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण तथा व्यवसायिक व्यवस्थापनबाट वनपैदावारको दिगो उपयोग, जैविक विविधताको संरक्षण, खाद्य सुरक्षा, स्वच्छ उर्जामा रूपान्तरण, पर्यापर्यटनको विकास, कार्बन सञ्चिति वृद्धि आदिबाट मुलुक लाभान्वित हुने अवसर नेपाल सामु रहेको छ जलवायु परिवर्तन विश्व समुदाय प्रमुख मुद्दा बनेको वर्तमान परिवेशमा वातावरणीय सेवाको निरन्तरता सहितको हरित उत्थानील, समावेशी र फराकिलो दायरायुक्त हरित अर्थतन्त्रको विकास नेपालको आवश्यकता हो । खानेपानी मुहान तथा स्रोत

संरक्षण, ताल, पोखरी तथा सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र व्यवस्थापन, वन संरक्षण तथा दिगो व्यवस्थापन जैविक विविधताको संरक्षण, समुदाय तथा विद्यालयमा वातावरणीय शिक्षा, ध्वनी प्रदूषण नियन्त्रण लगायत आधारभूत वातावरणीय सूचकहरूको कार्यान्वयन गर्दै नगरपालिकालाई वातावरण मैत्री स्थानीय शासनको निम्ति योजनाबद्ध कार्यक्रमहरूको थालनी गर्न जरुरी छ ।

वन डिभिजन कार्यालय पुनर्वासले दिएको प्रतिवेदन अनुसार पुनर्वास नगरपालिकाको क्षेत्र भित्र जम्मा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरू १५ वटा रहेका छन् भने सामुदायिक वनले ओगटेको वन क्षेत्रफल १०१०.०४ हेक्टर रहेको छ । यस पुनर्वास नगरपालिकामा जम्मा ६९ वटा नीजि वनहरू रहेका छन् बृक्षारोपण गर्न बाँकी रहेको खाली जमिन पनि प्रशस्त मात्रामा रहेको छ । जुन राष्ट्रिय वन र सामुदायिक वन क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । यस नगरमा पाइने प्रमुख वनस्पतीका प्रजातिहरूमा, असना, जामुन, कर्मा, राजबृक्ष, सिसौ, हल्दु, सिन्धुरे, विजयसाल, खयर, सिरिस, हरो, बरो, अमला, तिजु, वर, पीपल, निम, आँप, डुम्री, कटहर, लिची, वयर, काँशीअमला, वडहर, अम्बा, केरा, कागती, भोगटे, सरिफा, दारिम । यसै गरी घिस्रने जन्तुहरूमा गोमन, गनगवाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, सर्प, गडचौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरूमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगोरा, मयुर, हुट्टियाउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रूपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तिन्ना, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कन्याडकुरुड, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन् ।

२.३.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

जल, जमिन, जंगल, जनसमुदाय र जिवजन्तु जलाधार व्यवस्थापनका अभिन्न अङ्ग हुन । यी श्रोतहरूको एकीकृत व्यवस्थापनबाट मात्र जलाधार व्यवस्थापनको दिगो विकास सम्भव छ । नेपालको भू-बनोट धेरै भिरालो, कमजोर भौगर्भिक अवस्था, छोटो समयमा हुने अधिक मनसुनी वर्षा, अनुपयुक्त भू-उपयोग र संरक्षणलाई ख्याल नगरी जथाभावी गरीने विकास-निर्माणका कामले हरेक वर्ष बाढी, पहिरो र नदी कटानबाट मुलुकले ठूलो मानवीय तथा भौतिक क्षति बेहोर्दै आएको छ । यस पुनर्वास नगरपालिकामा भएका विभिन्न जलाधारहरूमा दोदा, मोहना, कुर्सा नाला तथा प्याराताल लगायतका केही ताल तलैयाहरू तथा केही सिमसार क्षेत्र पनि रहेको छ । पुनर्वास नगरपालिकाको समग्र भू-भाग तराइ क्षेत्रमा पर्ने भएको हुँदा पहिरोको कारण भूक्षय नभएता पनि वर्षायाममा हुने बाढी तथा डुवानले ठूलो क्षति हुने गरेको छ । नदिको बहावका कारण वर्षेनी डुवान क्षेत्रको समुदाय तथा वन क्षेत्र नोक्सान हुने गर्दछ ।

२.३.३ वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन

खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्र मानव विकास र जनस्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष सरोकार भएको एक महत्त्वपूर्ण क्षेत्र हो । नेपालको संविधानको धारा ३०को उपधारा (१) ले स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने र धारा ३५को उपधारा (४) ले स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचलाई नागरीकको मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । सन् २०१० को जुलाईमा संयुक्त राष्ट्रसंघले खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचलाई मानव अधिकारको रूपमा घोषणा गरीसकेको छ ।

यस नगरपालिकामा करिव ८५ प्रतिशत जति घरपरिवारले फोहरलाई घरमै व्यवस्थापन गर्ने गरेको अनुमान गरीएको छ करिव १० प्रतिशत जति घरपरिवारले कम्पोष्ट मल तयार गर्ने र ५ प्रतिशत जति घरपरिवारले यत्रतत्र फाल्ने अनुमान गरीएको छ । (स्रोत : नगरपालिकाका कर्मचारीसँगको छलफल) नगरपालिकामा सरसफाई कर्मचारीको व्यवस्था गरी फोहरमैला व्यवस्थापनमा उचित कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ । यसका अतिरिक्त सार्वजनिक स्थलमा ठूला साइजका डस्टबिनहरू राख्ने, मासिकरूपमा सार्वजनिक स्थलको फोहर व्यवस्थापन गर्न विभिन्न प्रकारका सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने स्थानीयवासीहरूका राय रहेको छ । श्रोतमा नै वर्गिकरण गरेर फोहर व्यवस्थापन गर्नु अहिलेको आवश्यकता रहेको छ ।

२.३.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु उत्थानशिलता

विगत २५-३० वर्षको ऐतिहासिक घटनाक्रमहरूलाई विश्लेषण गर्दा बाढीले उल्लेख्य मात्रामा जनधनको क्षति गरेको देखिन्छ । बाढीले घर-गोठ तथा संरचनाहरूमा क्षति गर्ने, खेतीपाती नष्ट गर्ने, खेतवारीमा माटो पटान गर्ने, सडक अवरुद्ध हुने, सामुदायिक वनमा क्षति गर्ने र सङ्कटासन्न परिवारहरू अस्थायी वा स्थायी रूपमा बिस्थापित हुने गरेका छन् । यसक्षेत्र भएर बग्ने दोदानदी, मोहना, कुर्सानाला लगायतका खोला तथा नालाहरूले मुख्य क्षति गर्ने गरेका छन् भने कतिपय वडामा पानीको निकास नहुँदा डुवान हुने गरेको छ । बाढीका अलावा हावाहुरी, बन्यजन्तुको आतंक, कृषि बालीमा लाग्ने रोगकिरा, आगलागी, शीतलहर, खडेरी, असिनापानी, सर्पको टोकाई तथा सडक दुर्घटना जस्ता प्रकोपहरूले पनि वर्षेनी जनधनको क्षति गर्ने गरेका छन् । चैत्र देखि जेठ सम्म खडेरी तथा आगलागिको जोखिम रहेको छ भने असार देखि भदौसम्म बाढी, पौष तथा माघ महिनामा शीतलहर, माहामारी, सर्पको टोकाइ र बन्यजन्तुको जोखिम सबै महिनामा हुने गरेको छ । नगरपालिकाले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि नीतिगत तथा संरचनागत तयारी गरेको छ । नगर तथा वडा स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन भइ सक्रिय रहेका छन् भने केही वडाहरूमा समुदाय स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिहरू पनि सक्रिय रहेका छन् । पालिकामा नगर स्तरीय आपतकालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना भई सक्रिय रहेको छ भने आपतकालीन अवस्थाका लागि केहि उद्धार सामग्रीहरू पनि भण्डारण गरीएको छ । पालिका स्थित आपतकालीन कार्यसंचालन केन्द्रले जिल्ला तथा प्रदेश आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र तथा समुदायमा आधारित जल तथा वर्षामापन कर्ताहरूबाट जानकारी प्राप्त गर्दछ र तत् तत् निकायहरूमा पालिकाको विपद् सम्बन्धी अद्यावधिक विवरण पठाउने तथा विपद् सम्बन्धी सूचनाहरू सबै तह, वर्ग, क्षेत्र र व्यक्तिसम्म पुर्याउन श्रव्यदृश्य,छापा तथा विद्युतिय माध्यमको उपयोग गरीरहेको छ । नगरपालिकाले पूर्वसूचना प्रणाली अन्तर्गत वडा नं. ५ मा सिमरीमा बहुप्रकोप स्वचालित साइरन जडान गरीएको छ भने पालिका स्तरीय सूचना संयन्त्र तयार गरीएको छ भने बाढी प्रभावित प्रभावित वडाहरू, १,५,२,७,९,१० मा सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन गरीएको छ । नगरपालिकामा ९ जना प्राथमिक उपचार, ५४ जना खोज तथा उद्धार तथा ९ जना पूर्वसूचना सम्बन्धी तालिम लिएका दक्ष जनशक्ति रहेका छन् भने खोज तथा उद्धार, पूर्वसूचना, प्राथमिक उपचार सम्बन्धी कार्यदल पनि बनाइएको छ । यसका साथै तल्लो तटीय क्षेत्रमा बस्ने समुदायले माथिल्लो तटीय क्षेत्रको सूचना आदान प्रदानको संयन्त्र बनाइएको छ ।

खण्ड तीन

पुनर्वास नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्यहरू, रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

३.१ सोच (Vision)

Vision, Goals and Objectives वृहत छलफल तथा अन्तरक्रियाको माध्यमबाट सहभागितामूलक तरिकाले नगरपालिकाको वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको पन्ध्र वर्षे दीर्घकालीन सोच तयार गरिएको छ । नगरपालिकाको विद्यमान परिदृश्यका आधारमा नगरपालिकालाई आर्थिक वर्ष २०९५/०९६ सम्ममा कस्तो अवस्थामा पुऱ्याउने र उक्त अवस्थामा कसरी पुग्ने भन्ने परिकल्पनामा आधारित भइ दीर्घकालीन सोच तयार गरीएको छ ।

दीर्घकालीन सोच

“व्यवस्थित वन, सन्तुलित पर्यावरण,
विपद् उत्थानशील तथा जलवायु अनुकूलित समृद्ध पुनर्वास”

३.२ लक्ष्य (Goal)

वनको दिगो व्यवस्थापन र न्यायोचित पहुँच, पर्यापर्यटन, जलाधारीय स्रोतहरूको बहुआयामिक व्यवस्थापन, सुरक्षित र सर्वसुलभ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशीलता सहितको नमूनायोग्य नगरपालिका

३.३. उद्देश्यहरू

१. वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको संरक्षण, पुनर्स्थापना र दिगो तथा बहुउपयोग गर्ने
२. घरेलु, औद्योगिक तथा सेवा क्षेत्र लगायत सबै स्रोतबाट निष्कासन हुने फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।
३. संकटासन्न र जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेका व्यक्ति, परिवार, समूह र समुदायको जलवायु परिवर्तन अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
४. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायुजन्य जोखिम व्यवस्थापनका कार्यहरूलाई संस्थागत गरी विपद् जोखिमबाट सुरक्षित तथा अनुकूलित हुने उपायहरू प्रवर्द्धन गर्ने ।
५. स्थानीय तहको शासन प्रणालीलाई जोखिम संवेदनशील र विपदमैत्री बनाई आपतकालीन अवस्थामा जोखिममा रहेका व्यक्ति तथा समूहको तत्काल खोज तथा उद्धार र राहतको सुनिश्चित गर्ने ।

३.४. रणनीतिक प्राथमिकताहरू

पुनर्वास नगरपालिकालाई २०८१-२०९६ अवधिभित्र एक समृद्ध र नमूनायोग्य स्थानीय तह बनाउने तर्फ यो रणनीतिक योजना केन्द्रित भएको छ । योजना केही रणनीतिक प्राथमिकता तथा मूलमान्यता सहित तयार गरिएको छ । योजनामा प्रस्ताव गरिएका रणनीतिक प्राथमिकताहरू निम्नअनुसार रहेका छन् :

- ◆ जलवायुमैत्री कृषि प्रणाली
- ◆ पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान, पचार प्रसार तथा आवश्यक पूर्वाधार निर्माण
- ◆ बाली विविधिकरण, जैविक विविधताको संरक्षण र प्रांगारिक खेती प्रणाली
- ◆ वन, जैविक विविधता तथा जलाधार संरक्षण
- ◆ वनमा लाग्ने रोग, किरा, खडेरी र मिचाहा प्रजातिको न्यूनीकरण
- ◆ हरियाली प्रवर्द्धन, बृक्षारोपण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन
- ◆ वातावरणीय सन्तुलन, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद् उत्थानशीलता सम्बन्धी नगरपालिकामा विद्यमान क्षमता तथा प्रणालीको सवलीकरण
- ◆ मानवीय सिद्धान्तहरू, मानवता (Humanity), तटस्थता (Neutrality), निष्पक्षता (Impartiality) को पालना तथा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (Gender Equality and Social Inclusion)
- ◆ जोखिम संवेदनशील र विपद् मैत्री स्थानीय शासन प्रणाली
- ◆ जोखिम हिस्सेदारी, बीमा तथा सामाजिक सुरक्षा मार्फत विपद् उत्थानशीलता अभिवृद्धि
- ◆ पारदर्शी तथा जवाफदेही शासनप्रणाली,

३.५. मूलमान्यता

- ◆ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू एकीकृत र समन्वयात्मक तवरमा सञ्चालन हुने र सबै गतिविधिहरूको नेतृत्व नगरपालिकाले गर्नेछ ।
- ◆ योजना तथा कार्यक्रमहरूको पभावकारी कार्यान्वयनका लागि बहुपक्षीय सहकार्य
- ◆ स्थानीय ज्ञान, सीप, श्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग
- ◆ विपद्का लागि पूर्वाधार विकास र सुदृढ पूर्वतयारी
- ◆ जोखिम संवेदनशील र विपदमैत्री स्थानीय शासन प्रणाली
- ◆ आवश्यक नीतिगत, कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था
- ◆ प्रभावकारी अनुगमन, मूल्याङ्कन
- ◆ विपद् व्यवस्थापनका साभा वुझाइ भइ “अझ राम्रो र अझ वलियो” अवधारणा आधारित

३.६. अपेक्षित परिणाम

- ◆ नीतिगत, सङ्गठनात्मक तथा व्यवस्थापकिय संरचनामा समयानुकूल परिमार्जन तथा सुधार हुनेछ ।

- ◆ विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न सरोकारवाला र समुदायबीच समन्वय र सहकार्यको भावना अभिवृद्धि भई एकीकृत र समन्वयात्मक तवरमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका क्रियाकलापहरू सञ्चालन हुनेछन् ।
- ◆ वनको दिगो व्यवस्थापन, जलाधार क्षेत्रको संरक्षण, पर्यापर्यटन र जैविक विविधता संरक्षण भएको हुनेछ ।
- ◆ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायुजन्य जोखिम व्यवस्थापनका कार्यहरूलाई संस्थागत गरी विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशील नगरपालिका हुनेछ ।
- ◆ सडकटासन्न र जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेका व्यक्ति, परिवार, समूह र समुदायको जलवायु परिवर्तन अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि हुनेछ ।
- ◆ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रका कार्यक्रमहरू बार्षिक तथा आवधिक विकासका योजनाहरूमा मूलप्रवाहीकरण हुनेछन् ।
- ◆ समुदायको विपद्संग सामना गर्ने परम्परागत सिपको सुदृढ भई आपतकालीन अवस्थामा हुन सक्ने भौतिक तथा मानवीय क्षतिलाई कम गर्न र समुदायको उत्थानशील क्षमता (Resilience Capacity) अभिवृद्धि हुनेछ ।
- ◆ विपद्का जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि जलवायु अनुकूलित भौतिक पूर्वाधार विकास र सुदृढ पूर्वतयारी हुनेछ ।
- ◆ जलवायुमैत्री कृषि प्रणाली अवलम्बन गरी खाद्य सुरक्षा, पोषण, तथा जीविकोपार्जनमा सुधार भएको हुनेछ ।
- ◆ वातावरणीय सन्तुलन, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद् उत्थानशीलता सम्बन्धी नगरपालिकामा विद्यमान क्षमता तथा प्रणालीको सबलीकरण हुनेछ ।
- ◆ स्थानीय ज्ञान, सीप, श्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग भई वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनका योजनाहरू कार्यान्वयन हुनेछन् ।
- ◆ पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान, पचार प्रसार तथा आवश्यक पूर्वाधार निर्माण भई आय आर्जन तथा रोजगारीका अवसरहरू सुरुहुन थाल्नेछन् ।
- ◆ वनमा लाग्ने रोग, किरा, खडेरी र मिचाहा प्रजातिको न्यूनीकरण भई वनको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हुनेछ ।
- ◆ विपद् व्यवस्थापनका साझा बुझाइ भई “अझ राम्रो र अझ बलियो” अवधारणा कार्यान्वयन हुनेछ

३.७. दीर्घकालीन सोचका मुख्य आधारहरू

व्यवस्थित वन

वन नेपालको महत्वपूर्ण प्राकृतिक सम्पदा हो । मुलुकको झण्डै आधा भाग ढाकेको वनक्षेत्रले पर्यावरणीय सुरक्षा, सांस्कृतिक, सामाजिक र आर्थिक समुन्नतिमा समेत योगदान पुर्याएको छ । नेपालले सामुदायिक वन लगायतका समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त गरेका सफलता विश्वमा नै उदाहरणीय मानिएको छ । वन, मानव, वन्यजन्तु लगायत जैविक विविधता संरक्षण, जलाधार

व्यवस्थापनका कार्य र मुलुकको भौतिक एवं सामाजिक-आर्थिक विकासबीच उत्पन्नहुने द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्नु, वनक्षेत्रबाट उत्पादित वस्तु तथा सेवाहरूको विस्तार र तिनबाट प्राप्त लाभको वर्गीय, लैंगिक तथा सामाजिक रूपमा समन्यायिक बाँडफाँड गर्नु समेत चुनौतिको रूपमा रहेका छन् । पुनर्वास नगरपालिकामा हाल १५ वटा सामुदायिक वन र केही अन्य वन तथा निजी वन पनि रहेका छन् । नगरपालिकामा अझै धेरै खाली जमिन पनि रहेको छ जहाँ वृक्षारोपण गरी नगरलाई हरियाली बनाउन र वनलाई आयआर्जनको बैकल्पिक माध्यमको रूपमा पनि लिन सकिन्छ । यस रणनीतिक योजना कार्यान्वयन पश्चात वन क्षेत्रको संरक्षण र सो को बहुआयामिक उपयोग हुने, वन क्षेत्रको शासकीय सुधार गर्दै प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण गर्ने, फलफूल लगायतका कृषि वनको विकास र संरक्षण गरी वन क्षेत्रलाई आर्थिक उपार्जनको माध्यमको रूपमा विकास गर्ने, वन क्षेत्रको संरक्षण र सो को बहुआयामिक उपयोग गर्ने, वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको संरक्षण, व्यवस्थापन तथा पुनर्स्थापना र दिगो उपयोग भइ नमूनायोग्य र व्यवस्थित वनका रूपमा विकास भई समृद्ध नगर वन क्षेत्रगत रूपमा योगदान गरेका हुनेछन् । यसका अलावा जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग, जलवायु परिवर्तन, वन क्षेत्रबाट रोजगारी सिर्जना, निजी वन प्रवर्द्धन तथा निजी र सहकारी क्षेत्रलाई वन क्षेत्रमा संलग्नता, अध्ययन/अनुसन्धान र क्षमता अभिवृद्धि हुनेछ ।

सन्तुलित पर्यावरण

यस रणनीतिक योजनाले पुनर्वास नगरपालिकाको पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्न मद्दत गर्नेछ । पर्यावरणीय सन्तुलनका लागि योजनामा धेरै कार्यक्रमहरू केन्द्रित गरिएका छन् । पर्यावरण हरेक जीवसित जोडिएको वातावरणीय अवस्था हो अर्थात वातावरण र जीवको अन्तरसम्बन्ध पर्यावरण हो । सिंगो पृथ्वी नै एउटा घर हो, जहाँ लाखौं प्रकारका जीवहरूको आश्रयस्थल रहेको छ कुनैपनि प्राणीको अस्तित्व एकलै सम्भव छैन । प्राणी वा वनस्पति वातावरणसित जुधिरहेका हुन्छन् । तसर्थ सहज जीवनका लागि आधार भूमि लगायत त्यस स्थानको वातावरण अनुकूलित हुन जरुरी हुन्छ । रसायन तथा फोहरको गलत व्यवस्थापन, दूषित पिउने पानी, जल तथा वायु प्रदूषणका कारण विश्वका एक चौथाइ मानिसले ज्यान गुमाइरहेका छन् । पर्यावरणीय सन्तुलनका लागि यस योजनामा । दुर्लभ, लोपोन्मुख र संरक्षित लगायतका वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको संरक्षण गर्ने, वन्यजन्तु संरक्षणका लागि आवश्यक घेरवार गर्ने, पानी पोखरीहरूको व्यवस्था गर्ने, सिमसार क्षेत्रको संरक्षण गर्ने, रासायनिक मल तथा विषादीको कम प्रयोग, चोरी निकासी रोक्ने वृक्षारोपण, खोलानाला, चुरेको संरक्षण, सीमसार तथा जलाधारको संरक्षण, फोहोरको समुचित व्यवस्थापन, पेट्रोलियम पदार्थको प्रयोग कटौती, स्यानेटरी ल्यान्डफिलको दिगो व्यवस्थापन जस्ता धेरै कार्यक्रमहरू रहेका छन् जसले पुनर्वास नगरपालिकाको पर्यावरण सन्तुलनमा महत्वपूर्ण योगदान गर्नेछन् ।

विपद् उत्थानशील

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु परिवर्तनका क्रियाकलापहरूलाई नियमित विकास निर्माणमा मूलप्रवाहीकरण गर्दै पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका क्रियाकलापहरूलाई एकीकृत र समन्वयात्मक तवरमा सञ्चालन गरीनेछ । नगरका विपद् प्रभावित क्षेत्रहरूमा बहुप्रकोप पूर्वसूचना प्रणालीको विकास एवं विस्तार गरी पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । स्थानीय तहको शासन प्रणालीलाई जोखिम संवेदनशील र विपद्प्रेम्नी बनाई आपतकालीन अवस्थामा जोखिममा रहेका व्यक्ति तथा समूहको तत्काल खोज तथा उद्धार र राहतको सुनिश्चित गरीनेछ भने "अझ राम्रो र अझ बलियो" अवधारणा अनुरूप विपद् पश्चातको पुनर्लाभ, पुनर्स्थापना र पुनर्निर्माण सुनिश्चित गरीनेछ । जलवायु अनुकूलित तथा भुकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण जोड दिइनेछ ।

जलवायु अनुकूलित

जलवायु परिवर्तनको असरले मुख्यगरी वन तथा जैविक विविधता, जलस्रोत र ऊर्जा, कृषि तथा खाद्य सुरक्षा, मानव स्वास्थ्य र भौतिक पूर्वाधारजस्ता क्षेत्रमा प्रभाव पारेको छ । वनजंगल विनाश, वन अतिक्रमण, नदीनालाको अत्यधिक दोहन, वन डढेलो, खोरिया फडानी, बसाइँसराइ, वन्यजन्तुको चोरीनिकासी, अनियन्त्रित सहरीकरण, अत्यधिक सवारी साधनको प्रयोग तथा प्राकृतिक सम्पदा विनाशका कार्यबाट भयावह स्थिति उत्पन्न भएका छन् । रणनीतिक योजनामा जलवायु अनुकूलित योजनाहरू प्रस्ताव गरिएका छन् । वन डढेलोको रोकथाम, भौतिक संरचनाहरू पर्यावरण अनुकूलित हुने किसिमले बनाउने माटो जोगाउन भूसंरक्षणका उपायहरू (बाँस, निगालो, अम्रिसो, उत्तिस, बाबियो तथा उन्नत घाँसहरू रोप्ने), खाली जग्गा वा स्थानमा वृक्षरोपण गरी हराभरा बनाउने, पानीका स्रोत संरक्षण गर्न मुहानवरपरका क्षेत्रका रूख नकाट्ने, इन्टेक बनाउने, पहिरो नियन्त्रणका उपायहरू (ब्रेस्टवाल, रिटेनिडवाल, ढल निकासका काम) धेरै भिरालो स्थानमा भएका बस्ती, नदी किनारका बस्ती आवास बनाउन योग्य स्थानमा सारी भिरालो स्थानमा फलफूल लगाउने, नदीकिनारामा बाँस, निगालो, अम्रिसो रोपी तटबन्ध बनाएर, बाँध तथा नहर व्यवस्थापन, जलवायु अनुकूलित खेती प्रणाली अवलम्बन गर्ने जस्ता योजनाहरू कार्यान्वयन गरिनेछ ।

समृद्ध पुनर्वास

वनको दिगो व्यवस्थापन र न्यायोचित पहुँच, पर्यापर्यटन, जलाधारीय स्रोतहरूको बहुआयामिक व्यवस्थापन, सुरक्षित र सर्भसुलभ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशीलता सहितको पारदर्शी शासन व्यवस्था, जनउत्तरदायी प्रशासनयन्त्र भएको समृद्ध पुनर्वास नगरपालिका हुनेछ ।

३.८ नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचको कानुनी तथा नीतिगत आधारहरू

(क) कानुनी आधारहरू

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ मा उल्लेख भएका स्थानीय तहका एकल अधिकार क्षेत्रहरूलाई स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ को उपदफा २(छ) मा नेपालमा संघीय

लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली लागु भए पश्चात् स्वायत्त स्थानीय सरकारको रूपमा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजना सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन गर्ने अधिकार संघीय तथा प्रादेशिक कानून तथा नीति नियमहरूसँग संगत हुने गरी स्थानीय सरकारलाई नै प्राप्त भएकाले सो कानूनी आधारहरूको अधिनमा रहि यस पुनर्वास नगरपालिकाले क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गरेको छ । यसरी तयार गरीएका क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाहरू अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन गरी तीन प्रकारका योजनाहरूको आधारमा कार्यान्वयन प्रस्ताव गरीएको छ ।

(ख) नीतिगत आधारहरू

विश्वका १९३ राष्ट्रहरू सम्मिलित युएन कन्फेरेन्सले सन २०१५ मा मानवीय जीवन परिवर्तन मात्र नभई वातावरणको संरक्षण र पृथ्वीको आयु समेत वृद्धि गर्ने उद्देश्यले १७ दिगो विकासका लक्ष्यहरू (Sustainable Development Goals) २०१५-२०३० पारित गरेको छ जसमा नेपालले पनि योगदान पुऱ्याउने गरी प्रतिवद्धता सहित हस्ताक्षर गरेको छ । १६९ परिमाणात्मक लक्ष्यहरू तोकिएको उक्त दिगो विकासका लक्ष्यहरूले तोकैका संकेतहरू पूरा गर्नका लागि नेपालमा स्थानीय सरकारलाई सबै भन्दा बलियो सरकारका रूपमा मानिन्छ किनकी तुलनात्मकरूपमा सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकार भन्दा स्थानीय सरकार जनतासँग नजिक रहेको हुन्छ । त्यसरीनै नेपालले विभिन्न प्रकारका अन्तराष्ट्रिय सन्धिहरूमा समेत हस्ताक्षर गरेको हुँदा ती सन्धी र महासन्धीहरूले उल्लेख गरेका शर्तहरू पूरा गर्नका लागि दीर्घकालीन योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने भएको हुँदा क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गर्दा नीतिगत आधारहरूको पनि पालना गरीएको छ ।

(ग) व्यवहारिक आधारहरू

सामान्यतया स्थानीय तहहरूले वार्षिकरूपमा स्थानीय समुदायबाट योजनाहरू सङ्कलन गर्न सात चरणको योजना सङ्कलन तथा निर्माण प्रक्रिया पूरा गरी वार्षिक योजना तयार तथा सञ्चालन गर्ने गरेको पाइन्छ तर त्यस प्रकारका वार्षिक योजनाहरूले नगरपालिकाको समृद्धिका लागि केहि मात्रामा योगदान पुऱ्याउने भएता पनि परिमाणात्मक लक्ष्य अर्थात अपेक्षित उलब्धी विना गरीने क्रियाकलापहरू गन्तव्यहिन यतात्रा सरह हुने भएको हुँदा यस पुनर्वास नगरपालिकाले दीर्घकालीन लक्ष्य सहितको क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयार गर्ने निर्णय गरी योजना निर्माण गर्ने कार्य सम्पन्न गरेको छ ।

(घ) राजनैतिक दलका घोषणापत्रहरू

स्थानीय तह, प्रदेश तह र सङ्घीय तहका चुनावहरूमा सबै राजनैतिक दलहरूले मतदाताहरूलाई आफू र आफ्नो राजनीतिक दल वा स्वतन्त्र उम्मेदवारले आफ्नो व्यक्तिगत विजयका लागि आकर्षण गर्न आफू विजयी भए पश्चात देश विकासको क्षेत्रमा गरीने कार्यक्रमहरूको सूची तयार गरी घोषणापत्रको मार्फत जनता सामु प्रतिवद्धता गर्ने गर्दछन् । यस अघि सम्पन्न भएका तीन तहका चुनावहरूमा पनि सबै राजनैतिक दलहरू तथा स्वतन्त्र उम्मेदवारहरूले विकासका लागि विभिन्न प्रकारका घोषणापत्रहरू तयार

गरी जारी गरेका थिए । चुनाव भनेको एउटा पदमा कुनै एक व्यक्ति वा राजनीतिक दलको प्रतिनिधि मात्र विजय हुने भएको हुँदा बाँकी विजय हुन नसकेका उम्मेदवारहरूले प्रतिवद्धता गरेका घोषणापत्रहरू त्यसै अलपत्र पर्ने भएको हुँदा विजय भएका जनप्रतिनिधिहरूले आफ्ना र अन्य प्रतिपक्षहरूले समेत प्रतिवद्धता जनाएका घोषणापत्रहरूको समेत अध्ययन गरी ती योजनाहरूलाई समेत समावेश गरीएकोछ ।

३.९ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको दीर्घकालीन लक्ष्यका आधारहरू

“वनको दिगो व्यवस्थापन र न्यायोचित पहुँच, पर्यापर्यटन, जलाधारीय स्रोतहरूको बहुआयामिक व्यवस्थापन, सुरक्षित र सर्भसुलभ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशीलता विकास”

क. वनको दिगो व्यवस्थापन र न्यायोचित पहुँच

नेपालको प्राकृतिक श्रोतहरूमध्ये वन, जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्र प्रत्यक्ष जनताको जीविकोपार्जनसंग जोडिएको महत्वपूर्ण विषय हुनाले यसको र भूपरिधिस्तर सुधार समेत गर्दै दिगो व्यवस्थापन मार्फत मुलुकको समृद्धिमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउने सम्भावना रहेको छ । वन क्षेत्रको विकास, विस्तार तथा जडिबुटी लगायत वनमा आधारित हरित उद्योग तथा व्यवसायको प्रवर्द्धन तथा विस्तार गरीनेछ । दुर्लभ, लोपोन्मुख र संरक्षित लगायतका वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको स्व-स्थानीय र परस्थानीय संरक्षण र व्यवस्थापन गरीने छ । सबै प्रकारका वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित बाँडफाँड र प्रभावकारी सदुपयोगको सुनिश्चितता गरीनेछ भने जैविक विविधता र त्यससंग जोडिएका आदिवासी जनजाति तथा स्थानीय समुदायका परम्परागत ज्ञान, सीप, अभ्यास, सामाजिक-सांस्कृतिक पद्धति, कला, बौद्धिक सम्पत्ति आदिको अभिलेखीकरण, पञ्जीकरण र सुरक्षण गर्दै लगिनेछ ।

ख. पर्यापर्यटन, जलाधारीय स्रोतहरूको बहुआयामिक व्यवस्थापन,

सामुदायिक वन लगायतका समुदायमा आधारित वनमा समूहहरू मार्फत वनको व्यवस्थापन, वनमा आधारित उद्योग र पर्या-पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने अवसर रहेको छ । वनको संरक्षण र विकासबाट वातावरणीय अवस्थामा सुधार गर्दै कार्बन संरक्षण र सञ्चितबाट अन्तर्राष्ट्रिय भुक्तानीमा पहुँच पुर्याउन सकिने पनि अवसर रहेको छ । जल तथा भूमिको एकीकृत संरक्षण र व्यवस्थापन मार्फत स्वस्थ जलाधार कायम गरी जमीनको उत्पादकत्व वृद्धि गरीनेछ भने सिमसार क्षेत्रको संरक्षण, व्यवस्थापन र दिगो उपयोग गरीने छ । जैविक विविधता र जलाधारको एकीकृत व्यवस्थापनबाट पारिस्थिकीय सन्तुलन कायम गरी वातावरणीय सेवाको प्रवर्द्धन र उपयोग बढाइनेछ ।

ग. सुरक्षित र सर्भसुलभ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता

सुरक्षित खानेपानी तथा सरसफाइ एवम् स्वच्छता सेवा सुविधामा समन्यायिक उपयोग र लाभको सुनिश्चितता गरीनेछ । सुरक्षित र सर्भसुलभ खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा एवम् स्वच्छता सबै नगरवासीको

पहुँचमा पुर्याइनेछ । खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना (WASH Plan) तयार गरी कार्यान्वयन गरीनेछ । ताल, सिमसार तथा पोखरी आदिको संरक्षण गरीनेछ भने जलाधार क्षेत्र उचित प्रयोग सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरीनेछ । सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी तथा पूर्ण सरसफाइका कार्यक्रम सञ्चालन गरीनेछ । WASH Plan को अभिन्न अङ्ग हुने गरी समावेशी सरसफाइ योजना (Municipality Wide Inclusive Sanitation Plan) तयार गरी कार्यान्वयन गरीनेछ । सार्वजनिक तथा संस्थागत शौचालयहरूलैङ्गिक, बालबालिका, जेष्ठ नागरीक तथा शारीरिक रूपले असक्षम र फरक क्षमता भएका व्यक्तिहरूले समेत प्रयोग गर्न सक्ने गरी प्रयोगकर्तामैत्री बनाईनेछ । भौतिक संरचनाहरूको डिजाइन, निर्माण र सञ्चालनगर्न जलवायुमैत्री प्रविधिको प्रयोग गरीनेछ । एकीकृत भलपानी, ढल, मानव मलमूत्रजन्य फोहोर तथा ठोस फोहोरको व्यवस्थापनका लागि दिर्घकालीन गुरुयोजना बनाई लागू गरीनेछ ।

घ. प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन

पुनर्वास नगरपालिका बाढी, भूकम्प, हावाहुरी, बन्यजन्तुको आतंक, सडक दुर्घटना, आगलागी, चट्याड, असिनापानी, सुख्खा-खडेरी, कृषि बालीमा लाग्ने रोगकिरा, सर्पको टोकाई शीतलहर लगायतका अन्य विभिन्न प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक प्रकोपको जोखिममा रहेको छ । यसका साथै विश्वव्यापी जलवायुजन्य परिवर्तनका प्रतिकूल प्रभावबाट पनि असरहरू देखिन थालेको महशुस गर्न थालिएको छ । विशेषगरी वर्षातको समयमा बाढीका कारण घर गोठ तथा संरचनामा क्षति पुर्याउने, खेतीपाती, फलफूल, तरकारी, उखु वाली, सडक, सामुदायिक वन आदिमा क्षति गर्ने गर्दछ । योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाको सीमित श्रोत-साधनले मात्रै पर्याप्त नहुने भएकाले प्रदेश सरकार, सङ्घीय सरकार, विकासका साझेदारहरू, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, निजी क्षेत्र, समुदाय आदिसँग बहुपक्षीय सहकार्यको अपेक्षा गरीएको छ र आवश्यक समन्वय तथा सहकार्यमा जोड दिइनेछ । योजनामा उल्लेख गरीएका क्रियाकलापहरू समग्र विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलताका लागि तय गरीएका योजनाहरू हुन र यी योजनाहरू विषयगत उपक्षेत्रहरू, कृषि तथा खाद्य सुरक्षा, वन, जैविक विविधता तथा जलाधार संरक्षण, जलस्रोत तथा ऊर्जा, ग्रामीण तथा सहरी बसोबास, उद्योग, यातायात तथा भौतिक पूर्वाधार, पर्यटन एवम् प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण र शुसासन आदि सँग जोडिएका छन् । योजनामा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको खाका पनि प्रस्ताव गरीएको छ जसले गर्दा योजनाको नतिजा मापन गर्न र समयसापेक्ष योजनालाई अद्यावधिक गर्न पनि मद्दत पुग्नेछ ।

खण्ड चार

वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रका उपक्षेत्रहरु र रणनीतिक कार्ययोजना

४.१ वन तथा जैविक विविधता

पृष्ठभूमी

वन तथा जैविक विविधता पुनर्वास नगरपालिकाको महत्वपूर्ण प्राकृतिक सम्पदा हो । नगरपालिकाको आर्थिक विकासका मेरुदण्डका रूपमा रहेका कृषि, पर्यटन, जलस्रोत, उद्योग आदिको आधारस्तम्भ पनि वन नै हो । देशको आर्थिक, सामाजिक एवं वातावरणीय क्षेत्रको विकासमा वनको उल्लेखनीय योगदान रहेको छ भने जैविक विविधता समृद्धिसँग पनि गाँसिएको हुन्छ । पुनर्वास स्थित वन डिभिजन कार्यालयले दिएको विवरण अनुसार पुनर्वास नगरपालिका भित्र १५ वटा सामुदायिक वन रहेका छन् भने सामुदायिक वनले १०१०.०४ हेक्टर क्षेत्रफल ओगटेको छ । यस नगरपालिकामा ६९ वटा नीजि वनहरु रहेका छन् भने वृक्षारोपण गर्न बाँकी रहेको खाली जमिन पनि प्रशस्त मात्रामा रहेको छ । जुन राष्ट्रिय वन र सामुदायिक वन क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । यहाँ पाइने प्रमुख वनस्पतिहरुमा, असना, जामुन, कर्मा, राजबृक्ष, सिसौ, हल्दु, सिन्धुरे, बिजयसाल, खयर, सिरिस, हरो, बरो, अमला, तिजु, वर, पीपल, निम, आँप, डुम्री, कटहर, लिची, वयर, काँशीअमला, वडहर, अम्बा, केरा, कागती, भोगटे, सरिफा, दारिम । यसै गरी घिसने जन्तुहरुमा गोमन, गनगवाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, सर्प, गडचौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरुमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगोरा, मयुर, हुट्ट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तिन्ना, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कञ्याडकुरुड, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरु पाइन्छन् । यसै गरी घिसने जन्तुहरुमा गोमन, गनगवाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, सर्प, गडचौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरु पाइन्छन् । जैविक विविधता भन्नाले यस पृथ्वीमा रहेका सम्पूर्ण प्राणी, वनस्पति, सुक्ष्मजीव र तिनीहरूका बीचमा रहेका अन्तरसम्बन्धहरूलाई जनाउँछ । यसैगरी जीवजन्तुका वासस्थानमा हुने पर्यावरणीय फरकलाई समेत जैविक विविधता भन्ने बुझिन्छ । जैविक विविधता सम्बन्धी महासन्धी (१९९२) ले जैविक विविधताका तीन (३) वटा महत्वपूर्ण अवयव हुने कुरा उल्लेख गरेको छ :

१. आनुवंशिक विविधता (Genetic diversity)
२. प्रजाति विविधता (Species diversity)
३. पारिस्थितिक प्रणाली विविधता (Ecosystem diversity)

समस्या तथा चुनौती र अवसरहरु

वनको वैधानिक र अवैधानिक दुवै उपभोगको कारणले वन व्यवस्थापन तथा जैविक विविधता संरक्षणमा प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ । वनमा वर्षेनी हुने आगलागी, चोरी सिकारी, अव्यवस्थित चरिचरन, वन पैदावरको अधिक दोहन, विकास निर्माण एवम् भौतिक संरचना निर्माणले हुने वन अतिक्रमण, वन पैदावरको अव्यवस्थित संकलन तथा बिक्री, वितरण, दाउरा र घाँस संकलन गर्दा एउटै खालका प्रजाति बढी संकलन गरिनु, कानुनी र संरचनागत एवम् जनशक्तिको कमी, अन्तर तह र निकायबीच समन्वयमा कमी, वन पैदावारको चोरी निकासी, वन तथा जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा जनचेतनाको कमी र वन तथा जैविक श्रोतको व्यवस्थापनमा वन सम्बर्द्धन प्रणाली लागु हुन नसक्दा वन क्षेत्रबाट सम्भाव्य प्राप्त गर्न नसक्नु यस क्षेत्रका मुख्य समस्या हुन । त्यस्तै उपलब्ध वन, वनस्पति तथा जैविक विविधताको पूर्ण क्षमतामा सदुपयोग गर्न नसक्नु पनि अर्को चुनौतीका रूपमा रहेको छ । वनक्षेत्रबाट उत्पादित बस्तु तथा सेवाहरुको विस्तार र तिनबाट प्राप्त लाभको वर्गीय, लैंगिक तथा सामाजिक रूपमा समन्यायिक बाँडफाँड गर्नु समेत चुनौतिको रूपमा रहेको छ । यसका साथै वातावरणीय परिवर्तनका कारणले पनि जैविक विविधता संरक्षणमा चुनौती थपिदै गइरहेका छन्, यस्ता केही चुनौतीहरूमा, प्राकृतिक पुनरुत्पादनमा कमी आउनु, वनमा वन्यजन्तुको आहारमा कमी आउनु तथा बासस्थान परिवर्तन हुनु, जलवायु परिवर्तनले गर्दा वासस्थानमा हुने परिवर्तन, बढ्दो खडेरी र आगलागीले वनस्पति र वन्यजन्तु विनाश हुनु, मिचाहा प्रजातिको प्रकोप बढ्दै जानु, सिमसारहरू पुरिदै र सुक्दै जानु तथा अव्यवस्थित मानव निर्मित पुर्वाधारका कारण निम्तिने प्रकोपहरू लगायत रहेका छन् ।

लक्ष्य

वनको दिगो व्यवस्थापन, जलाधार क्षेत्रको संरक्षण, पर्यापर्यटन र जैविक विविधता, वनस्पति तथा वन्यजन्तु संरक्षण मार्फत समृद्ध नगरपालिका बनाउने नगरको अभियानमा योगदान ।

उद्देश्यहरु

- वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको संरक्षण, पुनस्थापना र दिगो उपयोग गर्ने ।
- जलाधार क्षेत्रहरुको एकीकृत व्यवस्थापनबाट जल र भूमिको संरक्षण गर्ने ।
- वन क्षेत्रको शासकीय पद्धतिमा सुधार गर्दै प्राप्त लाभको न्यायोचित र समन्यायिक वितरण गर्ने ।
- वनको संरक्षण र बहुआयामिक उपयोग गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

- सामुदायिक वन, साझेदारी वन, कबुलियती वन लगायत समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन पद्धतिहरुको प्रवर्द्धन र विकास गरीने छ ।
- वन क्षेत्रको विकास, विस्तार तथा जडिबुटी लगायत वनमा आधारित हरित उद्योग तथा व्यवसायको प्रवर्द्धन तथा विस्तारमा जोड दिइनेछ ।

- जडिवुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारको संरक्षण, तरकारी खेती तथा फलफूल विस्तार, संकलन, प्रशोधन, प्रमाणीकरण, व्यवसायीकरण र निर्यात प्रवर्द्धन गरीने छ ।
- दुर्लभ, लोपोन्मुख र संरक्षित लगायतका वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको संरक्षण र व्यवस्थापन गरीने छ ।

प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू

- सामुदायिक वन, नदी किनार, सडक किनार तथा सार्वजनिक खाली जग्गामा वृक्षारोपण गरीने ।
- सिमसार क्षेत्रको संरक्षण, व्यवस्थापन र दिगो उपयोग गरीने छ ।
- सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह लगायत समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन समूहको प्राविधिक, व्यवस्थापकीय तथा संस्थागत क्षमता सवलीकरणमा जोड दिइनेछ ।
- वनजन्य, जडिवुटी तथा वनस्पति उपयोग सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, सीप र चिकित्सा पद्धतिलाई आधुनिक चिकित्सा विज्ञानसंग संयोजन गर्दै उन्नत प्रकारको ज्ञान, सीप र उत्पादनका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गरीनेछ ।
- सबै प्रकारका वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित बाँडफाँड र प्रभावकारी सदुपयोगको सुनिश्चितता गरीनेछ ।
- वनको संरक्षण, संवर्धन तथा बहुउपयोगमा जोड दिइनेछ ।
- वन संवर्धनका कार्यहरू
- जलश्रोत तथा पानीका मुहानको संरक्षण तथा व्यवस्थापन
- सामुदायिक वनमा चरिचरन, डढेलो र चोरी निकासी नियन्त्रण गर्ने
- सामुदायिक वनमा रहेका विभिन्न प्रजातिका वनस्पति तथा वन्यजन्तुको सूची तयार गर्ने
- वन संरक्षण तथा वन्यजन्तुको क्षति कम गर्नका लागि वार वाड्ने, तारजाली लगाउने लगायतका कार्यहरू गर्ने ।

अपेक्षित उपलब्धि

वन, जलाधार क्षेत्र, जैविक विविधता, वन्यजन्तु र वनस्पतिको दिगो र सहभागितामूलक व्यवस्थापन भइ तिनको न्यायोचित वितरण हुनेछ । नगरपालिकामा भएको खाली जमिनमा वृक्षारोपण भइ वनको क्षेत्रफलमा वृद्धि हुनेछ भने सडक पेटी तथा सार्वजनिक जग्गामा लगाइएका फलफूल तरकारी, बहुमूल्य जडिवुटीहरूबाट नगरपालिकाको राजस्व सङ्कलनमा वृद्धि हुनेछ । गरीव तथा विपन्न समुदाय का व्यक्तिहरूको जीविकोपार्जनका आधारहरू तय हुनेछन् । वनमा आश्रित परिवारहरूले पनि कुनै न कुनै जीविकोपार्जनको कार्य गर्न सक्नेछन् । वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित बाँडफाँड र प्रभावकारी सदुपयोग हुनेछ । वनको संरक्षण, संवर्धन तथा बहुउपयोग भइ नगरपालिका समृद्धिमा योगदान पुग्नेछ ।

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

यो रणनीति कार्यान्वयनमा बहुपक्षीय सरोकारवालाहरूको समन्वय, सहकार्य तथा आवश्यक आर्थिक स्रोतको परिकल्पना गरीएको छ जुन सहज रूपमा उपलब्ध नहुन सक्छ तर त्यसका लागि नगरपालिकाले उपयुक्त संयन्त्र बनाइ अगाडी बढ्नेछ । ।

४.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

पृष्ठभूमी

जल,जंगल र जमिन नेपालका अति महत्वपूर्ण जलाधारीय प्राकृतिक स्रोतहरू हुन । जलचक्र, जैविक विविधता तथा समग्र पारिस्थितिकीय प्रणालीको सन्तुलन तथा प्राकृतिक प्रक्रियाहरूको सन्तुलनका लागि जलाधार क्षेत्रहरूको समुचित व्यवस्थापन अपरिहार्य हुन्छ । नेपालको भौगोलिक भूवनोट, मानवीय गतिविधि तथा जलवायु परिवर्तनका असरले गर्दा जलाधार क्षेत्रमा रहेका जलाधारीय स्रोतहरूको क्षयीकरण र विकास,अतिवृष्टि, अनावृष्टि लगायतका जलवायुजन्य प्रकोपहरूको बढ्दो क्रममा रहेका छन भने विकासका पूर्वाधारहरूको क्षति र भूउत्पाकत्वमा हास हुदै गएको छ । यस पुनर्वास नगरपालिकामा भएका विभिन्न जलाधारहरूमा दोदा तथा मोहना नदी, प्याराताल, खुर्शानाला लगायत रहेका छन । यसका अतिरिक्त नगरपालिकामा केही ताल, पोखरी तथा सिमसार क्षेत्र पनि रहेका छन । पुनर्वास नगरपालिकाको समग्र भू-भाग तराइ क्षेत्रमा पर्ने भएको हुँदा पहिरोको कारण भूक्षय नभएता पनि बाढीका कारण हुने भूक्षयको मात्रा धेरै नै रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौती र अवसरहरू

जलवायु परिवर्तनका कारण जलाधारीय स्रोतहरू र पारिस्थितिकीय सेवाको उपलब्धतामा आएको अनिश्चितता, बाढी, सुख्खा-खडेरी, भूक्षय र त्यसबाट सिर्जना हुने जोखिम तथा विभिन्न क्षेत्रगत उपक्षेत्रगत नीति,ऐन,नियमावली र रणनीतिहरू छरिएर रहेका कारण एकीकृत रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

लक्ष्य

जलाधार क्षेत्रको समुचित संरक्षण,सम्बद्धन र पारिस्थितिकीय सन्तुलनका लागि बहुआयामिक एवम् दिगो व्यवस्थापन गर्ने ।

उद्देश्यहरू

जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बद्धन गरी बाढी, कटान, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोपको चाप कम गर्दै पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न सहयोग गर्ने

रणनीति तथा कार्यनीति

- ❖ जैविक विविधता र जलाधारको एकीकृत व्यवस्थापनबाट पारिस्थिकीय सन्तुलन कायम गरीनेछ ।
- ❖ परम्परागत ताल, पोखरी तथा सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र दिगो उपयोग गरीने छ ।
- ❖ जलाधार संरक्षण पोखरी, भलपानी, आकाशेपानी संकलन र बहुउपयोग गरीनेछ ।
- ❖ भूक्षय रोकथाम र जलाधार संरक्षणका लागि रणनीतिक कार्ययोजना तयार गर्ने ।
- ❖ वनमा लाग्ने रोग,किरा, खडेरी, डढेलो र मिचाह प्रजातिको प्रकोपको न्यूनीकरण र व्यवस्थापन गरीनेछ ।
- ❖ एकीकृत जलाधार व्यवस्थापनमा समुदाय, साझेदार निकाय, निजी क्षेत्रको सहभागिता वृद्धि गरीनेछ ।

प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू

- एकीकृत जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यक्रम
- जलवायुमैत्री कृषि प्रणाली अवलम्बन गरी खाद्य सुरक्षा, पोषण तथा जीविकोपार्जन सुधारका कार्यक्रमहरू
- परम्परागत ताल, पोखरी तथा सिमसार क्षेत्र संरक्षण तथा दिगो उपयोग
- जलवायु अनुकूलित खेती प्रणाली सम्बन्धी कार्यक्रमहरू
- बाढी रोकथामका लागि जेचबाँध कार्यक्रम
- पानीका स्रोतहरूको खोजी तथा संरक्षण
- बाढी ग्रस्त क्षेत्रमा वृक्षारोपन
- जोखिम वस्तिहरूको सुरक्षित स्थानान्तरण

अपेक्षित उपलब्धि

एकीकृत र समन्वयात्मक तवरमा जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रम सञ्चालन भइ जलाधार क्षेत्रको समुचित संरक्षण, सम्वद्र्धन र पारिस्थितिकीय सन्तुलन कायम भइ जलाधारीय स्रोतहरूको दिगो उवम् बहुउपयोग भएको हुनेछ ।

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

एकीकृत र समन्वयात्मक तवरमा जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रम सञ्चालनको लागि बहुपक्षीय सहकार्यको अपेक्षा गरीएको छ जुन समयमा प्राप्त गर्ने कुरा चुनौतीपूर्ण हुन सक्छ ।

४.३ वातावरण संरक्षण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन

पृष्ठभूमी

वातावरण संरक्षण र मानव स्वास्थ्य सुख समृद्धिसँग जोडिएका छन् । नागरीकको स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक सुनिश्चित गर्न प्रदुषण नियन्त्रण, फोहरमैला व्यवस्थापन र हरियाली प्रवर्द्धन

अनिवार्य शर्त हो । चालू पन्ध्रौं योजनाले सफा, स्वच्छ र हरित वातावरणको दिगो सोच राख्दै प्रदूषण नियन्त्रण, फोहोरमैला व्यवस्थापन, हरियाली प्रवर्द्धन गरी नागरीकको स्वस्थ र स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्ने गरी वातावरणमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । नागरीकको स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरणको हक सुनिश्चित गर्न तथा वातावरणमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन गर्न नगरपालिकाले वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापनमा खानेपानीको रणनीतिक योजना निर्माण, फोहोरमैला केन्द्र, सार्वजनिक शौचालय निर्माण, प्लास्टिकको झोला प्रतिबन्ध, हरियाली क्षेत्र र पार्क निर्माण, फोहोरमैला सङ्कलन र त्यसको उचित व्यवस्थापन, ढल प्रशोधन र व्यवस्थापन, बाली विविधीकरण, जलवायुमैत्री एकीकृत कृषि प्रणालीको विकास, नवीकरणीय ऊर्जा उत्पादन तथा ऊर्जा किफायती प्रविधिको विकास, वैकल्पिक ऊर्जाको रूपमा सौर्य ऊर्जा प्रयोग, विपत् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन र विपत् व्यवस्थापन हेर्ने संस्थागत संरचनाको व्यवस्थापन, समुदाय तथा विद्यालय वातावरणीय शिक्षा, जैविक विविधता संरक्षणलगायतका सूचक कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । यस नगरपालिकामा करिव ८५ प्रतिशत जति घरपरिवारले फोहरलाई घरमै व्यवस्थापन गर्ने गरेको अनुमान गरीएको छ करिव १० प्रतिशत जति घरपरिवारले कम्पोष्ट मल तयार गर्ने र ५ प्रतिशत जति घरपरिवारले यत्रतत्र फाल्ने अनुमान गरीएको छ । (स्रोत : नगरपालिकाका कर्मचारीसँगको छलफल) ।

समस्या तथा चुनौती र अवसरहरू

जनसंख्या वृद्धि, अव्यवस्थित शहरीकरण, पूर्वाधार विकास र वातावरणबीच असन्तुलन हुनु, एकीकृत र योजनावद्ध विकासमा कमजोरी रहनु, स्वास्थ्य संस्था, बजार तथा औद्योगिक क्षेत्रहरूबाट निष्काशन हुने विभिन्न प्रकारका फोहर तथा प्रदूषणको उचित व्यवस्थापन गर्न नसक्नु तथा कृषि क्षेत्रमा भइरहेको अत्यधिक रासायनिक मल तथा विषादीको प्रयोगले वातावरणमा परेको प्रभाव जस्ता पक्षहरू यस क्षेत्रका मुख्य समस्या तथा चुनौतीहरू हुन । फोहरबाट मोहर तयार गर्न सकिने विश्वव्यापी आधारहरू प्रशस्त भएको हुँदा सामान्यतया काम लाग्ने प्रकृति र काम नलाग्ने, कुहिने र नकुहिने प्रकृतिको फोहरलाई वर्गिकरण गरी सहि सदुपयोग गर्न सकेको खण्डमा यसबाट आयआर्जन हुन सक्दछ । Reduce, Reuse and Recycle अर्थात् ३ आर को सिद्धान्तबाट विश्वमा फोहरमैला व्यवस्थापन हुने गरेको देखिन्छ । तसर्थ यस नगरपालिकामा उत्पादन हुने फोहरलाई पनि सोहि अनुसार व्यवस्थापन गर्न सकिएको अवस्थामा फोहरलाई श्रोतको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने अवस्था रहेकोछ ।

लक्ष्य

फोहरमैला व्यवस्थापन, हरियाली प्रवर्द्धन, प्रदूषण नियन्त्रण गरी नगरवासीको स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाच्न पाउने नागरीकको हक सुनिश्चित गर्न वातावरणमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- नगरका सार्वजनिक स्थान, नदी किनार, सडक किनारमा हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने ।

- घरेलु, औद्योगिक तथा सेवा क्षेत्र लगायत सबै स्रोतबाट निष्काशन हुने फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।
- पुनः पयोग गर्न नमिल्ने फोहरलाई आवश्यकता अनुसार फोहर विसर्जन क्षेत्र (Landfill Site), हानिकारक फोहर विसर्जन क्षेत्र, (Hazardous Waste Landfill Site) , भष्मीकरण यन्त्र (Incineration Plant) मा सुरक्षित तरिकाले विसर्जन गरीनेछ ।
- सबै प्रकारका प्रदुषण रोकथाम, नियन्त्रण र न्यूनीकरणलाई प्रभावकारी प्रणालीको स्थापना गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

- वातावरण संरक्षण तथा सम्बद्धनमा साझेदार निकाय, निजी क्षेत्र तथा समुदायको संलग्नता वृद्धि गरीने ।
- फोहरमैला व्यवस्थापनलाई उद्यमशिलता सँग जोडने
- एक व्यक्ति एक विरुवाको नीति लिइनेछ ।
- नगरका सार्वजनिक स्थान, नदी किनार, सडक किनारमा हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने
- सामुदायिक वनको दिगो प्रयोग र आयआर्जन सँग जोडने ।

प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू

- आवश्यक नीति तथा संरचना तयार
- दैनिक फोहर सङ्कलन तथा व्यवस्थापन
- ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्थापन
- बृक्षारोपण तथा हरियाली प्रवर्द्धन
- सामुदायिक वनको संरक्षण
- जनचेतना तथा क्षमता विकास

अपेक्षित उपलब्धि

प्रदुषण नियन्त्रण, फोहरमैला व्यवस्थापन र हरियाली प्रवर्द्धन सहितको सुन्दर, स्वच्छ र स्वस्थ नगरपालिका हुनेछ ।

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

प्रदुषण नियन्त्रण, फोहरमैला व्यवस्थापन र हरियाली प्रवर्द्धन नगरपालिकाको एकल प्रयासबाट मात्र संभव नहुने भएको हुँदा आवश्यक श्रोतका लागि संघ, प्रदेश, संघ संस्था, विकासका साझेदार र निजी क्षेत्रको अपेक्षा गरीएको छ जुन पूर्ण रूपमा प्राप्त भएन भने योजनाहरू कार्यान्वयनमा कठिनाई हुन सक्छ ।

४.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु उत्थानशिलता

पृष्ठभूमी

नेपाल बाढी, पहिरो, भूकम्प, महामारी, आगलागी, हावाहुरी, चट्याङ्ग, शीतलहर, खडेरी, हिमपात, असिनापानी, परजिवी संक्रमण, वन्यजन्तु आतङ्क लगायतका अन्य विभिन्न प्रकोपको जोखिममा रहेको मलुक हो । यसका साथै विश्वव्यापी जलवायुजन्य परिवर्तनका प्रतिकूल प्रभावबाट पनि नेपाल जोखिममा रहेको छ । धरतलीय विविधता, कमजोर भौगर्भिक वनावट, कमजोर पारिस्थितिकीय प्रणाली र जलवायु क्षेत्रको विविधता यसका मुख्य कारणहरू हुन । पुनर्वास नगरपालिका पनि बहुप्रकोपको उच्च जोखिममा रहेको पालिका हो यहाँ प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्का घटनाहरू भइ वर्षेनी जनधनको क्षति हुने गरेको छ । विगत २५-३० वर्षको ऐतिहासिक घटनाक्रमहरूलाई विश्लेषण गर्दा बाढीले उल्लेख्य मात्रामा जनधनको क्षति गरेको देखिन्छ । बाढीले घर-गोठ तथा संरचनाहरूमा क्षति गर्ने, खेतीपाती नष्ट गर्ने, खेतवारीमा माटो पटान गर्ने, सडक अवरुद्ध हुने, सामुदायिक वनमा क्षति गर्ने र सङ्कटासन्न परिवारहरू अस्थायी वा स्थायी रूपमा बिस्थापित हुने गरेका छन् । यसक्षेत्र भएर बग्ने दोदानदी, मोहना, कुर्सानाला लगायतका खोला तथा नालाहरूले मुख्य क्षति गर्ने गरेका छन् भने कतिपय वडामा पानीको निकास नहुँदा डुवान हुने गरेको छ । बाढीका अलावा हावाहुरी, वन्यजन्तुको आतङ्क, कृषि बालीमा लाग्ने रोगकिरा, आगलागी, शीतलहर, खडेरी, असिनापानी, सर्पको टोकाई तथा सडक दुर्घटना जस्ता प्रकोपहरूले पनि वर्षेनी जनधनको क्षति गर्ने गरेका छन् । चैत्र देखि जेठ सम्म खडेरी तथा आगलागिको जोखिम रहेको छ भने असार देखि भदौसम्म बाढी, पौष तथा माघ महिनामा शीतलहर, महामारी, सर्पको टोकाइ र वन्यजन्तुको जोखिम सबै महिनामा हुने गरेको छ । नगरपालिकाले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि नीतिगत तथा संरचनागत तयारी गरेको छ । नगर तथा वडा स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन भइ सक्रिय रहेका छन् भने केही वडाहरूमा समुदाय स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिहरू पनि सक्रिय रहेका छन् । पालिकामा नगर स्तरीय आपतकालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना भई सक्रिय रहेको छ भने आपतकालीन अवस्थाका लागि केहि उद्धार सामग्रीहरू पनि भण्डारण गरीएको छ । पालिका स्थित आपतकालीन कार्यसंचालन केन्द्रले जिल्ला तथा प्रदेश आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र तथा समुदायमा आधारित जल तथा वर्षामापन कर्ताहरूबाट जानकारी प्राप्त गर्दछ र तत् तत् निकायहरूमा पालिकाको विपद् सम्बन्धी अद्यावधिक विवरण पठाउने तथा विपद् सम्बन्धी सूचनाहरू सबै तह, वर्ग, क्षेत्र र व्यक्तिसम्म पुर्याउन श्रव्यदृश्य, छाप्रा तथा विद्युतिय माध्यमको उपयोग गरीरहेको छ । नगरपालिकाले पूर्वसूचना प्रणाली अन्तर्गत वडा नं. ५ मा सिमरीमा बहुप्रकोप स्वचालित साइरन जडान गरीएको छ भने पालिका स्तरीय सूचना संयन्त्र तयार गरीएको छ भने विपद् (बाढी प्रभावित) प्रभावित वडाहरूका (१,५,२,७,९,१०) सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन गरीएको छ भने कार्यदल -खोज तथा उद्धार, पूर्वसूचना, प्राथमिक उपचार) यसका साथै तल्लो तटीय क्षेत्रमा बस्ने समुदायले माथिल्लो तटिय क्षेत्रको सूचना आदान प्रदानको संयन्त्र बनाइएको छ ।

समस्या तथा चुनौती र अवसरहरू

हाम्रो देशमा हुने विपद्का सबै कारणहरूको असर तथा प्रभावको वैज्ञानिक अनुसन्धान गरी क्षेत्रगत विकास योजना तर्जुमा गर्ने, भौतिक विकासको स्वरूपलाई भविष्यको आर्थिक विकासको बाधक बन्न नदिन स्थानीय तहका सेवाकेन्द्र तथा बस्तीहरूको आर्थिक-सामाजिक तथा भौतिक सम्पर्कलाई आर्थिक उत्पादनसँग जोड्ने, सुरक्षित बस्ती विकासको अवधारणा भित्र शहर तथा बस्ती विकासको योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने र सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको विपद् उत्थानशील एकीकृत बस्ती विकास गर्ने कार्य नै प्रमुख चुनौती रूपमा रहेका छन् । आर्थिक-सामाजिक रूपान्तरणका लागि जनजीविकामा सुधार भएको विपद् प्रतिरोधी गुणस्तरीय पूर्वाधार सहित विपद् उत्थानशील शहर तथा बस्ती विकास गर्ने, सबै प्रकारका विपद्को सामना गर्न आधुनिक प्रविधियुक्त संरचना र दक्ष जनशक्तिको विकास गर्ने आदि यस क्षेत्रका सामान्य अवसरहरू हुन ।

लक्ष्य

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायुजन्य जोखिम व्यवस्थापनका कार्यहरूलाई संस्थागत गरी विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशील नगरपालिका निर्माण गर्नु ।

उद्देश्यहरू

१. सम्भावित विपद् एवम् जलवायुको जोखिम कम गर्न, विपद्को समयमा आपत्कालीन कार्य सम्पादन तथा प्रभावकारी प्रतिकार्य गर्न आवश्यक दिशानिर्देश गर्ने ।
२. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु परिवर्तनका क्रियाकलापहरूलाई नियमित विकास निर्माणमा मूलप्रवाहीकरण गर्दै पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका क्रियाकलापहरूलाई एकीकृत र समन्वयात्मक तवरमा सञ्चालन गर्न सहयोग गर्ने ।
३. बहुप्रकोप पूर्वसूचना प्रणालीको विकास एवं विस्तार गरी पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यलाई प्रभावकारी बनाउने
४. विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलताका क्षेत्रमा विद्यमान नीति तथा दिशानिर्देशहरू र नगरपालिकामा आपत्कालीन समयका लागि तयारी गरीएका/भएका विद्यमान क्षमता, सङ्गठनसन्नता तथा जोखिमको विश्लेषण गरी आपत्कालीन अवस्थामा हुन सक्ने सम्भाव्य क्षतिलाई कम गर्न मद्दत गर्ने ।
५. स्थानीय तहको शासन प्रणालीलाई जोखिम संवेदनशील र विपद्प्रेमी बनाई आपत्कालीन अवस्थामा जोखिममा रहेका व्यक्ति तथा समूहको तत्काल खोज तथा उद्धार र राहतको सुनिश्चित गर्ने ।
६. “अझ राम्रो र अझ बलियो” अवधारणा अनुरूप विपद् पश्चातको पुनर्लाभ, पुनस्थापना र पुननिर्माण सुनिश्चित गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

- ❖ नीतिगत, सङ्गठनात्मक तथा व्यवस्थापकिय संरचनामा समयानुकूल परिमार्जन तथा सुधार गरीनेछ ।
- ❖ विकास निर्माणमा ठूला भौतिक पूर्वाधारहरूको डिजाइन गर्दा विपद् तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलित पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिइनेछ
- ❖ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलनका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार, सङ्घीय सरकार, मानवीय तथा विकास साँझेदार संस्था, निजी क्षेत्रसँग समन्वय तथा सहकार्य गरीनेछ ।
- ❖ नगरपालिकाका कर्मचारी, जनप्रतिनिधि, वडा तथा नगर स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति तथा सरोकारवालालाई विपद् व्यवस्थापनका लागि (बाढी,आगलागी, भूकम्प, हुलदंगा आदि) र आपतकालीन उद्धार गर्ने प्रभावकारी विधिका बारेमा अभिमुखीकरण तथा नमूना अभ्यास गर्ने
- ❖ नगरपालिकाको वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन गर्दा यस योजनालाई मार्गदर्शनको रूपमा लिइ कार्यान्वयन गरीनेछ ।
- ❖ स्थानीय ज्ञान, सीप, श्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग गर्दै समुदायमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गरीनेछ ।
- ❖ आपतकालीन अवस्थामा जोखिममा रहेका वर्ग/समूह खासगरी बालबालिका, गर्भवती तथा सुत्केरी आमाहरू, जेष्ठ नागरीक, गरीब तथा विरामी,घाइते तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको जीवनरक्षा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको सुनिश्चितताको आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।

प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू

- विपद् पूर्वसूचना प्रणालीलाई आधुनिकीकरण, गुणस्तरीय तथा प्रविधिमैत्री बनाइने ।
- विपद् सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम
- विपद् सम्बन्धी विद्यालय शिक्षा कार्यक्रम
- विपद् पूर्वतयारी, खोज तथा उद्धार, प्राथमिक उपचार आदि सम्बन्धी तालिम ।
- आपतकालीन सामग्री तथा कोषको व्यवस्था ।
- जलवायु अनुकूलित खेती प्रणालीको प्रवर्द्धन
- बहुप्रकोप सूचना प्रणाली
- विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी साझा बुझाइ तथा क्षमता विकास
- विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी नियमित अनुगमन, मूल्यांकन

अपेक्षित उपलब्धि

विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, जलवायु अनुकूलित तथा उत्थानशील नगरपालिका निर्माण भएको हुनेछ ।

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

यस रणनीतिक योजनामा प्रस्ताव गरीएका योजना तथा कार्यक्रमहरू अहिलेको विद्यमान परिदृश्यलाई हेरेर तयार गरीएको छ तर योजना कार्यान्वयनका अवधिमा विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका नयाँ घटनाक्रमले परिस्थिति परिवर्तन भयो भने योजना कार्यान्वयनमा कठिनाई हुन सक्छ ।

४.५ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको क्षेत्रगत रणनीति अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजनाहरूको कार्यान्वयन तालिका

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू(३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
१	वन तथा जैविक विविधता				
१.१	सवै प्रकारका वनहरूको अवस्था अध्ययन गर्ने तथा दिगो तथा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापनका लागि बहुउपयोगी वन कार्ययोजना तयार	१.१	वन कार्ययोजना अद्यावधिक गर्ने	१.१	वन कार्ययोजना अद्यावधिक गर्ने
१.२	सार्वजनिक खाली जमिनमा वृक्षारोपण गरी संरक्षणको योजना बनाउने	१.२	वृक्षारोपण गरीएको वनको संरक्षण गर्ने	१.२	संरक्षण गरीएको वन विकासका लागि कार्ययोजना बनाइ कार्यान्वयन गर्ने
१.३	सामुदायिक वनमा रहेका विभिन्न प्रजातिका वनस्पति तथा वन्यजन्तुको सूची तयार गर्ने	१.३	सामुदायिक वनमा रहेका विभिन्न वनस्पति तथा वन्यजन्तुको संरक्षण गर्ने	१.३	सामुदायिक वनमा रहेका विभिन्न वनस्पति तथा वन्यजन्तुको संरक्षण गर्ने तथा आयआर्जन सँग जोडने
१.४	वनभित्र विभिन्न ठाउँमा रहेका वनस्पतिको सहभागितात्मक रूपमा वन स्रोत नक्सा तयार गर्ने	१.४	वन स्रोत नक्साको कार्यान्वयन तथा अद्यावधिक गर्ने	१.४	वन स्रोत नक्साको कार्यान्वयन तथा अद्यावधिक गर्ने
१.५	नगरपालिका भित्र रहेका सामुदायिक वन तथा अन्य वनका उपभोक्ताहरूको वन संरक्षण सम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने	१.५	निरन्तर	१.५	निरन्तर
१.६	वनमा हुने चरिचरन, डढेलो र चोरी निकासी नियन्त्रण गर्ने	१.६	वन गस्तीको लागि वन रक्षक तथा हेरालुको व्यवस्था गर्ने	१.६	आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी वनको अनुगमन गर्ने
१.७	सामुदायिक वन भित्र पर्ने सिमसार,	१.७	सामुदायिक वन भित्र पर्ने सिमसार,	१.७	सामुदायिक वन भित्र पर्ने सिमसार,

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू(३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	जलाशय, ताल, पोखरी लगायतका जलश्रोतको व्यवस्थापन गर्ने		जलाशय, ताल, पोखरी लगायतका जलश्रोतको व्यवस्थापन गर्ने		जलाशय, ताल, पोखरी लगायतका जलश्रोतको व्यवस्थापन गरी आयआर्जन सँग जोडने
१. ८	सुधारिएको चूल्होहरूको प्रयोगमा समुदायलाई सहजीकरण गरी वन संरक्षणमा सहकार्य गर्ने	१. ८	खाना पकाउन विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जाको प्रयोग गर्ने	१. ८	खाना पकाउन पूर्णरूपमा वैकल्पिक उर्जाको प्रयोग गरी वन संरक्षण गर्ने
१. ९	वन क्षेत्रभित्र रहेका संवेदनशील ठाउँहरूको संरक्षण गर्ने	१. ९	वन क्षेत्रभित्र रहेका संवेदनशील ठाउँहरूको संरक्षण गर्ने	१. ९	वन क्षेत्रभित्र रहेका संवेदनशील ठाउँहरूको संरक्षण गरी पर्यटन सँग जोडने
१. १०	मरेका पशु व्यवस्थापनका लागि आवश्यक प्रवन्ध मिलाउने	१. १०	मरेका पशुको छाला तथा हड्डीबाट साना तथा मझौला उद्योग सञ्चालनको कार्यविधि बनाइ कार्यान्वयन गर्ने	१. १०	मरेका पशुको छाला तथा हड्डीबाट ठूला उद्योग सञ्चालनको कार्यविधि बनाइ कार्यान्वयन गर्ने
१. ११	छाडा चौपाया व्यवस्थापनका गर्ने	१. ११	निरन्तर	१. ११	निरन्तर
१.१२	पालिका भित्र रहेका नदी तथा खोलाहरूमा ढुङ्गा, गिट्टि बालुवा तथा जस्ता वस्तुहरूको अनियन्त्रित उत्खनन रोक्ने तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्ने	१.१२	प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन अनुसार मध्यकालीन महत्वका उद्योग सञ्चालन गर्ने	१.१२	प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन अनुसार दीर्घकालीन महत्वका ठूला उद्योग सञ्चालन गर्ने
१.१३	साना उद्योगहरू सञ्चालन गर्दा उद्योग क्षेत्र वरिपरि अनिवार्य हरियाली विकास गर्नु पर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने	१.१३	मझौला उद्योगहरू सञ्चालन गर्दा उद्योग क्षेत्र वरिपरि अनिवार्य हरियाली विकास गर्नु पर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने	१.१३	ठूला उद्योगहरू सञ्चालन गर्दा उद्योग क्षेत्र वरिपरि अनिवार्य हरियाली विकास गर्नु पर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने
१.१४	पालिका, वडा तथा समुदायस्तरमा हरित पार्क निर्माण गर्न नीतिगत व्यवस्था गर्ने	१.१४	हरित पार्क निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने	१.१४	हरित पार्कलाई व्यायाम क्षेत्र, बाल उद्यान क्षेत्रकारूपमा विकास गर्दै लैजाने
१.१५	जीवजन्तु, चराचुरुगीको आहारा तथा	१.१५	निरन्तर	१.१५	निरन्तर

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू(३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	वासस्थान सम्बन्धी कार्यहरू				
१.१६	वन सम्बद्धनका कार्यहरू जस्तै झाडी फडानी,कटानी,छटनी,एक्लाउने, पत्लाउने जस्ता कार्य गर्ने	१.१६	निरन्तर	१.१६	निरन्तर
१.१७	वन डढेलो नियन्त्रणका लागि अग्नि रेखा निर्माण, आगजनी हुन सक्ने संवेदनशील वस्तुहरूको संकलन र नष्ट गर्ने,आगलागी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन उपसमूह गठन तथा परिचालन	१.१७	वन डढेलो नियन्त्रणका लागि अग्नि रेखा निर्माण, आगजनी हुन सक्ने संवेदनशील वस्तुहरूको संकलन र नष्ट गर्ने,आगलागी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन उपसमूह (Fire fighter group) परिचालन	१.१७	वन डढेलो नियन्त्रणका लागि अग्नि रेखा निर्माण, आगजनी हुन सक्ने संवेदनशील वस्तुहरूको संकलन र नष्ट गर्ने,आगलागी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन उपसमूह (Fire fighter group) परिचालन
१.१८	वन संरक्षण तथा वन्यजन्तुको क्षति कम गर्नका लागि वार तथा तारजाली लगाउने	१.१८	वन संरक्षण तथा वन्यजन्तुको क्षति कम गर्नका लागि वार तथा तारजाली लगाउने	१.१८	वन संरक्षण तथा वन्यजन्तुको क्षति कम गर्नका लागि वार तथा तारजाली लगाउने
१.१९	वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित बाँडफाँड र प्रभावकारी सदुपयोगको सुनिश्चितता	१.१९	निरन्तर	१.१९	निरन्तर
१. २०	वन क्षेत्रका सबै निकायहरूमा पारदर्शिता, जवाफदेहीता र निष्पक्षता कायम गर्दै प्रभावकारी सेवा प्रवाह गरिनेछ ।	१. २०	निरन्तर	१. २०	निरन्तर
१. २१	सामुदायिक वनमा जैविक विविधता अवलोकनका लागि भ्यू टावर निर्माण	१. २१	सामुदायिक वनमा जैविक विविधता अवलोकनका लागि भ्यू टावर निर्माण	१. २१	सामुदायिक वनमा जैविक विविधता अवलोकनका लागि भ्यू टावरलाई

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू (३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	सम्बन्धी अध्ययन गर्ने		गर्ने		पर्यटनसँग जोडने
१. २२	जैविक विविधता र त्यससंग जोडिएका आदिवासी जनजाति तथा स्थानीय समुदायका परम्परागत ज्ञान, सीप, अभ्यास, सामाजिक-सांस्कृतिक पद्धति, कला, बौद्धिक सम्पत्ति आदिको अभिलेखीकरण, पञ्जीकरण र सुरक्षण गर्दै लगिनेछ ।	१. २२	निरन्तर	१. २२	निरन्तर
१. २३	समुदायमा रहेको वनजन्य, जडिबुटी तथा वनस्पति उपयोग सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, सीप र चिकित्सा पद्धतिलाई आधुनिक विज्ञानसंग संयोजन गर्दै उन्नत प्रकारको ज्ञान, सीप र उत्पादनका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गरिनेछ ।	१. २३	जडिबुटी प्रशोधन केन्द्र निर्माण तथा बजारीकरण	१. २३	जडिबुटी प्रशोधन केन्द्र निर्माण तथा बजारीकरण
१. २४	निजी वन, सार्वजनिक जग्गाका वन, संस्थागत जग्गाका वन, शहरी वन र कृषि वन र पारिवारिक वनको विस्तारका लागि प्रचार प्रसार, प्रविधि हस्तान्तरण र वनधनीको क्षमता अभिवृद्धि	१. २४	निरन्तर	१. २४	निरन्तर
१. २५	निजी जग्गामा उत्पादित वन पैदावारलाई	१. २५	निरन्तर	१. २५	निरन्तर

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू(३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	जग्गा धनीले कटान, प्रशोधन, विक्री वितरण, ओसार पसार र प्रयोग गर्न पाउने व्यवस्थाका लागि अन्तरसरकारी निकाय समन्वय गर्ने				
१. २६	वन पैदावार र वनजन्य बस्तुको निर्यातका लागि प्रयोगशाला निर्माण र सहज प्रमाणीकरणको सुनिश्चितता	१. २६	निरन्तर	१. २६	निरन्तर
१. २७	सामुदायिक वनको संस्थागत क्षमता विकास	१. २७	निरन्तर	१. २७	निरन्तर
१. २८	वन क्षेत्रका संस्था, नीति, कार्यक्रम, बजेट तर्जुमा गर्दा लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई प्राथमिकता दिने	१. २८	निरन्तर	१. २८	निरन्तर
१. २९	वन क्षेत्रका सबै संस्थाहरूमा निर्णायक जिम्मेवारी सहित पचास प्रतिशत महिलाको सहभागिता हुने गरी रणनीति, कानून, बजेट, कार्यक्रम र अभ्यासको अवलम्बन गरिनेछ ।	१. २९	निरन्तर	१. २९	निरन्तर
२	भू-संरक्षण तथा जलाधार संरक्षण				
२.१	स्थानीय जलाधारहरूको वैज्ञानिक नक्साङ्कन गरी संरक्षणको कार्ययोजना तयार गर्ने	२.१	जलाधार क्षेत्रको दिगो संरक्षण गर्ने	२.१	जलाधार क्षेत्रलाई पर्यटनसँग जोडने
२.२	जलवायु परिवर्तनको जोखिममा रहेका	२.२	निरन्तर	२.२	निरन्तर

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू(३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	दुर्लभ तथा लोपोन्मुख वन्यजन्तु एवम् वनस्पति तथा संवेदनशील पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षण गर्ने				
२.३	सार्वजनिक स्थलहरूमा बहुउद्देश्यीय पोखरीहरू निर्माण गरी संरक्षण गर्ने	२.३	आयआर्जन तथा पर्यटन सँग जोडने	२.३	आयआर्जन तथा पर्यटन सँग जोडने
२.४	जलाधार क्षेत्र वरिपरि जलस्रोत संरक्षणमैत्री विरुवाहरू रोपि वातावरण हरियाली बनाउने	२.४	निरन्तर	२.४	निरन्तर
२.५	वनमा लाग्ने रोग,किरा,डढेलो र मिचाहा प्रजातिको प्रकोपको न्यूनीकरण गर्ने	२.५	निरन्तर	२.५	निरन्तर
२.६	सिमसार क्षेत्रको संरक्षण गर्ने	२.६	निरन्तर	२.६	सिमसार क्षेत्रलाई पर्यटनसँग जोडने
२.७	परम्परागत ताल, पोखरी, नाला आदिको संरक्षण	२.७	निरन्तर	२.७	सिमसार क्षेत्रलाई पर्यटनसँग जोडने
२.८	जलाधार व्यवस्थापनमा समुदायको संलग्नता वृद्धि गर्ने	२.८	निरन्तर	२.८	निरन्तर
२.९	जलवायु अनुकूल खेती प्रणाली प्रवर्द्धन गर्ने	२.९	निरन्तर	२.९	निरन्तर
२.१०	बृक्षारोपण	२.१०	संरक्षण	२.१०	संरक्षण
२.११	भूक्षय नियन्त्रण	२.११	निरन्तर	२.११	निरन्तर
२.१२	भलपानी तथा आकासे पानी संकलन तथा बहुउपयोग	२.१२	निरन्तर	२.१२	निरन्तर
२.१३	खोल्सा खोल्सी तथा भूक्षय हुने ठाउँहरूमा	२.१३	बासवाट उत्पादित उद्योगहरू सञ्चालन	२.१३	बासवाट उत्पादित उद्योगहरू सञ्चालन गर्ने

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू (३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	बाँस लगाउने		गर्ने		
२.१४	भल तर्काउन परम्परागत कुलोहरू बनाउने	२.१४	निरन्तर	२.१४	निरन्तर
२.१५	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकास	२.१५	निरन्तर	२.१५	निरन्तर
३	वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन				
३.१	फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी एकीकृत कानून निर्माण गरी हानिकारक, रसायनिक, औद्योगिक, स्वास्थ्य संस्था जन्य र अन्य घरायसी फोहरमैला को नियमन र व्यवस्थापन गर्ने	३.१	निरन्तर	३.१	निरन्तर
३.२	फोहरमैलाको प्रकृति अनुसार श्रोतमा नै वर्गिकरण गरी फोहर व्यवस्थापन गर्ने	३.२	निरन्तर	३.२	निरन्तर
३.३	फोहरमैला व्यवस्थापनमा नागरिक दायित्व अभिवृद्धि गरिनेछ	३.३	निरन्तर	३.३	निरन्तर
३.४	फोहरमैलाको प्रकृति र परिमाण अनुसार सेवा शुल्कको व्यवस्था गरी फोहर गर्नेले तिर्ने भन्ने अवधारणालाई लागु गर्ने	३.४	निरन्तर	३.४	निरन्तर
३.५	पालिकास्तरीय स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइट निर्माणको वातावरणीय अवस्था अध्ययन गरी निर्माण कार्य शुरू गर्ने	३.५	स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइट व्यवस्थित एवम वातावरणीय दृष्टिकोणले सुरक्षित बनाउने	३.५	स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइटलाई अत्याधुनिक प्रविधिमैत्री तरिकाले व्यवस्थापन गर्ने
३.६	घर-घरबाट निस्कने फोहरलाई कम्तिमा	३.६	फोहरको कुहिने वस्तुबाट मल तयारी	३.६	फोहरको कुहिने वस्तुबाट मल तयारी गर्ने

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू (३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	कुहिने र नकुहिने प्रकृतिको आधारमा श्रोतमा नै वर्गीकरण गर्ने (Reduce)		गर्ने र नकुहिने प्रकृतिको फोहरलाई पुनः प्रयोगमा लैजाने गरी मझौला उद्योग सञ्चालन गर्ने (Reuse)		र नकुहिने प्रकृतिको फोहरलाई पुनः चक्रिय प्रणालीमा लैजाने गरी ठूला उद्योग सञ्चालन गर्ने (Recycle)
३.७	सामान बोक्ने कपडाको हाते झोला तयारी साना उद्योग स्थापना गरी युवा उद्यमीहरूलाई स्वरोजगार बनाउने र प्लाष्टिक प्रयोग विरुद्ध सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	३.७	सामान बोक्ने कपडाको हाते झोला तयारी मझौला उद्योग स्थापना गरी युवा उद्यमीहरूलाई स्वरोजगार बनाउने र प्लाष्टिक प्रयोग गर्न नपाइने नीति लागू गर्ने	३.७	सामान बोक्ने कपडाको हाते झोला तयारी ठूला उद्योग स्थापना गरी युवा उद्यमीहरूलाई स्वरोजगार बनाउने र प्लाष्टिक प्रयोगमा पूर्णरूपमा निषेध गर्ने
३.८	फोहमैलाको वर्गीकरण, न्यूनीकरण र निष्कासन सम्बन्धी नागरिक दायित्व वारे सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	३.८	फोहमैलाको वर्गीकरण, न्यूनीकरण र निष्कासनमा नागरिकको भूमिका वृद्धि गर्ने	३.८	फोहमैलाको वर्गीकरण, न्यूनीकरण र निष्कासनमा नागरिकको नेतृत्वदायी भूमिका तयार गर्ने
३.९	फोहमैला व्यवस्थापनमा घरपरिवार, समुदाय, टोल विकास संस्था, र अन्य सरोकारवालाको सहभागिता र सहकार्यलाई प्रोत्साहन गर्ने	३.९	फोहमैला व्यवस्थापनमा घरपरिवार, समुदाय, टोल विकास संस्थाको नेतृत्वदायी भूमिका तयार गर्ने	३.९	फोहरलाई मोहरमा रूपान्तरण गर्न प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने
३.१०	फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक-नीजि साझेदारी अनुसार कार्यान्वयन गर्ने	३.१०	स्थानीय युवा उद्यमीहरूले सञ्चालन गरेका नीजि/संस्थागत फर्महरूलाई फोहरमैला व्यवस्थापनको जिम्मेवारी दिई फोहर गर्नेले तर्नु पर्छ भन्ने सिद्धान्त लागू गर्ने	३.१०	समुदाय आफैले फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न अग्रसर भइ नगरपालिकासँग सहकार्य गर्ने नीति लागू गर्ने
३.११	स्थानीय पाठ्यक्रममा फोहमैला व्यवस्थापन	३.११	निरन्तर	३.११	निरन्तर

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू(३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	सम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गर्ने तथा उक्त विषयवस्तु अध्यापन गराउने शिक्षकको क्षमता विकास गर्ने				
३.१२	सार्वजनिक स्थलमा डस्टबिनहरू राख्ने	३.१२	सार्वजनिक स्थलमा कोसेली घरहरू निर्माण गरी कुहिने र नकुहिने फोहर छुट्टाछुट्टै व्यवस्था गर्ने	३.१२	फोहरमैला व्यवस्थापनमा स्मार्ट प्रविधिको प्रयोग गरी वातावरण सफा राख्ने
३.१३	फोहरमैलाको समग्र व्यवस्थापनमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई मूलप्रवाहीकरण गरिनेछ ।	३.१३	निरन्तर	३.१३	निरन्तर
३.१४	फोहर जलाउने कार्यलाई पूर्णरूपमा निषेध गर्ने	३.१४	निरन्तर	३.१४	निरन्तर
३.१५	मरेका पशु, शौचालयको ढल सार्वजनिक नाला वा नदीमा मिसाउने कार्य बन्द गर्ने	३.१५	निरन्तर	३.१५	निरन्तर
३.१६	इटाभट्टा तथा अन्य उद्योगहरूबाट निस्कने प्रदुषण नियन्त्रण गर्ने	३.१६	प्रविधिमैत्री विद्युतीय कल कारखाना सञ्चालनमा नगरपालिकाले नीति तयार गरी सहजीकरण गर्ने	३.१६	सवै उद्योग तथा कलकारखाना वायु प्रदुषणमुक्त बनाउने
३.१७	शव व्यवस्थापन स्थलको वातावरणीय सुरक्षाको दृष्टिकोणले व्यवस्थापन मिलाउने	३.१७	निरन्तर	३.१७	निरन्तर
३.१८	प्रविधिमैत्री तथा वातावरणमैत्री र सफासुगधर बधशाला निर्माण गर्ने	३.१८	सार्वजनिक- निजी साझेदारीमा एक वडा एक वातावरणमैत्री आधुनिक पशुबधशाला निर्माण गर्ने	३.१८	सार्वजनिक- निजी साझेदारीमा स्मार्ट प्रविधि सहितको बधशाला निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याउने

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू(३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
३.१९	सडक मापदण्ड तयार गर्ने तथा पुराना सवारी साधनहरू क्रमशः हटाउँदै जाने	३.१९	विद्युतीय सवारी साधनको व्यवस्थापनका लागि निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने	३.१९	पूर्णरूपमा विद्युतीय सवारी साधनहरूको प्रयोगका लागि नगरपालिकाले सहजीकरण गर्ने
३.२०	सडक तथा सार्वजनिक स्थलमा उड्ने धूलो नियन्त्रण गर्न सडकको स्तरोन्नती गर्ने र सार्वजनिक स्थल सफाइ अभियान सञ्चालन गर्ने	३.२०	धुलो रहित सफा सडकको संरचना विस्तार गर्ने	३.२०	सार्वजनिक सडकहरूमा ब्रुमर लगाइ धूलो सफा गर्ने
३.२१	औद्योगिक संरचना निर्माण गर्दा बन्द ढलको निर्माणको नीति लागू गर्ने	३.२१	नगरपालिकामा औद्योगिक ग्राम क्षेत्र तोकेर मात्र संरचनाको निर्माण गर्न सहजीकरण गर्ने	३.२१	मानव वस्ति र औद्योगिक क्षेत्र विचमा फरक पारि वस्ति विकास गर्ने
३.२२	फोहमैलाको प्रकृति र परिमाण अनुसार सेवा शुल्कको व्यवस्था गरी फोहर गर्नेले तिर्ने भन्ने अवधारणालाई लागू गर्ने	३.२२	निरन्तर	३.२२	निरन्तर
३.२३	भूकम्प, बाढी, आगलागी जस्ता प्रकोपहरूबाट सिर्जना हुने विपदजन्य तथा निर्माणजन्य फोहरको व्यवस्था मिलाउने	३.२३	निरन्तर	३.२३	निरन्तर
४	विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता				
४.१	विपद पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना अद्यावधिक गर्ने	४.१	निरन्तर	४.१	निरन्तर
४.२	नगर तथा वडास्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील समितिहरूको क्षमता विकास	४.२	निरन्तर	४.२	निरन्तर

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू (३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	गर्ने				
४.३	विपद्को उच्च जोखिम भएका ठाउँहरूमा बहुप्रकोप पूर्वसूचना प्रणाली जडान गर्ने	४.३	पूर्वसूचना कार्यदल तयार गर्ने र आवश्यक क्षमता विकास गर्ने	४.३	पूर्वसूचना कार्यदल तयार गर्ने र आवश्यक क्षमता विकास गर्ने
४.४	जोखिम नक्साङ्कन सहितको भू-उपयोग नीति (Risk sensitive land use planning) तयार गर्ने	४.४	जोखिम नक्साङ्कन सहितको भू-उपयोग नीति कार्यान्वयन गर्ने	४.४	जोखिम नक्साङ्कन सहितको भू-उपयोग नीति कार्यान्वयन गर्ने
४.५	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनका वारेमा जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरूको क्षमता विकास तथा साझा बुझाइ गर्ने	४.५	निरन्तर	४.५	निरन्तर
४.६	सूचना, शिक्षा र सञ्चार (IEC) का माध्यमबाट विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलताका वारेमा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	४.६	निरन्तर	४.६	निरन्तर
४.७	विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्यको लागि स्वयंसेवकहरू, द्रुत प्रतिकार्य टोली, प्राथमिक उपचार गर्न सक्ने प्रशिक्षकहरू तयार गर्ने र आपतकालीन अवस्थामा प्रयोग हुने सुनिश्चितता गर्ने	४.७	निरन्तर	४.७	निरन्तर
४.८	आपतकालीन अवस्थामा प्रयोग हुने	४.८	आपतकालीन अवस्थामा प्रयोग हुने	४.८	आपतकालीन अवस्थामा प्रयोग हुने

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू(३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	सामग्रीहरू तयारी अवस्थामा राख्ने र यस्ता सामग्रीहरू कम्तिमा १ महिनाका लागि व्यवस्था गर्ने ।		सामग्रीहरू तयारी अवस्थामा राख्ने र यस्ता सामग्रीहरू कम्तिमा ३ महिनाका लागि व्यवस्था गर्ने ।		सामग्रीहरू तयारी अवस्थामा राख्ने र यस्ता सामग्रीहरू कम्तिमा ६ महिनाका लागि व्यवस्था गर्ने ।
४.९	नगरपालिका तथा वडा कार्यालयका भवनमा चट्याङ्ग छुल्ने (Anti-Lightning) प्रविधिको जडान गर्ने, बैकल्पिक आपतकालीन द्वार, आगो निभाउने यन्त्रको जडान, अटो फायर अलार्म तथा स्मोक डिटेक्टर जडान गर्ने	४.९	निरन्तर	४.९	निरन्तर
४.१०	आकस्मिक अवस्थाको प्राथमिक उपचार,प्रारम्भिक ल्याव सेवा तथा अन्य एकीकृत उपचार सेवालाई तयारी अवस्थामा राख्ने	४.१०	निरन्तर	४.१०	निरन्तर
४.११	आपतकालीन अवस्थाका लागि खुल्ला क्षेत्रको पहिचान तथा संरक्षण	४.११	आपतकालीन अवस्थाका लागि सुरक्षित भवन निर्माण गर्ने (कम्तिमा २ वटा)	४.११	आपतकालीन अवस्थाका लागि सुरक्षित भवन निर्माण गर्ने ((कम्तिमा एक वडामा १ वटा)
४.१२	स्थानीय आपतकालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रको सवलीकरण	४.१२	निरन्तर	४.१२	निरन्तर
४.१३	खडेरी अनुकूलित बालीनालीको लागि क्षमता विकास तालिम	४.१३	निरन्तर	४.१३	निरन्तर
४.१४	जैविक विषादीको प्रयोग, पशुमुत्रको	४.१४	जलवायु अनुकूलित खेती प्रणालीको	४.१४	जलवायु अनुकूलित खेती प्रणालीको प्रवर्द्धन

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू (३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	संकलन र प्रयोग, बाली विविधिकरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम प्रवर्द्धन		प्रवर्द्धन		
४.१५	ICT मा मौसममा आधारित कृषि सेवाको बिस्तार तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम	४.१५	निरन्तर	४.१५	निरन्तर
४.१६	कृषि तथा पशु बिमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	४.१६	निरन्तर	४.१६	निरन्तर
४.१७	दोदा नदीमा (Reservoir) निर्माण तथा बहुउपयोग	४.१७	दोदा नदीमा (Reservoir) निर्माण तथा बहुउपयोग	४.१७	दोदा नदीमा (Reservoir) निर्माण तथा बहुउपयोग
४.१८	विपद्को समयमा हुन सक्ने महिला हिंसा रोक्नका लागि आवश्यक संयन्त्र बनाउने	४.१८	निरन्तर	४.१८	निरन्तर
४.१९	विपद् प्रतिरोधी तथा जलवायु अनुकूलित पूर्वाधार निर्माण गर्न स्थानीय निर्माण कर्मीहरूलाई सिपमुलक तालिम दिने	४.१९	विपद् प्रतिरोधी तथा जलवायु अनुकूलित पूर्वाधार निर्माण गर्न स्थानीय निर्माण कर्मीहरूलाई सिपमुलक तालिम दिने (कम्तिमा २०० जना)	४.१९	विपद् प्रतिरोधी तथा जलवायु अनुकूलित पूर्वाधार निर्माण गर्न स्थानीय निर्माण कर्मीहरूलाई सिपमुलक तालिम दिने (कम्तिमा ५०० जना)
४.२०	कमजोर भौतिक पूर्वाधारको मर्मत सम्भार गर्न सक्ने जनशक्ति तयार गर्न Retrofitting सम्बन्धी तालिम	४.२०	निरन्तर	४.२०	निरन्तर
४.२१	खर वा फुसको छाना भएका घरहरूलाई आगलागीको जोखिम कम गर्नको लागि जस्ताको छानाहरूले विस्थापित गर्ने	४.२१	निरन्तर	४.२१	निरन्तर
४. २२	विपद् व्यवस्थापन कोषमा रकम वृद्धि गर्ने	४. २२		४. २२	निरन्तर

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू (३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	(प्रतिवर्ष कम्तिमा २० प्रतिशत थप)		निरन्तर		
४.२३	भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्डका वारेमा सचेतनामूलक कार्यक्रम गर्ने	४.२३	भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्डको प्रभावकारी कार्यान्वयन	४.२३	भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्डको अनिवार्य कार्यान्वयन
४.२४	आपतकालीन विपद् प्रतिकार्य नमुना अभ्यास गर्ने (वर्षमा कम्तिमा १ पटक)	४.२४	आपतकालीन विपद् प्रतिकार्य नमुना अभ्यास गर्ने (वर्षमा कम्तिमा २पटक)	४.२४	आपतकालीन विपद् प्रतिकार्य नमुना अभ्यास गर्ने (वर्षमा कम्तिमा ३ पटक)
४.२५	दमकल थप गर्ने	४.२५		४.२५	
४.२६	एम्बुलेत्स थप गर्ने (कम्तिमा १ वटा)	४.२६	एम्बुलेत्स थप गर्ने (कम्तिमा ३ वटा)	४.२६	एक स्वास्थ्य संस्था एक एम्बुलेन्सको व्यवस्था
४.२७	सर्पदंश उपचार केन्द्र स्थापना	४.२७	सर्पदंश उपचार केन्द्रको प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन	४.२७	निरन्तर
४.२८	मनोसामाजिक परामर्शकर्ता तयार तथा परिचालन	४.२८	निरन्तर	४.२८	निरन्तर
४.२९	विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि वडा तथा समुदाय स्तरमा भएका क्षमताका आधारमा समग्र पालिकाको क्षमता तयार गर्ने र आपतकालीन अवस्थामा प्रयोग हुने सुनिश्चित गर्ने	४.२९	निरन्तर	४.२९	निरन्तर
४.३०	स्थानीय अनुकूलन योजना LAPA अद्यावधिक गरी कार्यान्वयन गर्ने	४.३०	स्थानीय अनुकूलन योजना LAPA अद्यावधिक गरी कार्यान्वयन गर्ने	४.३०	स्थानीय अनुकूलन योजना LAPA अद्यावधिक गरी कार्यान्वयन गर्ने
४.३१	स्थानीय तहको शासन प्रणालीलाई जोखिम संवेदनशील र विपद्प्रेमी बनाई	४.३१	निरन्तर	४.३१	निरन्तर

क्र.सं.	अल्पकालीन योजनाहरू(३ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	मध्यकालीन योजनाहरू (४-७ वर्ष भित्र)	क्र.सं.	दीर्घकालीन योजनाहरू (८-१५ वर्ष भित्र)
	आपतकालीन अवस्थामा जोखिममा रहेका व्यक्ति तथा समूहको तत्काल खोज तथा उद्धार र राहतको सुनिश्चित गर्ने				
४.३२	स्वास्थ्य संस्थाको स्तरोन्नती गर्ने	४.३२	निरन्तर	४.३२	निरन्तर
४.३३	दोदा नदीमा तटवन्धन निर्माण (५ कि.मि.)	४.३३	दोदा नदीमा तटवन्धन निर्माण (१० कि.मि.)	४.३३	दोदा नदीमा तटवन्धन निर्माण (१५ कि.मि.)
४.३४	“अझ राम्रो र अझ बलियो” अवधारणा अनुरूप विपद् पश्चातको पुनर्लाभ, पुनर्स्थापना र पुनर्निर्माण सुनिश्चित गर्ने	४.३४	निरन्तर	४.३४	निरन्तर

४.६ परिमाणात्मक लक्ष्य

क्षेत्रगत रणनीतिक लक्ष्यहरू प्राप्त गर्नका लागि माथि ४.६ मा उल्लेख गरीएका कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुन्छ । हालको आधार वर्षको परिमाणात्मक लक्ष्य तोक्दा राष्ट्रिय योजना आयोगको पन्ध्रौं योजना २०८०/०८१ सम्मका लागि प्रस्तुत गरेका लक्ष्य, सुदूरपश्चिम प्रदेशको पहिलो आवधिक योजना २०८०/०८१ सम्मका लागि निर्धारण गरेका लक्ष्य र पुनर्वास नगरपालिकाको क्षेत्रगत योजना तयारीको क्रममा भएको अन्तरक्रियालाई आधार बनाइएको छ । यस वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन विकास क्षेत्रका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू यस प्रकार रहेका छन् :

क्र सं	उपलब्धी सूचकहरू	एकाई	आधार वर्ष	अल्पकालीन	मध्यकालीन	दीर्घकालीन
				पहिलो ३ वर्ष	४-७ वर्ष	८-१५ वर्ष
१	वन तथा जैविक विविधता					

क्र सं	उपलब्धी सूचकहरु	एकाई	आधार वर्ष	अल्पकालीन	मध्यकालीन	दीर्घकालीन
				पहिलो ३ वर्ष	४-७ वर्ष	८-१५ वर्ष
१.१	जम्मा सामुदायिक वन	संख्या	१५	१७	१९	२१
१.२	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर	१०१०.०४	१०८०	१२२२	१३६०
१.३	अन्य वनहरु	संख्या	६९	७४	७९	८४
१.५	वृक्षारोपन गर्न सकिने खाली जमिन	हेक्टर	एकिन तथ्यांक नभएको	७.४५	१४.९	२२.३५
१.६	सडक किनारमा वृक्षारोपन गरीएको सडक	संख्या	०	११	२२	३३
१.७	नगरपालिकामा गोबरग्यास प्लान्ट स्थापना गरेका घरपरिवार	संख्या	०	५५०	११००	१६५०
१.८	वन्यजन्तु संरक्षण क्षेत्र	संख्या	०	१	२	३
१.९	जलचर प्राणी संरक्षणका लागि छुट्याइएका क्षेत्र	संख्या	०	१	१	१
१.१०	छाडा चौपाय व्यवस्थापनका लागि सञ्चालित कार्यक्रम	संख्या	०	१	२	३
२	भूसंरक्षण तथा जलाधार					
२.१	तटबाँध गरीएको क्षेत्र	हेक्टर	५	१०	१५	२०
२.२	जङ्गली जनावर मानव वस्ति विच संघर्ष गर्नु पर्ने स्थान	संख्या	१०	८	६	२
२.३	नदी तथा ताल तलाउ संक्षिप्त क्षेत्र	हेक्टर	०	३	५	१०
२.५	अतिक्रमण गरीएको सार्वजनिक स्थल	संख्या	५	२	१	०

क्र सं	उपलब्धी सूचकहरु	एकाई	आधार वर्ष	अल्पकालीन	मध्यकालीन	दीर्घकालीन
				पहिलो ३ वर्ष	४-७ वर्ष	८-१५ वर्ष
३	वातावरण संरक्षण र फोहरमैला व्यवस्थापन					
३.१	दैनिक फोहर सङ्कलनको सेवा पाएका घरपरिवार	प्रतिशत	०	२०	४०	८०
३.२	फोहरमैला जलाएर व्यवस्थापन गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	१	२०	४०	८०
३.३	फोहरमैला नदी वा खोलामा फ्याकेर व्यवस्थापन गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	५	३	१	०
३.४	फोहरमैला सार्वजनिक स्थलमा फ्याकेर व्यवस्थापन गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	१०	८	६	०
३.५	प्राङ्गारिक मल तयार गर्ने कृषकहरु	संख्या	१५०	५००	१०००	५०००
३.६	श्रोतमा नै फोहर वर्गिकरण गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	०	२०	४०	८०
३.७	स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइट	संख्या	०	०	१	२
३.८	शौचालयको दिशा वा लेदो ढलमा नमिसाइ आफै व्यवस्थापन गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	२०	४०	६०	१००
३.९	सार्वजनिक नीजि साझेदारीताको अवधारणमा फोहरमैला शुल्क तिर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	०	२०	६०	८०
४	विपद व्यवस्थापन र जलवायु उत्थानशिलता					

क्र सं	उपलब्धी सूचकहरु	एकाई	आधार वर्ष	अल्पकालीन	मध्यकालीन	दीर्घकालीन
				पहिलो ३ वर्ष	४-७ वर्ष	८-१५ वर्ष
४.१	कुनै पनि प्रकारको विपद्बाट विस्थापित घरपरिवार	संख्या	०	०	०	०
४.२	विपद् बाट सुरक्षित भवन	संख्या	११	१५	२०	३०
४.३	वारुणयन्त्र	संख्या	१	०	१	२
४.४	एम्बुलेन्स	संख्या	५	७	९	११
४.५	तालिम प्राप्त उद्धारकर्ता वा जनशक्ति	संख्या	५४	१००	२००	५००
४.६	आपतकालीन खोज उद्धारका लागि व्यवस्थित स्थल	संख्या	५	१०	१५	२०
४.७	विपद्को दृष्टिकोणले अति जोखिम वस्ति	संख्या	६	४	२	०
४.८	विपद्को पूर्वानुमानका लागि जडित यन्त्र	संख्या	१	२	४	६
४.९	विपद् व्यवस्थापन कोषमा जम्मा रकम	रुपैयाँ	३५०००००	५०००००	८०००००	१००००००
४.१०	जलवायु उत्थानशिलताका लागि वैकल्पिक कार्यक्रम	संख्या	०	३	६	१०
४.११	जलवायु परिवर्तनका असरबाट संकटासन्न घरपरिवार	प्रतिशत	एकिन तथ्यांक नभएको	०	०	०

४.७ वन तथा वातावरण क्षेत्रको तार्किक खाका [Logical Framework Analysis of Forest and Environment Sector]

तह/ तार्किक खाका	उपलब्धीका वस्तुनिष्ठ संकेतहरु	पुष्ट्याइका आधारहरु	जोखिम अनुमान
------------------	-------------------------------	---------------------	--------------

तह/ तार्किक खाका	उपलब्धीका वस्तुनिष्ठ संकेतहरू	पुष्ट्याइका आधारहरू	जोखिम अनुमान
प्रभाव (Impact) विपद व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तनका असर न्यूनीकरण गर्दै वातावरण संरक्षण मार्फत पुनर्वास नगर समुन्नत शहरको रूपमा विकास हुनेछ	विपदबाट सुरक्षित वस्तिको संख्या, जलवायु परिवर्तनका असर विरुद्ध वैकल्पिक उपाय सहितको जीवन निर्वाह गर्दै आयआर्जनका विकल्पहरूबाट आयवृद्धि प्रतिशत, हरियाली वातावरणले ओगटेको क्षेत्रफल, फोहरमैला व्यवस्थापनमा सिर्जित उलमशिलता संख्या	विषयगत शाखाहरूले राखेको प्रगति प्रतिवेदन, पालिकाको अद्यावधिक गरीएको प्रोफाइल, विभिन्न प्रगति प्रतिवेदन	वातावरण संरक्षणमा तीन वटै तहका सरकारको बजेटमा वृद्धि हुदै जाने छ
असर १ (Outcome 1) समुदायका लागि वन भन्ने मूल नारालाई साकार पार्न सबै प्रकारका वनको समुदाय विकासमा योगदान वृद्धि हुनेछ	सामुदायिक वनले समुदाय विकासमा गरेको योगदान वृद्धि प्रतिशत, अन्य वनले समुदाय विकासमा गरेको योगदानको वृद्धि प्रतिशत, वनमा आश्रित घरपरिवारको वार्षिक आम्दानी वृद्धि प्रतिशत	विषयगत शाखाहरूले राखेको प्रगति प्रतिवेदन, पालिकाको अद्यावधिक गरीएको प्रोफाइल, विभिन्न प्रगति प्रतिवेदन	वन संरक्षणमा सबै पक्षको योगदान कायम रहनेछ
परिणाम १.१ (Output 1.1) सामुदायिक वनको वैज्ञानिक तरिकाले व्यवस्थापन भई वनका लागि समुदाय र समुदायका लागि वनको अवधारणा अनुसार सामुदायिक वनसँग सम्बन्धित परियोजना सञ्चालन हुनेछन्	संरक्षण गरीएको सामुदायिक वनको क्षेत्रफल, विस्तार गरीएको सामुदायिक वनको क्षेत्रफल, सामुदायिक वनसँग सम्बन्धित परियोजनाहरूको संख्या	शाखाहरूको वार्षिक प्रतिवेदन, वस्तुगत विवरणको अद्यावधिक गरीएको विवरण	सामुदायिक वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापनमा सबै समुदायको साझा सहमति हुनेछ
परिणाम १.२ (Output 1.2) नीजि, कबुलियती र सरकारी वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापनका लागि सबै सरोकारवाला निकाय बीच सहकार्य हुनेछ	वैज्ञानिक तरिकाले व्यवस्थित कबुलियती वन, सरकारी वन, नीजि वनको संख्या र ती वनहरूले ओगटेको वनको क्षेत्रफल	शाखाहरूको वार्षिक प्रतिवेदन, वस्तुगत विवरणको अद्यावधिक गरीएको विवरण	सबै प्रकारका वनहरूको वैज्ञानिक व्यवस्थापनमा साझा सहमति हुनेछ
असर २ (Outcome 2) वैज्ञानिक भू-संरक्षण तथा जलाधार संरक्षण मार्फत भावि पुस्ताको लागि प्राकृतिक स्रोत संरक्षण	भू-संरक्षण नियमानुसार भूमि अतिक्रमण गर्ने व्यक्तिहरू राजनीतिक सहमति अनुसार भूमि छोड्ने जनसंख्या, संरक्षित जलाधारले सिंचाई लगायतका	विषयगत शाखाहरूले राखेको प्रगति प्रतिवेदन, पालिकाको अद्यावधिक गरीएको प्रोफाइल,	वैज्ञानिक भूसंरक्षणमा राजनीतिक सहमति जुट्नेछ

तह/ तार्किक खाका	उपलब्धीका वस्तुनिष्ठ संकेतहरू	पुष्ट्याइका आधारहरू	जोखिम अनुमान
भएको हुनेछ	क्षेत्रमा पुऱ्याउने योगदान प्रतिशत	विभिन्न प्रगति प्रतिवेदन	
परिणाम २.१ (Output 2.1) भूसंरक्षण नीति नियमानुसार अतिक्रमित भूमि राज्यको मातहतमा आउनेछ	अतिक्रमित भूमि छोड्ने घरपरिवारको संख्या, एकिकृत वस्तिमा वसाइ वस्ने जनसंख्या प्रतिशत	शाखाहरूको वार्षिक प्रतिवेदन, वस्तुगत विवरण	नीति नियमानुसार अतिक्रमित भूमि छोड्न सबै पक्षले सहयोग गर्ने छन्
परिणाम २.२ (Output 1.2) जोखिममा रहेका जलाधारहरूको पहिचान भइ दिगो व्यवस्थापन सहित संरक्षण हुनेछ	पहिचान गरीएका जलाधारहरूको संख्या, संरक्षण गरीएका जलाधारहरूको संख्या	शाखाहरूको वार्षिक प्रतिवेदन, वस्तुगत विवरण	जलाधार संरक्षणमा सबै पक्षको साझा सहयोग रहनेछ
असर ३ (Outcome 3) व्यक्ति वा सार्वजनिक स्थलमा जम्मा हुने सबै प्रकारको फोहरमैलाको वैज्ञानिक व्यवस्थापन भइ सरसफाईमा योगदान पुग्नेछ	फोहरमैला व्यवस्थापनमा आश्रित साना तथा मझौला उद्योगहरूबाट सृजना हुने राजश्व रकम, वैज्ञानिक तरिकाले (३ आर Reduce, Reuse and Recycle) को विधिबाट फोहर व्यवस्थापन हुने समुदायको संख्या	विषयगत शाखाहरूले राखेको प्रगति प्रतिवेदन, पालिकाको अद्यावधिक गरीएको प्रोफाइल, विभिन्न प्रगति प्रतिवेदन	उद्योगको स्थापनामा फोहरमैला व्यवस्थापनलाई जोड्न नीति नियमहरूले बाधा व्यवधान गर्ने छैन
परिणाम ३.१ (Output 3.1) फोहरमैला व्यवस्थापको क्रममा प्राङ्गारिक मल तयारी तथा बजारीकरणमा आश्रित युवाको आर्यआर्जनमा वृद्धि हुनेछ	कुहिने फोहर छुट्टयाएर सहयोग गर्ने घरपरिवार प्रतिशत, प्राङ्गारिक मल उत्पादन परिमाण, प्राङ्गारिक मलको बजारीकरण भई प्राप्त आम्दानी रकम	शाखाहरूको वार्षिक प्रतिवेदन, वस्तुगत विवरण	समयमै संरचना निर्माण भएका हुनेछन्
परिणाम ३.२ (Output 3.2) फोहरमैलाबाट निस्कने नकुहिने प्रकृतिको फोहरलाई रिसाइकल गरी वस्तु उत्पादनमा उद्यमीहले आम्दानी वृद्धि गर्नेछन्	रिसाइकल गरीएको वस्तुको परिमाण, उत्पादित गरीएको वस्तुको बजारीकरण पश्चात प्राप्त आम्दानी रकम	शाखाहरूको वार्षिक प्रतिवेदन, वस्तुगत विवरण	रिसाइकल गरीएको वस्तुको सहज बजारीकरण हुनेछ
असर ४ (Outcome 4) वैज्ञानिक विपद व्यवस्थापन मार्फत विपद	विपद व्यवस्थापनको क्षेत्रमा निर्मित अत्याधुनिक संरचनाको संख्या, विपदको जोखिमबाट मुक्त	विषयगत शाखाहरूले राखेको प्रगति प्रतिवेदन, पालिकाको	विपद व्यवस्थापनमा सबै सरोकारवाला निकायहरूको

तह/ तार्किक खाका	उपलब्धीका वस्तुनिष्ठ संकेतहरू	पुष्ट्याइका आधारहरू	जोखिम अनुमान
व्यवस्थापनमा उत्थानशिल पालिकाको रूपमा विकास हुनेछ	घरपरिवाको प्रतिशत	अद्यावधिक गरीएको प्रोफाइल, विभिन्न प्रगति प्रतिवेदन	साझा धारणामा विकास गर्न सहमति हुनेछ
परिणाम ४.१ (Output 4.1) विपदको जोखिममा रहेका क्षेत्रको पहिचान गरी दिर्घकालीन रोकथाम भएको हुनेछ	विपदको दृष्टिकोणले जोखिममा रहेको क्षेत्र पहिचान संख्या, दीर्घकालीन महत्वको संरचनाको संख्या	शाखाहरूको वार्षिक प्रतिवेदन, वस्तुगत विवरण	विपद व्यवस्थापनमा दक्ष जनशक्ति स्थानीयस्तरमा नै उत्पादन हुनेछ
परिणाम ४.२ (Output 4.2) विपद व्यवस्थापनमा समुदाय स्वयमले प्रतिकार्य योजना सञ्चालन गरेका हुनेछन्	विपदमा प्रशिक्षित जनसंख्या, विपदमा सक्रिय तरिकाले काम गर्ने स्वयमसेवकको संख्या	शाखाहरूको वार्षिक प्रतिवेदन, वस्तुगत विवरण	विपद व्यवस्थापनमा दक्ष जनशक्ति स्थानीयस्तरमा नै उत्पादन हुनेछ
लगानी/कार्यक्रम	कार्यक्रमहरू माथि ४.६ मा विस्तृतरूपमा दिइएका छन् ।		
लगानी/बजेट	अनुमानित लगानी तल ५.२ को बजेट व्यवस्थापन शिर्षकमा दिइएको छ ।		

खण्ड पाँच

योजनाको अनुगमन, मूल्यांकन तथा अद्यावधिकता

५.१ परिचय

अवस्थाको विश्लेषण र समुदाय विकासको सवालमा सहभागितामूलक तरिकाले योजना तयारी गर्नु [Plan Preparation] स्थानीय तहको लागि पहिलो खुट्टिकलो हो भने यसको सफल कार्यान्वयन गर्न सक्नु सबै भन्दा महत्वपूर्ण कार्य हो । सामान्यतया योजनाहरू तयार गरीए पनि कार्यान्वयनमा प्रभावकारीता नदेखिने हुँदा सैद्धान्तिक हिसावले योजनाले तय गरेका लक्ष्यहरू प्राप्त हुने/नहुनेमा अन्यौलता देखिन्छ । योजना निर्माणको क्रममा संविधानले नै पछाडि पारिएको वर्गको रूपमा विश्लेषण गरीएको वर्गको हालको अवस्थामा प्रतिफलमूलक सुधार ल्याई निश्चित परिमाणात्मक लक्ष्य हासिल गर्ने गरी योजना निर्माण गरीने भएता पनि कार्यान्वयनको वस्तुनिष्ठ तालिकामा रहि कार्य गर्न नसक्दा आवधिक/क्षेत्रगत योजनाले प्रस्ताव गरेका लक्ष्यहरू अपूरा हुने गरेको देखिन्छ । एकातिर जनताको चाहना र आवश्यकताहरू समयानुकूल बढ्दै जाने र अर्को तर्फ योजना कार्यान्वयनमा लक्ष्य अनुसार अगाडि बढ्न नसक्दा जनभावना अनुसार कार्य हुन सक्दैन र फलस्वरूप दीर्घकालीन लक्ष्य हासिल गर्न मुस्किल पर्ने गर्दछ । तसर्थ यो क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका लागि आधार वर्षको समाप्ति सँगै क्षेत्रगत योजनाको अल्पकालीन अवधि अर्थात् पहिलो ३ वर्षको अवधिमा योजनाले तय गरेका पहिलो प्राथमिकताका कार्यक्रमहरू सहित कार्ययोजना तयार गरी पहिलो वर्षबाट नै प्रस्तावित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरी कार्यान्वयनलाई परिणाममुखि भएर अगाडि बढाउनु पर्दछ । यसका लागि नगरप्रमुखज्यू संयोजक, नगरउपप्रमुखज्यू उपसंयोजक तथा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतज्यू सदस्य सचिव र सम्पूर्ण कार्यपालिका सदस्यहरूज्यूहरू पदेन सदस्य रहने गरी सल्लाहकार समिति गठन गर्नु पर्दछ । त्यसरी नै योजना तथा अनुगमन शाखा प्रमुखलाई फोकल व्यक्तिको रूपमा तोकि अन्य सबै शाखाका शाखा प्रमुखहरू पदेन सदस्य रहने गरी योजना कार्यान्वयन समिति निर्माण गरी कार्य प्रारम्भ गर्नु पर्दछ । क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका साथ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति निर्माण गरी योजना कार्यान्वयनका क्रममा आवश्यक निरीक्षण गर्ने र कार्यान्वयन सहि मार्गमा अगाडि बढेको छ/छैन भनि यकिन गरी मार्ग निर्देश गर्न सक्नु पर्दछ । हालको विकेन्द्रित राज्य व्यवस्थामा नीति तथा योजना तर्जुमा गर्नको लागि संस्थागत संरचनाको निर्माण हुनु, राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश नीति तथा योजना आयोगको अनुभव स्थानीय योजना निर्माणमा उपयोग गर्न सक्ने संभावनाहरू रहनु, स्थानीय तहले पनि आफ्नो विषयगत तथा आवधिक/गुरु/क्षेत्रगत योजनाहरू निर्माण गरी योजनाबद्ध रूपमा विकास निर्माणका कार्यहरू अगाडि बढाउनु, योजना तर्जुमा प्रति सबै समुदायको जनचासो र सहभागिता बढ्दै जानु, राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश नीति तथा योजना आयोग बिच सहकार्य र समन्वय वृद्धि हुदै जाने संभावनाहरू रहनु, प्रादेशिक र स्थानीय तहको योजना तर्जुमाको लागि प्राविधिक सहयोग गर्न विभिन्न विकास साझेदार संघसंस्थाहरू इच्छुक हुनु जस्ता अवसर भएको हुँदा कार्यान्वयनका लागि सबै भन्दा महत्वपूर्ण कुरा भनेको समन्वय र सहकार्य हो । यसका

लागि पुनर्वास नगरपालिकाले सवै पक्ष र सरोकारवालाहरूसँग सम्बन्ध र सहकार्यको सम्बन्ध विकास गर्न सक्नु पर्दछ । तसर्थ नगरपालिकाले तयार गरेको योजना कार्यान्वयन सल्लाहकार समिति, कार्यान्वयन समिति तथा अनुगमन मूल्याङ्कन समितिहरूले आ-आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न सकेको अवस्थामा मात्र यो क्षेत्रगत योजना तयारी गर्नुको औचित्य पूरा हुने देखिन्छ ।

५.२ बजेट विश्लेषण

क्षेत्रगत रणनीतिक योजनामा अल्पकालीन, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीनरूपमा सम्पन्न गर्नका लागि योजनाको प्रकृति, लागत समय र लागत खर्चको आधारमा प्राथमिकिकरण गरी कार्यान्वयनको दृष्टिले तीन भागमा प्रस्ताव गर्ने गरीन्छ । सामान्यतया दीर्घकालीन योजनाहरू ८-१५ वर्षको अवधिमा सञ्चालन हुने योजनाहरू आउने र हालको अवस्था र तत्कालीन अवस्थाको तुलना गर्दा दीर्घकालीन योजनाहरूको बजेट तोक्नु सान्दर्भिक नहुने भएको हुँदा यहाँ अल्पकालीन र मध्यकालीन स्तरका योजनाहरूको मात्र सालाखाला बजेट प्रस्तुत गरीएको छ :

क्रसं	कार्यक्रमहरू	अल्पकालीन अवधिको लागि अनुमानित बजेट रु ०००	मध्यकालीन अवधिको लागि अनुमानित बजेट रु ०००
१	वन,वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र	२००००	५००००
१.१	वन तथा जैविक विविधता	५०००	१२५००
१.२	भू-संरक्षण तथा जलाधार संरक्षण	३०००	७५००
१.३	वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन	३०००	७५००
१.४	विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिलता	९०००	२२५००

५.३ आवश्यक श्रोत व्यवस्थापन योजना तथा स्रोत परिचालन रणनीति

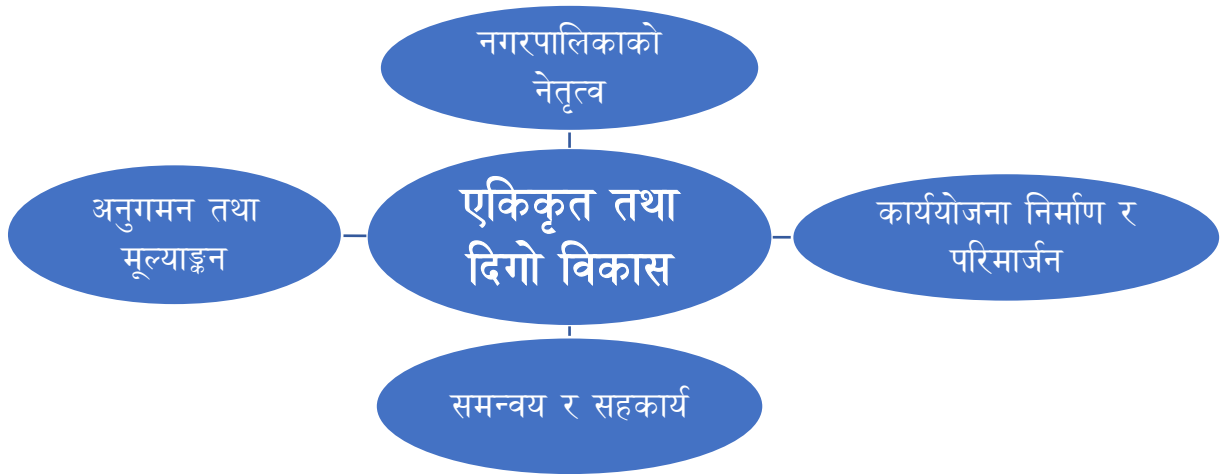
स्थानीय तह सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने पूँजीगत तथा चालु खर्च व्यवस्थापनका संघिय सरकारबाट प्राप्त हुने रकम, प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने रकम, आन्तरिक राजस्व सङ्कलनबाट स्थानीय तहमा नै प्राप्त हुने रकम तथा विभिन्न नीजि तथा गैह सरकारी संघसंस्था र सहकारीसँगको सहकार्यबाट प्राप्त हुने रकम नै प्रमुख श्रोतको रूपमा मानिन्छ । नेपाल संघीय, समावेशी, लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्यमा रुपान्तरित भएको छ । नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने तथा राज्यशक्तिको प्रयोग तीनै तहले संविधान र कानून बमोजिम गर्ने व्यवस्था गरेको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल अधिकारहरू संविधानको क्रमशः अनुसूची ५, ६ र ८ मा र संघ, प्रदेश र स्थानीयतहका साझा अधिकारलाई अनुसूची ७ र ९ मा समावेश गरीएको छ । विगतको एकात्मक शासन व्यवस्थाको सट्टामा नेपालले संघीय

शासन व्यवस्थालाई अंगीकार गरेको हुँदा नेपालको संविधान बमोजिम संघीयता कार्यान्वयन तथा प्रशासन पुनर्संरचनाको लागि आवश्यक नीतिगत, कानूनी, संरचनागत, जनशक्ति व्यवस्थापन, वित्तीय तथा प्रणालीगत अन्तरसम्बन्धको व्यवस्था गर्न अत्यावश्यक भएको छ।

संविधानतः कार्यगत जिम्मेवारी बाँडफाँडबाट कुन कार्य र क्रियाकलाप कुन तहको सरकारले गर्नुपर्दछ र कुन काम सार्वजनिक क्षेत्रमा रहनु पर्दछ भन्ने विषयमा स्पष्ट व्याख्या भएको हुँदा राज्यबाट जनताले अपेक्षा गरीएका कुराहरूबाट कार्यगत विश्लेषण तथा बाँडफाँडको शुरूवात गरीन्छ । सबै केन्द्रीय सरकारहरूले मूलतः विनियोजन, वितरण र स्थायित्व (stability) को कार्यहरू गर्दछन् । यिनै वृहत कार्यभित्र रहेर सरकारले अन्य विशिष्टीकृत कार्यहरू पनि गर्दछ। यसै गरी संसारभरका उपराज्यस्तरका सरकारहरू (sub-national governments) वा प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारहरूले पनि उस्तै उस्तै प्रकारका सार्वजनिक सेवाका कार्यहरू गर्ने गरेको पाइन्छ । ती कार्यहरूलाई सामाजिक उद्देश्यका कार्य अन्तर्गत सामाजिक मामिला, आर्थिक, सार्वजनिक निर्माण कार्य, सामान्य प्रशासन अथवा शासकीय प्रवन्ध अन्तर्गत समूहकृत गर्न सकिन्छ ।

कार्यगत विश्लेषण तथा जिम्मेवारी बाँडफाँड बहुतहगत शासन पद्धतिको मुख्य आधारशिला मानिन्छ र यसले अन्तरसरकारी सम्बन्धका अन्य विषयलाई असर गर्ने हुन्छ । कार्यगत विश्लेषण र जिम्मेवारी बाँडफाँडको कार्य एकात्मक तथा संघीय दुबै मुलुकले अभ्यास गर्दछन् । यद्यपि यी मुलुकले गर्ने कार्यगत विश्लेषण र जिम्मेवारी बाँडफाँडको प्रक्रिया तथा प्रकृतिमा केही समानता र भिन्नता पाइन्छ । एकात्मक मुलुकमा कार्य जिम्मेवारी बाँडफाँडको प्रक्रियालाई Top-down approach को रूपमा लिन सकिन्छ । संघीय मुलुकमा भने Bottom-up approach को रूपमा जिम्मेवारी बाँडफाँडको प्रक्रियालाई अवलम्बन गर्ने गरीन्छ । संघीय मुलुकमा प्रायजसो संविधानमा नै अधिकारको बाँडफाँड गरीन्छ । संविधानमा भएको अधिकारको हेरफेर संबैधानिक संशोधनको प्रकृया अवलम्बन गरी गर्न सकिने हुनाले प्राप्त अधिकार सुनिश्चित हुन्छन् र हतपत्त संशोधन हुन सक्दैनन । कतिपय संघीय मुलुकले भने दुबै तरिका अपनाइ जिम्मेवारी बाँडफाँड गर्ने गरेको पनि पाइन्छ ।

एकात्मक शासन प्रणालीबाट संघीय शासन प्रणालीमा प्रवेश गरेको नेपालजस्तो मुलुकको लागि कार्यगत जिम्मेवारी बाँडफाँडको प्रक्रिया विभिन्न तहका सरकारमा अधिकारको बाँडफाँडको लागि प्रस्थान बिन्दु भएको र कार्यगत विश्लेषणबाटै कति आर्थिक व्ययभार पर्ने र के कस्तो कानूनी र संगठन संरचना (Money follows functions or form follows functions) आवश्यक पर्ने र के कति जनशक्ति आवश्यक पर्ने कुराको निक्कै गर्न सकिने हुनाले कार्यगत विश्लेषण तथा जिम्मेवारी बाँडफाँड गर्न आवश्यक भएको हो । सो अनुसार तीन तहका सरकारहरूले गर्नु पर्ने जिम्मेवारीहरू पनि तोकिएका छन् । तसर्थ आवधिक तथा क्षेत्रगत योजना कार्यान्वयन गर्नका लागि यस पुनर्वास नगरपालिकाले लागू गर्ने रणनीतिको खाका तपसिल अनुसारको छ :

स्थानीय तहको विकासमूलक गतिविधिहरू सञ्चालन गर्नका लागि संघीय सरकारले उपलब्ध गराउने वार्षिक बजेटले नै मेरुदण्डको रूपमा कार्य गर्दछ भने प्रदेश सरकार दोस्रो सबै भन्दा ठूलो आर्थिक तथा प्राविधिक व्यवस्थापन गर्ने स्रोतका रूपमा स्थापित छ । नगरपालिकाको आफ्नै राजश्व सङ्कलन योजना कार्यान्वयनको अर्को महत्वपूर्ण आर्थिक स्रोतको रूपमा मानिन्छ । यसका अतिरिक्त नगरपालिकामा कार्यरत विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरू, सहकारी तथा वित्तीय संघसंस्था र नीजि संघसंस्था तथा व्यक्ति पनि आवधिक तथा क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका एक हिस्साको रूपमा काम गर्ने अङ्गका रूपमा रहने भएको हुँदा सबैसँग समन्वय र सहकार्य नै प्रमुख रणनीति मानिन्छ ।

५.४ समन्वय र सहकार्य

नगरपालिकाले तयार गरेको आवधिक तथा क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका लागि सबै भन्दा महत्वपूर्ण पक्षका रूपमा मानिएको सहकार्य र समन्वय नै हो । यसका लागि पुनर्वास नगरपालिकाले नगरप्रमुखज्यूको संयोजकत्वमा योजना कार्यान्वयन सल्लाहकार समिति तयार गरेको छ । यस समितिको प्रमुख काम नै सबै सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्दै नगरपालिकाले तयार गरेका योजनाहरू कार्यान्वयनका लागि सहकार्य गर्नु हो । संघीय सरकारले वार्षिक रूपमा उपलब्ध गराउने बजेटका अतिरिक्त विभिन्न नगर गौरवका आयोजनाहरू सञ्चालन गर्नका लागि संघीय तथा प्रदेश मन्त्राल, विभाग, शाखाहरूमा कार्यक्रम प्रस्तावना लिई योजना कार्यान्वयनका लागि समन्वय गर्नु पर्ने हुन्छ । यसका अतिरिक्त विभिन्न गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरूले यस पुनर्वास नगरपालिकालाई कार्यक्षेत्र बनाइ समुदाय विकासका कामहरू सञ्चालन गर्न चाहेको खण्डमा नगरपालिकाले तयार गरेको आवधिक तथा रणनीतिक योजनाको मातहतमा रहि एकद्वार प्रणाली अनुसार कुनै पनि कार्यक्रमको डुप्लिकेशन नहुने गरी सञ्चालन गर्न अनुमति दिने र सहकार्यमा हातेमालो गर्ने नीति अवलम्बन गर्नु पर्दछ ।

५.५ कार्यान्वयन गर्ने निकाय र जिम्मेवारी

क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले विशेषगरी तीन वटा प्रमुख समितिहरू तयार गर्नु पर्ने हुन्छ :

५.५.१ क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयन सल्लाहकार समिति

क्र.सं.	नाम थर	पद	यस समितिमा जिम्मेवारी

सल्लाहकार समितिका जिम्मेवारीहरू

- आवधिक तथा क्षेत्रगत रणनीतिले तोकेका आयोजना/योजनाहरूको नियमित अद्यावधिक गरी कार्यान्वयन समितिले तयार गरेको वार्षिक कार्यान्वयन योजनामा पृष्ठपोषण दिदै चुस्तदुरुस्त तरिकाले सञ्चालन गर्न सकिने गरी कार्यतालिका तयार गर्न निर्देशन दिने,
- कुनै पनि पालिका गौरवका आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागबाट समयमा बजेट व्यवस्थापन गर्न, अपुग बजेट व्यवस्थापनका लागि सहकार्य गर्ने,
- ठूला आयोजनाहरू कार्यतालिका अनुसार कार्यान्वयन भए/नभएको विषयमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिलाई चुस्तदुरुस्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न निर्देशन दिने र आवश्यक परामर्श दिने,

५.५.२ क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयन समिति

क्र.सं.	नाम थर	पद	यस समितिमा जिम्मेवारी

योजना कार्यान्वयन समितिका जिम्मेवारीहरू

- आवधिक तथा क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाले तय गरेका अल्पकालीन, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन आयोजनाहरूलाई प्राथमिकता र आवश्यकता [Prioritization and Urgency] को आधारमा कार्यान्वयन कार्यतालिका तयार गरी सल्लाहकार समितिसँग परामर्श लिई अन्तिम रूप दिने,

- नियमित योजना कार्यतालिका अद्यावधिक गर्ने र कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित शाखा/उपशाखासँग समन्वय र सहकार्य गरी निर्देशन दिने,
- विषय विशेषज्ञको सहायता लिई वा एकलरूपमा पालिका गौरवका आयोजना तथा अन्य ठूला आयोजनाहरूको विस्तृत परियोजना प्रस्तावना तयार गरी सल्लाहकार समितिलाई उपलब्ध गराउने,

५.५.३ क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम थर	पद	यस समितिमा जिम्मेवारी

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिका जिम्मेवारीहरू

- कार्यक्रम कार्यान्वयन समितिले तयार गरेको कार्यक्रमहरू तालिका अनुसार भएका छन्/छैनन अवलोकन गरी प्रस्तावित योजना अनुसार कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित शाखा उपशाखाहरूलाई निर्देशन दिने र कुनै थप प्राविधिक सहयोग आवश्यक भए सल्लाहकार समिति र कार्यान्वयन समितिसँग छलफल गरी सहयोग उपलब्ध गराउने,
- कार्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र परिणात्मक लक्ष्य प्राप्त गर्ने दिशा अगाडि बढे/नबढेको यकिन गरी आर्थिक वृद्धि, सामाजिक उत्तरदायित्व, वातावरणीय संरक्षण तथा लैंगिक उत्तरदायी बजेट कार्यान्वयनको अवधारणमा कार्य भए/नभएको यकिन गरी सो अनुसार गर्न निर्देशन दिने,
- नगरपालिका, प्रदेश सरकार तथा संघिय सरकारले तय गरेका अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका फर्म/फर्म्याटहरूको अधिनमा रहि योजना कार्यान्वयनको विभिन्न आयामहरूमा मूल्याङ्कन तथा अनुगमन गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने र सम्बन्धित शाखाका कर्मचारीहरूसँग अन्तरक्रियात्मक छलफल गरी परिमाणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको दिशामा अगाडि बढ्न निर्देशन दिने,

५.६ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

५.६.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता

नगरपालिका विकासको क्रममा विभिन्न आयोजनाहरू सञ्चालन गर्दै जाँदा के कति कामहरू योजना अनुसार भए वा के कति कामहरूमा योजना अनुसार सफल हुन सकेनन् भन्ने विषयमा लेखाजोखा गर्दै योजना सञ्चालनको जिम्मेवारी पाएको पक्षलाई सल्लाह सुझाव दिदै कामको गुणस्तरता कायम गर्नका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई नियमित गर्नु पर्ने हुन्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन भन्नाले प्रशासनिक कार्य तथा अन्य योजना सञ्चालनको क्रममा कामको गुणस्तरता र समयमा नै सकिने कुरामा सुनिश्चितता

गर्ने औजार हो । नेपालको संविधान ले अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई राष्ट्रिय नीतिको कार्यान्वयन सुशासनका लागि एउटा महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा लिएको छ भने विकास योजनामा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन २०७५ लाई नेपाल सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कस्ले गर्ने भन्ने कुरा पहिलो सौचनीय विषय हो किनकी योजनामा संलग्न पक्ष स्वयम् प्रत्यक्ष सहभागी भई कार्य गर्दा केही पक्षपातपूर्ण परिणाम आउने सम्भावना रहन्छ भने तेस्रो पक्षले गरेको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यले योजनाको प्रभावकारी तरिकाले अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । यसका अतिरिक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियामा नविन एवम् विश्वसनिय औजारहरूको प्रयोग गर्न सकेको अवस्थामा यसले दिने परिणाम पनि भरपर्दो र विश्वसनिय नै आउने गर्दछ ।

स्थानीय तहमा योजना कार्यान्वयनसँग अन्तरसम्बन्धित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिलाई संस्थागत गर्नु, दिगो विकासका लक्ष्य लगायतका असर तथा प्रभावतहका सूचकहरूको खण्डीकृत एवम् सर्वेक्षणमा आधारित सूचना सिर्जना गर्नु र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी क्षमता विकास गर्नु आदिलाई प्रमुख चुनौतीका रूपमा लिन सकिन्छ भने नयाँ संविधान अनुरूप प्रशासकीय पुनर्संरचनाका क्रममा साङ्गठनिक पुनर्गठन तथा क्षमता विकास गर्दा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्थालाई थप सुदृढ गर्न सकिने र दिगो विकासका लक्ष्यको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई जोड दिन सकेको अवस्थामा स्थानीय तहको विकासमा टेवा पुऱ्याउन सकिने प्रशस्त अवसरहरू रहेका छन् । आवधिक तथा क्षेत्रगत रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको क्रममा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको रणनीतिक खाका यस प्रकार रहेको छ :

- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई स्वतन्त्र र स्तरीय गराईने ।
- ❖ आवश्यक फर्म्यटहरू तयार गरी स्थानीय तहका सबै शाखा/उपशाखाहरूले गरेका कामको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।
- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कानून तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरीनेछ ।
- ❖ आवधिक तथा क्षेत्रगत रणनीतिक योजनामा तोकिएका क्रियाकलापहरूलाई दिगो विकासका लक्ष्यहरूसँग समाहित गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरीने छ ।
- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सहभागितामूलक विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ समावेशी औजारहरू प्रयोग गरीने छ
- ❖ तेस्रो पक्षबाट गरीने मूल्याङ्कनलाई विस्तार गर्नुका साथै थप गुणस्तरीय बनाइनेछ ।
- ❖ विभिन्न निकायसँग समन्वय गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यमा संलग्न जनशक्तिलाई तालिम तथा अन्य कार्यक्रममार्फत क्षमता विकास गरीनेछ ।
- ❖ कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन अनिवार्य रूपमा सम्बन्धित निकायको वेबसाइटमा राखिनेछ ।

- ❖ सहभागितामूलक तथा नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिमहरूको सञ्चालन गरीनेछ ।
- ❖ सहभागितात्मक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन विधिहरूको प्रयोगमा वृद्धि गर्दै सेवाग्राहीहरूलाई समेत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिमा समावेश गरीनेछ ।
- ❖ विभिन्न निकायहरू संलग्न टोलीबाट संयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरीनेछ ।
- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको समेत आधार लिने व्यवस्था मिलाईनेछ ।
- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्न कार्यक्रम सञ्चालन गरीनेछ ।
- ❖ परिणाममुखि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (Result Based Monitoring and Evaluation (RBME) र सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (Participatory Monitoring and Evaluation) लाई अवलम्बन गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरीनेछ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका प्रमुख कार्यक्रमहरू

- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति गठन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्यलाई नगरपालिकाले प्राथमिकतामा राख्ने ।
- ❖ अनुगमन र मूल्याङ्कन निर्देशिकाको निर्माण गर्ने,
- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मापदण्ड निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने,
- ❖ जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- ❖ अनुगमन र मूल्याङ्कनमा संलग्न कर्मचारीलाई तालिम उपलब्ध गराउने
- ❖ ठूला आयोजनाको पूर्व, चालू र सम्पन्न मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयारी गर्ने,

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पश्चातका अपेक्षित उपलब्धिहरू

- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन तयार गरी प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन इकाई प्रभावकारी तरिकाले सक्रिय भएको हुने छ ।
- ❖ मध्यावधि मूल्याङ्कन कार्य सम्पन्न भई प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा योजना कार्यान्वयनलाई अझ बढि चुस्तदुरुस्त बनाउन नगरपालिकाले रणनीतिमा परिमार्जन गर्दै जाने छ ।
- ❖ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा काम गर्ने कर्मचारीको क्षमता विकास भएको हुने छ ।
- ❖ योजना तयारीका क्रममा विकास गरीएको परिमाणात्मक लक्ष्यहरू प्राप्तिका लागि रणनीति तथा कार्यनीति, प्रमुख कार्यक्रम, समस्या र चुनौतीहरूको विश्लेषण गर्दै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई सँगसँगै लिएर जाने नीति अवलम्बन गरीनेछ ।
- ❖ नतिजामा आधारित अन्तिम अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले दिएको प्रतिवेदनको आधारमा नगरपालिकाले आफ्नो कार्यप्रगति प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नेछ ।

५.६.२ नतिजामा आधारित अनुगमन ढाँचा अनुसार वार्षिक समिक्षा

क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तयारी गर्ने कार्य र यसलाई अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्दै यसले राखेका लक्ष्य पूरा गर्ने गरी नगरपालिका विकासको लागि लागू गर्दै जाने कुरा बिच तालमेल मिल्न सकेन भने यसको औचित्य पुष्टि हुन सक्दैन । तसर्थ योजना लागू गर्ने गराउने कार्यमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पक्षको अहम भूमिका रहेको हुन्छ । यसका लागि नगरपालिकाले वार्षिक, मध्यावधि र अन्तिम अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका ढाँचाहरू तयार गरी सो अनुसार अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने हुन्छ । यस कार्यका लागि नगरपालिकाले आफ्नो जनशक्तिलाई नियमित तालिम तथा भ्रमण, अन्तरक्रिया मार्फत अन्य स्थानीय तहहरूमा समेत सिकाई आदान प्रदानका कार्यक्रमहरू आयोजना गर्दै जानेछ । यसबाट नगरपालिकाले आफूले गरेका गतिविधिहरू के कसरी अगाडि बढेका छन र अझ जनमुखि बनाउँदै अगाडि बढ्नका लागि के कस्ता उपायहरू अपनाउनु पर्छ भन्ने विषयमा समिक्षा गर्न नगरपालिकालाई सहज हुनेछ ।

परिणाममुखि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको नमूना ढाँचा यस अनुसार तयार गरीएको छ :

	संकेतहरू	आधार रेखा	लक्ष्य	तथ्याङ्कको स्रोत	बारम्बारता	जिम्मेवारी	प्रतिवेदन
प्रभाव							
असर -----१							
प्रतिफल ----१.१							
प्रतिफल -----१.२							
असर -----२							
प्रतिफल ----२.१							
प्रतिफल -----२.२							

५.६.३ मध्यावधि मूल्याङ्कन

क्षेत्रगत रणनीतिक योजनामा निर्धारित लक्ष्य, उद्देश्य, सूचक र नीतिहरूका आधारमा योजना कार्यान्वयनको बिच भागमा मध्यावधि मूल्यांकन गरीनेछ । मध्यावधि मूल्याङ्कन नतिजामा आधारित प्रस्तावित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ढाँचा अनुसार वार्षिक समीक्षा प्रतिवेदन तथा सूचनाको आधारमा सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट गरीनेछ । मूल्याङ्कनमा नगरपालिका, विषयगत शाखाहरू, संयुक्त अनुगमन समिति र अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण समितिको प्रमुख भूमिका हुनेछ । मूल्याङ्कको सहजिकरण कार्यमा

योजना तर्जुमा तथा अनुगमनमा दखल भएका र अनुभवी पेशाविद्को संलग्नता हुनेछ। मध्यावधि मूल्याङ्कनको कार्यविधि नगर कार्यपालिका सभाले निर्धारण गर्नेछ ।

५.६.४ अन्तिम मूल्याङ्कन

क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाको समयावधि समाप्त भएपछि योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा विषयगत उपलब्धीहरू हासिल भए/नभएको नतिजामा आधारित प्रस्तावित अनुगमन ढाँचा अनुसार मापन तथा लेखाजोखा गरीनेछ । योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा दखल भएका तेश्रो पक्षका अनुभवी पेशाविद्हरूको संलग्नता र सहजिकरणमा अन्तिम मूल्याङ्कन गरीनेछ । अन्तिम मूल्याङ्कन टोलीमा रहने पेशाविद् तथा अन्य सदस्यहरू र यसको कार्यविधि नगरपालिकाको सिफारिशमा नगर कार्यपालिका सभाले निर्धारण गर्नेछ । यस प्रकार गरीएको अन्तिम मूल्याङ्कन प्रतिवेदन सार्वजनिक गरीनेछ । यो प्रतिवेदन आगामी योजनाको आधारको रूपमा प्रयोग गरीनेछ तथा सुझाव र सिकाईहरू नीति निर्माणका लागि पृष्ठपोषणका रूपमा लिईनेछ ।

प्रति

श्रीगणेशाय नमः

NRUS

~~प्रति~~

हेमराज शर्मा

पु.सो. इलका प्रहरी कार्यालय

~~प्रति~~

जहाँ वं राहो

सर्वे विकास शाखा

~~प्रति~~

ओमनाथ कोठ

विपद सम्बन्धित

घाटु राहा सारो

कार्यालय

निर्णय नं १ आजको बैठकमा पुर्खापु नगरपालिकाको बालु भू.व. ०८०/०८१का संशोधित वार्षिक स्वच्छ योजना तथा कार्यक्रम अन्तर्गत परामर्श सेवा माफेत तथा गरिबको तपसिलका योजना हुको मर्मोदामाची हुकाफल गरी आवश्यक प्रस्ताव प्रस्ताव प्रदान गरियो

तपसिल

१. पुर्खापु नगरपालिकाको स्थानिय विपद तथा जलवायु प्रभावित योजना (LDCRP) निर्माण
२. पुर्खापु नगरपालिकाको वडा वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन दौगको क्षेत्रगत रक्षा निर्माण योजना निर्माण

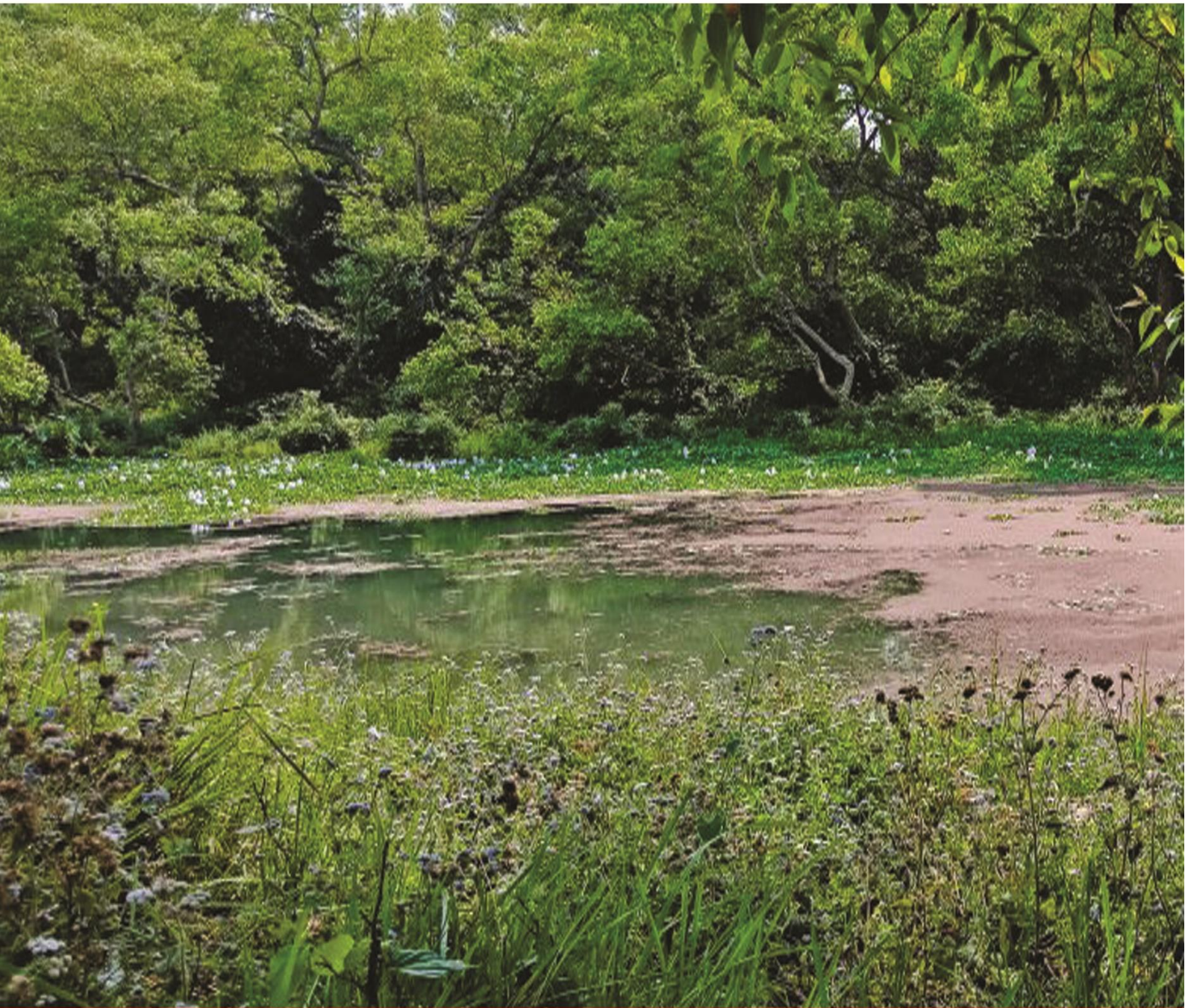
निर्णय नं २:

अनुसूची-२ : नगर स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति

क्र.सं.	नाम	पद	सम्पर्क नम्बर	कैफियत
१	श्री तोय प्रसाद शर्मा	अध्यक्ष	९८५८७३६९९९	नगर प्रमुख
२	श्री भुलिया कुमारी राना	सदस्य	९८१४६९२५६३	नगर उप-प्रमुख
३	श्री मोहन लाल राना	सदस्य	९८०९४३७१८१	वडा अध्यक्ष-१
४	श्री डम्बर बहादुर थापा	सदस्य	९८२५७५४५३८	वडा अध्यक्ष-२
५	श्री कृष्णबहादुर तामाङ	सदस्य	९८१०६२१९२९	वडा अध्यक्ष-३
६	श्री मनोज जैसी	सदस्य	९८६७२७१११२	वडा अध्यक्ष-४
७	श्री पदम बहादुर रोकाया	सदस्य	९८१८०९०३८०	वडा अध्यक्ष-५
८	श्री मित्र सिंह लामा	सदस्य	९८४८६३१००४	वडा अध्यक्ष-६
९	श्री मुल चन्द राना	सदस्य	९८०५७४२३५६	वडा अध्यक्ष-७
१०	श्री राना श्रवण	सदस्य	९८०६४८९७६८	वडा अध्यक्ष-८
११	श्री नर बहादुर बिक.	सदस्य	९८६४५५२५९५	वडा अध्यक्ष-९
१२	श्री सुकदेव राना	सदस्य	९८०४६२१३७५	वडा अध्यक्ष-१०
१३	श्री तुलसी अर्याल	सदस्य	९८०१७१४४७१	वडा अध्यक्ष-११
१४	श्री भानसिंह धामी	सदस्य	९८५१२२४४९९	प्राविधिक शाखा
१५	श्री धौलराम सार्की	सदस्य	९८५८७७७०४३	सहकारी तथा रोजगारी प्रवर्द्धन शाखा
१६	श्री सुवास पाठक	सदस्य	९८४२२४१४०६	वातावरण, विपद् व्यवस्थापन शाखा
१७	श्री कर्णबहादुर शाही	सदस्य	९८४८७८७२९०	कृषि शाखा
१८	श्री अनिता के.सी.	सदस्य	९८६८५२९८२७	पशु सेवा शाखा
१९	श्री रामबहादुर धामी	सदस्य	९८४५४६८८१८	स्वास्थ्य शाखा
२०	श्री रिता मल्ल	सदस्य	९८६७७५७४५१	महिला विकास शाखा
२१	श्री शिवराज भट्ट	सदस्य	९८४४८७०९६०	शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
२२		सदस्य		सरसफाई व्यवस्थापन शाखा
२३	श्री शिवराज भट्ट	सदस्य	९८४४८७०९६०	सामाजिक विकास शाखा
२४	श्री लक्ष्मी दत्त भट्ट	सदस्य		प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
३२	श्री ओमनाथ ढकाल	सदस्य सचिव		विपद् शाखा

सन्दर्भ सामग्रीहरू

१. नेपाल सरकार, कानून सेवा आयोग (२०७५), जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ र नेपाल स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०७५ नेपाल सरकार, कानून सेवा आयोग, काठमाण्डौ ।
२. नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय (२०७५), विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीति कार्ययोजना २०१८-२०३० नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।
३. नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय (२०७५) विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति २०७५ नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।
४. नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय (२०७३) गोरखा भुकम्प-२०७२ अनुभव र सिकाई, नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।
५. नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय (२०७६), विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तर्जुमा मार्गदर्शन, २०६७ (प्रथम संशोधन २०७६), नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।
६. नेपाल सरकार, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय (२०७४), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, नेपाल सरकार, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।
७. स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा निर्देशिका, २०७४, सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय
८. वातावरण मन्त्रालय, नेपाल सरकार (२०६७), राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (नापा)
९. नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, (२०७६), पन्ध्रौ योजना २०७/०७७(२०८/०८१
१०. नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, (२०८१), सोह्रौ योजना २०८१/०८२(२०८५/०८६
११. नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, २०७६, राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६, काठमाण्डौ, २०७१
१२. पुनर्वास नगरपालिका, विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना, २०७९, पुनर्वास, कञ्चनपुर
१३. पुनर्वास नगरपालिका, नगर पाश्चवचित्र, २०७५, पुनर्वास, कञ्चनपुर
१४. विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना, २०७९, कञ्चनपुर
१५. पुनर्वास नगरपालिकाका अन्य क्षेत्रगत तथा नीतिगत व्यवस्था/प्रावधानहरू
१६. सुदूरपश्चिम प्रदेश, विपद् प्रतिकार्य ढाँचा, २०८०
१७. नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय (२०७५), विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना, २०१८-२०३० नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय, काठमाण्डौ ।

प्रकाशक

पुनर्वास नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
पुनर्वास, कञ्चनपुर (सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल)
सम्पर्क नं. : ०९९-४२००५४, ४२००५५
इमेल : info@punarbasmun.gov.np
वेब : <https://punarbasmun.gov.np>